

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Andreja Vogrin

**MEDNARODNE REKE – VZROK ZA MEDDRŽAVNE
OBOROŽENE SPOPADE?**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2010

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Andreja Vogrin

doc. dr. Milan Brglez

**MEDNARODNE REKE – VZROK ZA MEDDRŽAVNE
OBOROŽENE SPOPADE?**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2010

*Zahvaljujem vsem se srčno,
saj brez njih tega dela ne bi bilo.
Njihova vsa modrost, ki skozi leta bila mi je dana,
temu delu najboljša bila je »hrana«.
Našteti imena je tukaj težko,
ker bi vsekakor jih preveč bilo.
V svet nesem solidno znanje,
ki mi ga katedra za mednarodne odnose dala je.
Izpostaviti pa gre eno ime,
dr. Milan Brglez – hvala za vse!*

Andreja Vogrin

**Till taught by pain, men know not water's worth.
(Byron)**

MEDNARODNE REKE – VZROK ZA MEDDRŽAVNE OBOROŽENE SPOPADE?

Kakšna je vloga okoljskega dejavnika v meddržavnih oboroženih spopadih? Ali je mogoče, da eden od najpomembnejših okoljih virov, to so mednarodni vodni viri (reke), pripeljejo do meddržavnega oboroženega spopada? Nekateri avtorji, pristaši teze o vodnih sporih (*water conflict*) so o takih sporih prepričani, medtem ko pristaši teze o vodnem miru (*water peace*), temu nasprotujejo. Na podlagi moje analize je mogoče ugotoviti, da vojne za vodne vire zagovarjajo predvsem v političnih krogih, medtem ko znotraj akademske skupnosti danes skorajda že velja konsenz in večinska privrženost tezi o vodnem miru.

V delu zasledujem več ciljev, med njimi je glavni cilj preučiti vlogo mednarodnih rek v odnosih med državami, natančneje, njihovo vlogo v meddržavnih oboroženih spopadih. Poraja se vprašanje, ali reke povzročajo konfliktne odnose ali pa meddržavno sodelovanje. Drugotni cilj dela je, razumeti vlogo samih okoljskih virov v meddržavnih oboroženih spopadih. Dodatno pa se s to analizo podpre tudi dokazovanje primarnega cilja. Izkaže se, da sami okoljski viri, kot nadrejeni pojem vodnim virom, še neposredno ne prispevajo k izbruhu meddržavnih oboroženih spopadov. Dodatni cilj tega dela obogati vsebinski prikaz v teoretskem smislu. Okoljska in vodna vprašanja namreč osvetlim z zornega kota teorij o mednarodnih odnosih – to je racionalizma in konstruktivizma. Na podlagi pričujočega dela lahko ugotovimo, da sta znanstveno uporabna oba pristopa, tako racionalizem kot konstruktivizem, le da isto stvarnost razsvetlujeta skozi različni leči.

Zaradi rasti prebivalstva in klimatskih sprememb je najhujše pomanjkanje vodnih virov trenutno na Bližnjem vzhodu. Zaradi tega bi po trditvah iz literature o vodnih sporih sledilo, da se pojavljajo meddržavni spopadi oz. »vodne vojne« prav tam, kjer je pomanjkanje vode najbolj pereče. Vendar se dokazi o kooperativnem in konfliktnem potencialu rek Nila in Jordana nagibajo bolj v smer sodelovanja kot pa konflikta. Razlogov za to je več. Med glavne razloge spada vsekakor dejstvo, da sta v obeh porečjih prisotna regionalna hegemoni (Egipt in Izrael) z močnimi zunanjimi zavezniki. Čeprav so mnogi avtorji imeli izraelsko-arabsko vojno iz leta 1967 za vodni spopad, so (v delu) razviti proti temu močni argumenti.

V zadnjem delu naloge se posvečam še vlogi in razvitosti mednarodnega prava na področju meddržavnih vodnih virov in možnostim za spore in spopade zaradi mednarodnih vodnih virov v prihodnosti. Mednarodno pravo na tem področju vsekakor ni dobro razvito. Obstaja nekaj mednarodnopravnih dokumentov, ki imajo kar precej pomanjkljivosti. Glavna je predvsem ta, da najpomembnejša konvencija o mednarodnih vodnih virih še ni stopila v veljavo. Ob tem pa je nezadovoljivo tudi to, da se v dokumentih pojavljajo le splošna, tudi kontradiktorna, načela, o delitvi mednarodnih rek, tako da se morajo države v vsakem primeru še pogajati. To pa med mnogokrat sovražnimi sosedi ni enostavno.

Ključne besede: mednarodne reke; meddržavni oboroženi spopadi; vodna politika

INTERNATIONAL RIVERS – A CAUSE FOR INTERSTATE ARMED CONFLICTS?

What is the role of environmental factors in interstate armed conflicts? Is it possible that international water resources (rivers), as one of the most important environmental factors, lead to interstate armed conflicts? Some authors, supporters of the water conflict thesis, agree with that statement. Opposing that thesis are supporters of the water peace literature. Based on the analysis it can be declared that wars for water resources are mainly advocated within political circles, whereas in the academic community there is almost an entire consensus and a majority affiliation towards the water peace thesis.

The main aim of the present work is to show the role of international rivers in relations between states, especially the role in interstate armed conflicts. The question, if rivers lead to conflicting relations or interstate cooperation, arises. The second aim of the work is to describe the role of environmental factors in interstate armed conflicts. With this analysis the main argumentation is also supported. It is proved that sole environmental sources, as a superior concept to water sources, do not contribute directly to the outbreak of interstate armed conflicts. A supplementary aim of this work enriches its content in the theoretical sense. The environmental and water issues are namely highlighted from the viewpoint of the theory of international relations – rationalism and constructivism. The present work shows that both approaches, rationalism and constructivism, contribute to scientific analysis, viewing the same reality through different lenses.

Due to rising population numbers and climate change, the worst water shortages are at the moment in the Middle East. According to the water conflict literature, interstate conflicts and »water wars« would arise in this area, where water scarcity is most alarming. However, the proof of cooperative and conflict potential of the rivers Nile and Jordan is leaning more towards cooperation than conflict. There are several reasons for that. The main is surely the fact that in both river basins regional hegemony (Egypt and Israel) are riparians, both with strong external allies. Although many researchers uphold the thesis of the Israeli-Arab war of 1967 as a »water war«, the work elaborates strong arguments against this presumption.

In the last part of the present work, I explain the role and development of international law in the field of water resources and the possibilities for future conflict because of international water resources. International law in this field is certainly not well developed. Some international legal documents exist, but they have many deficiencies. In particular, the most important convention on international water resources still has not entered into force. Unsatisfactory is beside that also the circumstance that documents contain only general and often contradictory principles about the division of international rivers. States must therefore still engage in negotiation, which is between often hostile neighbours not an easy task.

Key words: international rivers; interstate armed conflict; water policy

KAZALO

SEZNAM KRATIC	9
UVOD	11
1. KONCEPTUALIZACIJA IN TEORETIČNI POGLEDI NA OKOLJE, KONFLIKT IN VZROČNOST	18
1.1 Racionalizem in konstruktivizem v mednarodnih odnosih.....	18
1.2 Konceptualizacija okolja	20
1.3 Teoretični pogledi na vprašanje o okolju	21
1.3.1 Realizem in vprašanje o okolju.....	21
1.3.2 Liberalizem in vprašanje o okolju	22
1.3.3 Postpozitivizem in vprašanje o okolju.....	23
1.4 Konceptualizacija spora/konflikta	23
1.5 Teoretični pristopi h konfliktu.....	25
1.5.1 Realizem in vprašanje o konfliktu	25
1.5.2 Liberalizem in vprašanje o konfliktu.....	26
1.5.3 Behaviorizem in vprašanje o konfliktu.....	26
1.5.4 Socialna psihologija in konstruktivizem ter vprašanje o konfliktu.....	27
1.6 Teoretični pristopi k vzročnosti.....	28
1.6.1 Pozitivizem/racionalizem in vzročnost.....	28
1.6.2 Reflektivistični/postpozitivistični pristopi in vzročnost	29
2. VZROČNA ZVEZA MED OKOLJSKIMI VIRI IN MEDDRŽAVNIMI OBOROŽENIMI SPOPADI.....	31
2.1 Pomen okoljske varnosti	31
2.2 Okoljski viri - vzrok za meddržavne oborožene spopade?	32
2.2.1 Torontska šola	33
2.2.2 Švicarska šola.....	35
2.2.3 Raziskave PRIO-ja	35
2.2.4 Raziskave Nata	36
2.2.5 Raziskave Svetovne banke.....	36
2.2.6 Pristop Evropske unije	36
2.2.7 Nekateri drugi avtorji.....	37
2.3 Vzročna zveza med okoljskimi viri in meddržavnimi oboroženimi spopadi v luči razprave med racionalizmom in konstruktivizmom	38
3. RAZMERJE MED OMEJENOSTJO VODNIH VIROV IN MEDDRŽAVNIMI OBOROŽENIMI SPORI	40
3.1 Pomen količine in kakovosti vodnih virov	40
3.2 »Vodne vojne« - vprašanje časa, stroke ali politike?.....	41
3.3 Argumenti za »vodne vojne«	42
3.3.1 Vodni viri kot vojaški ali politični cilji.....	44
3.3.2 Vodni viri kot sredstva v vojni.....	46
3.4 Argumenti proti »vodnim vojnem«.....	47
3.5 Razmerje med omejenostjo vodnih virov in meddržavnimi oboroženimi spopadi v luči razprave med racionalizmom in konstruktivizmom.....	52

4. KONFLIKTNI IN KOOPERATIVNI POTENCIAL REKE JORDANA	54
4.1 Geografske značilnosti porečja Jordana.....	54
4.2 Vloga in pomen Jordana za obrežne države	56
4.2.1 Pomen Jordana za Izrael in Jordanijo	56
4.2.2 Pomen Jordana za Sirijo in Libanon	58
4.3 Pomen Jordana v izraelsko-palestinskih odnosih	58
4.3.1 Izraelsko-palestinski sporazumi glede vodnih vprašanj	60
4.4 Konfliktni potencial Jordana	61
4.4.1 Povezanost političnih napetosti in vodnega spora	63
4.5 Vloga Jordana v meddržavnih oboroženih spopadih.....	64
4.5.1 Od državnega vodnega nosilca do šestdnevne vojne leta 1967.....	64
4.5.2 Casus belli za arabsko-izraelsko vojno leta 1967.....	66
4.5.3 Voda – casus belli, katalist, kanal, cilj ali sprožilec za vojno leta 1967?	67
4.5.4 Izraelska invazija na Libanon in vloga vode.....	70
4.6 Kooperativni potencial Jordana	70
4.6.1 Poskusi kooperacije in Johnstonov načrt.....	70
4.6.2 Mirovna pogajanja v 1990-ih letih in vprašanje o vodnih virih.....	72
4.6.3 Izraelsko – jordansko sodelovanje glede deljenih vodnih virov	73
4.7 Konflikt in sodelovanje vzdolž Jordana – teoretični pogledi.....	75
5. KONFLIKTNI IN KOOPERATIVNI POTENCIAL REKE NILA.....	77
5.1 Geografske značilnosti porečja Nila.....	77
5.2 Pomen Nila za Egipt	79
5.3 Pomen Nila za druge obrežne države.....	81
5.4 Konfliktni potencial Nila	83
5.4.1 Problemi pri uresničevanju vodnih projektov v obrežnih državah.....	84
5.4.2 Vojaški spopad zaradi Nila?	86
5.5 Odnosi med Egiptom in Sudanom.....	87
5.6 Odnosi med Egiptom in Etiopijo	90
5.7 Odnosi med Sudanom in Etiopijo.....	91
5.8 Pomen sodelovanja med državami.....	92
5.9 Multilateralno sodelovanje.....	93
5.10 Možni scenariji v prihodnosti	95
5.11 Konflikt in sodelovanje vzdolž Nila – teoretični pogledi	96
6. VODNI VIRI IN MEDNARODNO PRAVO	98
6.1 Splošne značilnosti mednarodnega prava.....	98
6.2 Glavni teoretični pogledi na mednarodno pravo	99
6.3 Pravna in politološka metodologija za interpretacijo pogodb.....	100
6.3.1 Pravna metodologija in nekateri pravni pojmi.....	100
6.3.2 Neoliberalni institucionalizem in režimska teorija	102
6.4 Splošne značilnosti mednarodnega prava o mednarodnih vodnih tokovih. 103	
6.4.1 Štirje doktrinarni temelji za mednarodno pravo o vodnih tokovih.....	105
6.4.2 Vzorci v mednarodnih pogodbah o vodnih virih.....	107
6.5 Evropska unija in ureditev vprašanja o deljenih vodnih virih.....	108
6.6 Pomen resolucij Instituta za mednarodno pravo.....	110
6.7 Združenje za mednarodno pravo in Helsinška ter Berlinska pravila.....	111

6.8 Komisija za mednarodno pravo in Konvencija o neplovni uporabi mednarodnih vodnih tokov	114
6.9 Pomanjkljivosti mednarodnega prava o mednarodnih vodnih virih.....	117
6.10 Aplikacija teoretičnega in metodološkega modela na mednarodno pravo o vodnih virih	119
7. REČNI SPORI V PRIHODNOSTI?.....	120
ZAKLJUČEK	123
SEZNAM VIROV.....	126

SEZNAM SLIK IN SHEM

Shema 2.1: Vzročna povezanost po Homer-Dixonu	34
Slika 4.1: Porečje reke Jordana.....	55
Slika 5.1: Porečje reke Nila.....	78
Shema 7.1: Vplivi različnih dejavnikov po Stefanu Kratzu	121

SEZNAM KRATIC

BDP	Bruto domači proizvod
DVR	Države v razvoju
ENCOP	(The) Environment and Conflicts Project – Projekt o okolju in konfliktih
EU	Evropska unija
FAO	Food and Agriculture Organization – Organizacija za prehrano in kmetijstvo
GS	Generalna skupščina
ICJ	International Court of Justice – Meddržavno sodišče pravice
ILA	International Law Association – Združenje za mednarodno pravo
ILC	International Law Commission – Komisija za mednarodno pravo
NATO	North Atlantic Treaty Organization – Organizacija severnoatlantske pogodbe
NBI	Nile Basin Initiative – Iniciativa za porečje Nila
OAU	Organization of African Unity – Organizacija afriške enotnosti
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development - Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj
PES	Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti
PLO	Palestine Liberation Organization – Palestinska osvobodilna organizacija
PRIO	Peace Research Institute Oslo – Institut za raziskovanje miru Oslo
SZ	Sovjetska zveza
UNDP	United Nations Development Programme – Razvojni program ZN
UNEF	United Nations Emergency Force – Urgentne sile ZN
UNEP	United Nations Environment Programme – Okoljski program ZN
VS	Varnostni svet

ZDA **Združene države Amerike**

ZN **Združeni narodi**

UVOD

Čista pitna voda je temeljni vir za vse ekološke in družbene aktivnosti človeka, tako za proizvodnjo hrane in energije, transport, odlaganje odpadkov, industrijski razvoj in človekovo zdravje. Vendar so viri čiste pitne vode po svetu neenakomerno razporejeni in v nekaterih regijah vode zelo primanjkuje (Gleick 1993, 79). Tudi kakovost vode v številnih delih sveta ni primerna. Več kot milijarda ljudi nima dostopa do čiste pitne vode; skoraj tri milijarde ljudi nima primerne sanitarne ureditve, pet do deset milijonov ljudi vsako leto umre zaradi z onesnaženo vodo povezanih bolezni ali zaradi neprimerne sanitarne ureditve (Wolf 1999).

Vendar pa nikjer nimamo dokazov o tem, da je sodobna, univerzalna, globalna, heterogena in visoko strukturirana mednarodna skupnost ter s tem človeštvo ali civilizacija sploh sposobna preživeti. V tem primeru govorimo o t.i. suicidalnosti sodobne mednarodne skupnosti kot eni od njenih konstitutivnih značilnosti, ki jo razlikuje od prejšnjih regionalnih mednarodnih skupnosti. V tem kontekstu sta pomembna dva končna dejavnika – to sta zrak in voda. Čistega zraka in čiste pitne vode lahko nekoč preprosto zmanjka. Problematično je tudi, ker znanost še nima odgovorov na vsa okoljska vprašanja oz. vzroke za slabšanje stanja v okolju. Države se bodo končno morale zavedati, da so na tem področju močno soodvisne. Zato je za varovanje okolja, predvsem pa vode in zraka, pomembno medsebojno sodelovanje in multilateralne rešitve (Brglez, Bučar in Roter 2004, 55).

Kjer so vodni viri nezadostni, lahko tekmovanje za omejene zaloge pripelje države tako daleč, da obravnavajo dostop do vode kot vprašanje nacionalne varnosti. V nekaterih regijah sveta, kot sta npr. Bližnji vzhod in centralna Azija, je količina vodnih virov nezadostna, tako da voda postaja vprašanje »visoke politike« (*high politics*). Tako raste verjetnost za nasilje, povezano z vodo (Gleick 1993a, 79–80). Že sredi 1980-ih je ameriška vlada predvidela, da je v svetu vsaj 10 območij, kjer bi lahko izbruhnila vojna, ker se zmanjšujejo količine deljenih vodnih virov. Največ jih najdemo na Bližnjem vzhodu (Starr 1991). Tudi napovedi o podnebnih spremembah, povezane s podatki o razpoložljivosti in oskrbi z vodo na prebivalca, kažejo na veliko ranljivost določenih regij. Podnebne spremembe bi tudi s tega vidika zadele predvsem Bližnji vzhod (Gleick 1993, 97). Tako ne preseneča, da je nekdanji generalni sekretar Združenih narodov (ZN) Boutros Boutros-Ghali nekoč dejal, da bo »naslednja vojna na Bližnjem vzhodu zaradi vode, ne zaradi političnih vzrokov« (Ghali 1991 v Butts 1997).

Demografske analize tudi v Afriki med vzroke za spopade prištevajo pomanjkanje pitne vode. »Države z manj kot 1000 m³ vode na človeka letno naj bi bile 1,5-krat bolj izpostavljene verjetnosti za državljanske vojne kot tiste, ki tovrstnih naravnih omejitev nimajo« (Prebilič 2006, 54). Nekdanji podpredsednik Svetovne banke, Ismail Serageldin, je te dejavnike povzel in dejal, da so »številne vojne tega [torej prejšnjega] stoletja bile zaradi nafte, vojne naslednjega [torej tega] stoletja pa bodo zaradi vode« (Serageldin v Butts 1997).

Gleick (1993a, 79) je navedel, da je zgodovina polna primerov o tekmovanjih in sporih (*dispute*) zaradi deljenih virov čiste pitne vode. V preteklosti pa so nezadostne količine čiste pitne vode povzročile že tudi oborožene spopade (*violent conflicts*) (Butts 1997). Vendar pa je Gleick (1993, 96) nadalje ugotovil, da so bili vodni viri le redko izključni vzrok za spore. Ker pa postajajo viri čiste pitne vode v številnih regijah vse dragocenejši, je verjetnost za spore zaradi vode vse večja. Če upoštevamo predvideno rast prebivalstva, podnebne spremembe, neravnotežje med zalogami in povpraševanjem po vodnih virih, bo voda vsekakor še naprej vir napetosti. Lahko torej postane odločilna spremenljivka v bodočih mednarodnih sporih (Butts 1997).

Vendar pa je spore, ki bi nastali zaradi pomanjkanja vodnih virov, težko dokazati; meddržavne spore (*interstate conflicts*) namreč povzročajo številni dejavniki, vključno z verskimi, ideološkimi, mejnimi in ekonomskimi vprašanji. Zato je težko razvozlati številne prepletene vzroke za te spore (Gleick 1993, 84). Voda lahko igra vlogo katalista, da vzplamtijo žgoče kombinacije etničnih, verskih ali zgodovinsko pogojenih sovražnostih (Butts 1997).

Ob vsem tem pa tudi ne moremo preprosto predvidevati, da bo rast prebivalstva v prihodnosti pripeljala do vojn zaradi vode. Obstajajo namreč mnogi regulativni mehanizmi za ublažitev pomanjkanja vodnih virov (Butts 1997). Med njih sodijo spremembe v industrijski in kmetijski politiki, napredna tehnologija, cenovna politika, razvoj pravne doktrine, zaščita vodnih virov, politika za usmerjanje povpraševanja po vodi in podobno. Vsi ti ukrepi lahko ublažijo pomanjkanje vode, zmanjšajo neravnotežje med zalogami in povpraševanjem po čisti pitni vodi ter spremenijo scenarije za spore.

V obsežni literaturi, ki opisuje vodne vire kot zgodovinski in prihodnji vzrok za mednarodne spore in spopade, obstajata še dva osnovna problema (Wolf 1999). Prvič, malo je dokazov, ki pričajo o tem, da so bili vodni viri kdajkoli vzrok za mednarodno vojskovanje. Drugič, vojna zaradi vode ni niti strateško racionalna niti hidrografska

efektivna niti ne vzdrži ekonomske utemeljitve. Z diplomatske perspektive se okoljska varnostna vprašanja, tudi napetosti zaradi nezadostnih vodnih virov, lahko uporabijo kot posrednik za pospeševanje komunikacije in kot znaki dobre volje med potencialnimi regionalnimi sprtimi stranmi (Butts 1997).

Verjetnost, da bo prišlo do skupnega lastništva vodnih virov, kar bi zagotavljalo mir, je večja od verjetnosti, da bodo spori zaradi vode pripeljali do meddržavnega spopada. Koriščenje vodnih virov namreč običajno zahteva drage in ranljive sisteme civilnega inženiringa, kot so jezovi, cevovodi ipd. Veliki jezovi pa predstavljajo potencialno orožje v rokah sovražnika. To pa ustvari »situacijo vzajemnih talcev«, kar zelo zmanjša spodbudo za države, da bi uporabile nasilje za rešitev sporov (Deudney 1991). Nasprotno, obstajajo celo dokazi, da razvoj vodnih virov ustvari pri sovražnih sosedih mrežo skupnih interesov.

Na podlagi vsega povedanega se torej poraja vprašanje, ali pomanjkanje vodnih virov dejansko predstavlja vzrok za meddržavne spopade in napetosti. Na kak način to pomanjkanje pripomore k spopadom ali napetostim, oziroma kakšno vlogo igra pri letih? Ker je literatura glede tega vprašanja vse prej kot enotna, je vsekakor zanimiva in dobrodošla podrobnejša preučitev in predstavitev te problematike.

Čeprav nevojaški vidiki varnosti ne predstavljajo novega pojava, so ob koncu hladne vojne in s povečanim zanimanjem za mednarodna okoljska vprašanja, vzbudili večjo pozornost (Gleick 1993, 80–1). Od zgodnjih 1990-ih so se začela trajna intelektualna in akademska prizadevanja, da bi se identificiral in utemeljil pomen ter posledice okoljske varnosti (Dannreuther 2007, 60). Prepoznavne so postale številne nove in dramatične okoljske grožnje z mednarodnimi političnimi posledicami, med katerimi je degradacija številnih okoljskih virov, kot je na primer zmanjševanje ozonske plasti, pa tudi rast neenakosti med nacijami glede izrabe okoljskih virov (Gleick 1993, 80–1). Širša razprava o okoljski varnosti ima dva pomembnejša splošna vidika (Dannreuther 2007, 60). Prvi vidik izpostavlja naravo in razširjenost grožnje okoljske degradacije za človekovo blaginjo in varnost. Drugi aspekt je zajet v razpravi o okoljski degradaciji kot o neposrednem vzroku oboroženega spora.

Raziskave Homer-Dixona (Dalby 2002, 73) niso dokazale, da je vojna med državami neposredna posledica pomanjkanja okoljskih virov. Številčne empirične raziskave o razmerju med okoljskimi spremembami in možnostmi konfliktov (*conflicts*) so sicer pokazale na kompleksno povezanost med obema pojavoma, vendar pa je verjetnost vojne zaradi obnovljivih virov majhna (Dalby 2002, 71). V projektu ENCOP (*The*

Environment and Conflicts Project) je ugotovljeno, da slabšanje kakovosti okolja ali pomanjkanje okoljskih virov lahko zaostri druge socioekonomske ali politične dejavnike, ki pa so sami po sebi neposredni vzroki za oborožene spore. Okoljske spremembe tako niso niti nujni niti zadostni vzroki za sprožitev določenih oblik okoljskega konflikta (*conflict*) (Lonergan 1999). Zato se prva zastavljena hipoteza glasi: *omejeni okoljski viri ne prispevajo k izbruhu oboroženega spopada.*

Znano je dejstvo, da je voda okoljski vir, pomemben za vse vidike človekovega preživetja. Tako ni čudno, če je bila voda vzrok za politične napetosti med Arabci in Izraelci, med Indijo in Bangladešom, med Združenimi državami Amerike (ZDA) in Mehiko ter med vsemi državami ob reki Nilu. Posledično sta pojma »vode« in »vojne« vse pogosteje začela nastopati v medsebojni povezavi. Nastala je tudi obsežna literatura (npr. Westing 1986; Gleick 1993; Samson in Charrier 1997; Homer-Dixon 1994), ki obravnava vodo kot zgodovinski in prihodnji vzrok za meddržavne spopade (Wolf 1998). Vendar je Aaron Wolf (1998) zavrnil to predpostavko s trditvijo, da je večina navedenih avtorjev dejansko obravnavala vprašanja o političnih napetostih in ne vojne ali pa je pri tem voda predstavljala le sredstvo, cilj, ali pa je bila »žrtev« oboroženega spopada. V vseh primerih gre torej za pomembno vlogo vode, vendar ne moremo govoriti o »vodnih vojnah«, to je o vojnah za vodo. Iz tega premisleka izhaja druga hipoteza: *Vodni viri igrajo/so igrali pomembno vlogo pri oboroženih spopadih, vendar niso bili vzrok za meddržavne oborožene spopade.*

Ne moremo pa trditi, kot je ugotovil Wolf (1998), da v zgodovini voda ni bila povezana z nasiljem, saj je resnica prav nasprotna. Do incidentov zaradi vode je prihajalo in prihaja na subnacionalni ravni. Znani so namreč primeri vodnih sporov in spopadov znotraj držav. Verjetno najbolj znani primer za tak spopad najdemo v zahodnosudanski regiji Darfur, kjer že dalj časa vlada huda kriza, oboroženi konflikt in humanitarna katastrofa. Številni opazovalci na terenu so mnenja, da je kriza izbruhnila zaradi bojev za vodne vire med arabskimi nomadi Džandžavidi in avtohtonim afriškim prebivalstvom na tem ozemlju, ki je razdeljeno na različne uporniške skupine (Nzwili 2007). Primer vojne za vodo v Darfurju je dobro in verodostojno prikazan tudi v dokumentarnem filmu Toma Križnarja in Maje Weiss, *Dar Fur – vojna za vodo*. Džandžavidi dejansko (tudi s pomočjo vladnih sil) z orožjem stražijo vodne vire ter preganjajo in pobijajo avtohtone prebivalce, ki zato prebivajo pod milim nebom, v begunskih taboriščih, kjer primanjkuje hrane, še bolj pa vode (Križnar in Weiss 2008).

V zgodovini pa najdemo obsežnejšo zalogo dokazov o uspešnem sodelovanju glede deljenih vodnih virov. Med leti 805 in 1984 je bilo namreč sklenjenih več kot 3600 pogodb o mednarodnih vodnih virih, predmet katerih pa je bil večinoma določen vidik plovbe (UN FAO v Wolf 1998). Od leta 1814 je bilo sklenjenih okoli 300 pogodb, ki rešujejo neplovbna vprašanja o upravljanju z deljenimi vodnimi viri, nadzor nad poplavami, energetske projekte ali razdelitev potrošne ali nepotrošne rabe v mednarodnih porečjih¹ (Wolf 1998). Kot je pojasnil Wolf (1998), skupni interesi vzdolž vodnih poti običajno prevladajo nad konfliktnim potencialom vodnih virov. Vendar potencial za razvoj sodelovanja v mednarodnem rečnem bazenu ni odvisen le od političnih, temveč tudi od spleta naravnih, družbeno-gospodarskih in kulturnih okoliščin. Okoliščine, ki bodo v posameznem rečnem bazenu vplivale na razvoj režima, so količina vode, ki je na razpolago, obstoj alternativnih vodnih virov, rast prebivalstva in raba vode, pri kateri med državami pogosto obstajajo konfliktni interesi (Omerzu in Urbančič 2007, 38). Ko pa so enkrat s pogodbo vzpostavljeni kooperativni vodni režimi, se ti izkažejo za časovno izjemno trdožive, tudi med sicer sovražnimi obrečnimi državami, ki so lahko celo v oboroženem spopadu - zaradi drugih spornih vprašanj (Wolf 1998).

Kljub številnim dvostranskim sporazumom pa je mednarodno pravo na področju upravljanja z vodnimi viri slabo razvito, pogosto kontradiktorno in na splošno nezmožno, da bi določila uveljavilo (*unenforcable*) v praksi. Leta 1997 sprejeta Konvencija o neplovbni uporabi mednarodnih rek² odraža težave pri združevanju pravnih in hidroloških pojmov. Zahteva »pravično uporabo« rečnega toka (5. čl.), hkrati pa »obveznost, da se ne povzroča znatna škoda« (7. čl.). Ti dve načeli pa sta si nasprotujoči. Ne glede na to pa Konvencija vsebuje tudi redke praktične smernice za razporeditev (*allocations*) rečnega toka (Wolf 1998). Za tretjo tezo je zato mogoče postaviti trditev, da *mednarodno pravo problema čezmejnih rečnih tokih ne ureja zadostno*.

V svojem raziskovalnem delu bom za preverjanje navedenih hipotez in za podkrepitev oz. oslabitev teze uporabila različne metodološke pristope. Primarni raziskovalni metodi bosta analiza in interpretacija primarnih in sekundarnih virov ter

¹ Porečje je ozemlje, s katerega tečejo vsi površinski odtoki skozi zaporedje tokov, rek in jezer v morje v obliki rečnega ustja ali delte (Mason et al. 2007, 5).

² Konvencija o neplovbni uporabi mednarodnih rek – *Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*. 1997. Sprejeta in razglašena z resolucijo generalne skupščine Združenih narodov št. 229 (LI), 21. maja.

dve študiji primerov. Slednji bom združila tudi z zgodovinsko analizo. Uporabila bom tudi pravno metodologijo, ki je podrobneje razdelana v šestem poglavju.

Vsa poglavja magistrskega dela bom postavila v kontekst širše teorije o mednarodnih odnosih. Tako bom poglavja opredelila v okviru dihotomije med racionalističnim in konstruktivističnim pristopom k preučevanju mednarodnih odnosov. V prvem poglavju bom najprej predstavila oba pristopa, kasneje pa ob zaključkih v poglavjih razjasnila vsebino skozi lečo navedenih pristopov. Dasiravno bo v mojem delu prevladoval racionalizem, bom s pomočjo te analize pojasnila tudi očitne in manj očitne poteze konstruktivizma v pričujočem delu. Na ta način bi rada prikazala, da se pristopa dopolnjujeta in sestavljata eno realnost, kot tudi mi vsi živimo v enem svetu, ki predstavlja celoto.

Drugo poglavje raziskave je namenjeno preverjanju prve zastavljene hipoteze o razmerju med omejenimi okoljskimi viri in oboroženimi spori. V tem delu nameravam s pomočjo analize in interpretacije sekundarnih virov, predvsem raziskovalnih poročil, ugotoviti, kakšno vlogo igrajo ali so igrali okoljski viri v (meddržavnih) oboroženih sporih. To poglavje in hipoteza sta pomembna predvsem zato, da najprej raziščem in ugotovim, kako pomanjkanje okoljskih virov vpliva na oborožene spopade, preden se, v naslednjih poglavjih, posvetim vplivu določenega okoljskega vira na oborožene spopade.

V tretjem poglavju bom preverjala drugo hipotezo, to je o vlogi vodnih virov v meddržavnih oboroženih sporih. V tem poglavju skušam na podlagi analize in interpretacije sekundarnih virov primerjati oz. soočiti argumente, ki govorijo v prid t.i. vodnih vojn, s tistimi, ki slednjim nasprotujejo. Na ta način želim prikazati dejansko vlogo vodnih virov v oboroženih sporih in potencialno vzročno-posledično povezanost med vodnimi viri in oboroženimi spori. Za dodatno podkrepitev pri preverjanju hipoteze sem izbrala še dve študiji primerov. Oba primera sta z Bližnjega vzhoda, kjer je pomanjkanje vodnih virov alarmantno. Gre namreč za najbolj sušno regijo na svetu, kjer je količina vode na prebivalca manjša kot v katerikoli drugi primerljivi regiji. Od leta 1960 do 2025 bo, če se bodo nadaljevali sedanji trendi rasti prebivalstva in uporabe vode, količina vode na prebivalca padla s 3430 m³ na le 667 m³ (Crossette 1995). Prvi primer predstavlja reka Jordan, ki teče po ozemeljih držav, ki so že bile med seboj v oboroženem spopadu. Kot drugi primer pa navajam reko Nil, ki velja za zelo pomembno vodno žilo za države, ki ležijo ob njej.

V šestem poglavju se bom ukvarjala z mednarodnopravno ureditvijo na področju deljenih vodnih virov, v sedmem poglavju pa bo govora o možnostih za oborožene

spopade zaradi mednarodnih rek v prihodnosti. V obeh poglavjih bom primarno uporabila analizo in interpretacijo sekundarnih virov, v šestem poglavju pa bo del analize temeljil tudi na interpretaciji primarnih virov.

V magistrskem delu se bom omejila v dvojnem smislu. Prvič, v okviru vodnih virov bom preučevala mednarodne vodne vire (mednarodne vodne tokove, mednarodne reke). Drugič, iskala bom vzročno-posledične povezave med omejenostjo vodnih virov in meddržavnimi oboroženimi spopadi. Iz dokazovanja hipoteze so torej izvzete razne napetosti med državami, znotrajdržavni spori ipd.

Z raziskovalnim delom nameravam razjasniti vprašanje o morebitnem vplivu pomanjkanja vodnih virov na meddržavne oborožene spopade in spore, na podlagi preučevanja na treh ravneh. Najprej na osnovi nadrejenega pojma, to pomeni dokazovanje potencialne povezave med okoljskimi viri in meddržavnimi oboroženimi spopadi in spori. Sledi raziskovanje potencialne povezanosti med omejenimi vodnimi viri in meddržavnimi oboroženimi spopadi in spori. S takim sistematičnim pristopom bi želela vnesti več pozornosti in jasnosti v razpravo med tistimi, ki zagovarjajo »vodne vojne« in tistimi, ki trdijo, da o »vodnih vojnah« ni mogoče govoriti.

1. KONCEPTUALIZACIJA IN TEORETIČNI POGLEDI NA OKOLJE, KONFLIKT IN VZROČNOST

Teorije mednarodnih odnosov lahko razdelimo na pozitivistične oziroma racionalistične teorije, katerih osrednji fokus je usmerjen na državocentrično analizo, ter postpozitivistične oziroma reflektivistične teorije, ki vsebujejo širše pojmovanje varnosti, ki obsega razredne delitve, spol, vse tja do postkolonialne varnosti. Najbolj pogosto se omenjata dve pozitivistični teoriji, to sta realizem in liberalizem. Vse pogosteje pa se govori o konstruktivizmu kot o »mainstream« teoriji. Postpozitivistične teorije postajajo vse bolj popularne, predvsem zunaj ZDA (International relations theory - Wikipedia, ND).

Za racionalizem je bistveno to, da gleda na okolje tudi kot od nas neodvisno spremenljivko. Konstruktivizem, na drugi strani, pa zagovarja družbeno ustvarjanje pomena okolja.

1.1 Racionalizem in konstruktivizem v mednarodnih odnosih

Racionalizem je metodološki pristop oz. analitična paradigma v mednarodnih odnosih, ki lahko vsebuje filozofsko pozicijo o tem, kaj je družbena razlaga in kako naj bi delovala. V kontekstu mednarodnih odnosov se racionalizem nanaša na formalno in neformalno prilagajanje teorije racionalne izbire na vprašanja o mednarodnih odnosih. Gre za pozitivistični način razlaganja sveta, ki se nanaša na delovanje in obnašanje, ki teži k določenim ciljem. Če parafraziramo, lahko racionalizem opišemo kot kuharsko knjigo ali recept za razlago delovanja v družbi (Fearon in Wendt 2005, 52, 54). Duncan Snidal (2005, 74–5) ga je definiral kot metodološki pristop, ki razlaga individualne in kolektivne (družbene) izide glede na individualno zasledovanje ciljev v okviru omejitev (*individual goal-seeking under constraints*). Fokus na zasledovanju ciljev predvideva razlago v smeri od relevantnih akterjev k ciljem, temelječ na sposobnosti akterjev. Omejitve so lahko tehnološke, institucionalne ali pa izhajajo iz soodvisnosti med akterjevimi izbirami.

Konstruktivizem je racionalizmu alternativni metodološki pristop oz. analitična paradigma v mednarodnih odnosih, predstavlja pa niz argumentov o družbeni razlagi, ki lahko vsebujejo preference o določenih vprašanjih in metodah v družbenem raziskovanju (Fearon in Wendt 2005, 52). Na splošno lahko za konstruktivizem rečemo, da ga zanima, kako se objekti in družbene prakse v družbenem življenju »konstruirajo«.

To velja predvsem za tiste, ki jih družbe ali raziskovalci jemljejo kot samoumevne ali naravne. Konstruktivizem zanima predvsem vloga idej v nastajanju družbenega življenja. Dejavnike in subjekte v družbenem življenju obravnava kot družbeno pogojene (Fearon in Wendt 2005, 57).

Racionalizem in konstruktivizem gledata na družbo z različnih izhodiščnih točk. Prvi gleda na družbo od »spodaj navzgor«, drugi pa od »zgoraj navzdol«. Tako postavljata različna vprašanja in v ospredju imata različne vidike družbenega življenja (Fearon in Wendt 2005, 53). Če racionalizem temelji na raziskovalni strategiji, imenovani individualizem, pa konstruktivizem temelji na raziskovalni strategiji holizma. V metodološkem smislu individualizem pomeni, da se razlage znotraj družbenih ved lahko zreducirajo na mikro izhodišča (*»micro-foundations«*), torej na izjave o ontološko »primitivnih« posameznikih in/ali njihovih interakcijah. Holizem pa na drugi strani predvideva, da morajo biti družbene celote in notranji odnosi tisti temelji, s katerimi lahko znanstveno razložimo družbo.

Končno pa se pristopa ločita tudi po tem, da racionalizem zagovarja kavzalno razlago, medtem ko konstruktivizem ponuja konstitutivno razlago družbe. Kavzalna razlaga želi prikazati in povezati predhodno obstoječi vzrok s sledečim učinkom. Pri tem sta vzrok in učinek samostojno obstoječa fenomena. Na drugi strani pa želi konstitutivna razlaga vzpostaviti pogoje možnosti za objekte ali dogodke s tem, ko prikazuje, iz česa so nastali in kako so organizirani. Objekt ali dogodek, ki ga preučujemo, predstavlja »učinek« pogojev, ki so ga omogočili, vendar ne obstaja neodvisno od njih (Fearon in Wendt 2005).

Konstruktivizem za razliko od racionalizma, ki je usmerjen k materializmu, zagovarja idealistični pristop. Za konstruktivizem imajo materialni dejavniki le obrobni pomen; kakšen pomen pa imajo, je odvisno od idej. Pomen in posledice materialnih sil (npr. tehnologija, geografija, naravni viri) niso dani po naravi, temveč so stvar človekovih interpretacij in razumevanja (Barnett 2005, 267). Racionalizem pa se sploh ne ukvarja z idejami ali pa jih pojmuje kot drugotni dejavnik. Zato pa v razlagah družbene realnosti v ospredje postavlja preference.

Konstruktivizem in racionalizem se razlikujeta tudi po tem, kako določata odvisno spremenljivko v razlagi družbenega sveta. Medtem ko racionalizem obravnava akterje kot eksogeno dane (zunaj teorije) in se usmerja na njihove aktivnosti, pa konstruktivizem problematizira oz. postavi same akterje v endogeno pozicijo (jih razloži s teorijo). Ta endogeni pristop se ukvarja tudi z vprašanji o izvoru akterjev; kako so se

zgodovinsko razvijali, kakšni so družbeni pogoji ali možnosti v določenem trenutku. Konstitutivno-holistična razlaga konstruktivizma namreč zagovarja, da sistemi verovanja in praks v končni fazi ustvarjajo ali definirajo družbene objekte in akterje, njihove identitete in interese. Struktura torej definira agente v družbi (Fearon in Wendt 2005).

1.2 Konceptualizacija okolja

Izraz okolje, angleško *environment*, izhaja iz francoske besede *environner*, ki pomeni obkrožati ali obdajati. Okolje se definira kot »okoliščine in pogoje, ki obkrožajo organizme ali skupino organizmov« in kot »družbene in kulturne pogoje, ki vplivajo na posameznika ali na skupnost« (Cunningham in Cunningham 2009, 3). Nahajamo se torej v dveh svetovih, v dveh okoljih. Prvo je naravno okolje, ki ga sestavljajo rastline, živali, zemlja, zrak in voda. Drugo pa je okolje družbenih ustanov, ki nastane s pomočjo znanosti, tehnologije in politične organizacije. Ker sta za življenje pomembni obe okolji, predstavlja njuna integracija vsekakor velik izziv (Cunningham in Cunningham 2009, 3).

Ko govorimo o varstvu okolja in okoljskih problemih, govorimo o varstvu naravnega okolja. Problemi nastajajo predvsem v zvezi s čisto pitno vodo, zalogami hrane, energetskimi viri, podnebnimi spremembami, kakovostjo zraka, biotsko raznovrstnostjo, zaščito gozdov in morja. Seveda ima okoljevarstvo tudi pomembno človeško dimenzijo, ki se je ne sme zapostavljati. Življenjski slog v 21. stoletju, potrošniška družba in rast prebivalstva so namreč v močni interakciji z naravnimi okoljskimi danostmi. Široko je sprejeta tudi trditev, da je večina okoljskih problemov tesno povezana z razdelitvijo bogastva, znanja in moči, vzorci potrošnje energije, industrializacijo, rastjo prebivalstva in revščino, torej s širšimi političnimi in socialno-ekonomskimi procesi (Greene 2005, 453).

Zmanjševati pomena družbenih dejavnikov okoljevarstva in družbenega okolja samega vsekakor ni moj namen. Kljub temu pa v tem delu sprejemam pojem okolja v smislu naravnega okolja, katerega del je, seveda, tudi voda. V tem smislu se ne bom omejila na to, čemur Charles J. Krebs (2001, 7) pravi deskriptivni pogled na ekologijo, za katerega je značilno, da se veže predvsem na zgodovino narave, na živalstvo in rastlinstvo. V delu bo večji poudarek na funkcionalni ekologiji, ki poudarja »dinamične odgovore prebivalstva in skupnosti na neposredne dejavnike v okolju (ibid.).«

1.3 Teoretični pogledi na vprašanje o okolju

1.3.1 Realizem in vprašanje o okolju

Okoljski sporazumi, širše gledano pa okoljska vprašanja, se ne tičejo vprašanja moči, temveč skupnih groženj preživetju. Tako obstaja razlika v klasičnem političnem realističnem fokusu na vojno in moč ter vprašanjih o degradaciji okolja. Realizem lahko učinkovito reši vprašanje o degradaciji okolja na podlagi mednarodnega sodelovanja le, če se okoljski problem vključi v koncept nacionalnega interesa. Koncept nacionalnega interesa, definiran na podlagi moči, izhaja iz znanega dela Hansa Morgenthaua, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, predstavlja pa enega od šestih načel političnega realizma. Tako je lahko mednarodni okoljski sporazum učinkovit le, če je to v nacionalnemu interesu (Kütting 2000, 12; Morgenthau, 1978). Če razumemo naravo kot zalogo virov, s katerimi se ustrezno upravlja, potem realizem ponuja primeren okvir za učinkovito državno reševanje krize zaradi virov: realisti bi torej ponudili svoj starodaven argument, da pomanjkanje virov spodbuja konflikt in da lahko le močne države, katerim je v nacionalnem interesu, da se spopadejo s pomanjkanjem, ustrezno reagirajo. Tako bi verjetno država A odvrnila državo B od tega, da bi onesnaževala zrak ali vodo (Laferrière in Stoett 1999, 104).

Realistični pristopi k okolju poudarjajo okoliščine in pomanjkanje. Glavna okoliščina v svetu pa je tekmovanje. Ljudje tekmujejo za fizično varnost in ekonomsko blagostanje. Kot instrumente v tem tekmovanju pa uporabljajo okoljske vire. Prednost imajo torej tiste države, ki nadzirajo okoljske vire (Nau 2007, 356). V mednarodnih odnosih so se posledično pojavili številni realistični prispevki o okoljski varnosti, predvsem pa o pomanjkanju virov (npr. vode, nafte) kot o dejavnikih, ki vodijo v meddržavni konflikt ali v družbeno nestabilnost, kar povzroči tudi mednarodno nestabilnost (Paterson 2009, 262).

Za neorealizem oz. strukturalni realizem, katerega glavni predstavnik je Kenneth Waltz, strukturo mednarodnega sistema določajo zmožnosti (*capabilities*) držav/enot v sistemu. Neorealizem se osredotoča na kratkotrajno in z interesi povezano sodelovanje. Hkrati pa sodelovanje zahteva obstoj hegemonске države, ki vodi to sodelovanje (Kütting 2000, 13). Razliko med tradicionalnimi realisti in neorealisti najdemo pri njihovem pogledu na moč. Četudi tradicionalni realisti priznavajo različne elemente moči (npr. tehnologija, ekonomski viri), pojmujejo vojaško moč kot glavni element moči države. Waltz in drugi neorealisti pa gledajo na moč kot na skupek zmožnosti

(*capabilities*) države (Lamy 2005, 209). To pa se lahko razume tudi kot moč v smislu okoljskih in rečnih virov.

1.3.2 Liberalizem in vprašanje o okolju

Liberalistična teorija o mednarodnih odnosih ima korenine v istih intelektualnih sferah kot utilitarna okoljska perspektiva, ki je dominantna v zahodni družbi. Ob tem bi ob vsakem pregledu sodobne literature o okoljskih režimih ugotovili, da je povezana z liberalističnimi trditvami o pogodbenih odnosih in urejevanjem okoljskih vprašanj s pomočjo institucij (Laferrière in Stoett 1999, 136). Liberalna svetovna ekonomija potrebuje odprt dostop do naravnih virov, naša narava pa je zelo primerna za to vlogo, pogosto tudi s katastrofalnimi posledicami. Liberalizem predvideva vzpostavitev reda in miru na podlagi proste trgovine in tehnokratskega menedžerstva. Vprašljivo pa je, kako bi to odpravilo ekološke krize na trajnosten način. Hkrati pa liberalizmu imanentna pravica posameznika, da se zavzema za osebno bogastvo, predstavlja temeljni problem za izkoriščanje okolja oziroma narave (Laferrière in Stoett 1999, 136–7).

Liberalizem poudarja upravljanje z okoljem kot s skupnim dobrom s pomočjo tradicionalnih mednarodnih institucij. Okoljski problemi so zato povezani s problemi upravljanja s kolektivnimi ali javnimi dobrinami. Potrebna je torej ustrezna koordinacija okoljskih aktivnosti s pomočjo mednarodnih institucij in režimov (Nau 2007, 355). Pomen slednjih poudarja t. i. liberalni institucionalizem (neo-liberalizem), katerega pomembna predstavnik sta Robert Keohane in Joseph Nye. Zanju so mednarodne institucije pomembne za doseganje sodelovanja in stabilnosti. Sodelovanje se splača, ker se v okviru institucij izmenjujejo informacije, zmanjšajo transakcijski stroški, ustvarjajo bolj kredibilne zaveze ipd. (Baylis 2005, 308).

1.3.3 Postpozitivizem in vprašanje o okolju

Pristopi, ki poudarjajo identiteto, predvsem socialni konstruktivizem, gledajo na okoljske probleme kot na globoko povezane s človeško družbo in vrednotami (Nau 2007, 354). Okoljske grožnje so globoko zakoreninjene v naših verskih, kulturnih, ekonomskih in socialnih sistemih. So tudi del sistema nacionalnih držav. Države skrbijo le za interese svojih državljanov in jim ni mar za prenos stroškov transnacionalnih aktivnosti izven svojih meja. Zato je potrebna nova ideja globalizma, kjer bodo namesto države druge institucije in ideali privabili lojalnost ljudi. Odgovornost morajo v skladu s socialno konstruktivistično mislijo prevzeti mednarodne nevladne organizacije, nastati mora nova globalna civilna družba. Med temeljne globalistične ideje spada tudi koncept trajnostnega razvoja (Nau 2007, 354).

S postpozitivističnimi usmeritvami pa imajo veliko skupnega tudi tako imenovane zelene teorije o okolju. Paterson (2009, 267, 273) razlikuje dve zeleni gibanji oziroma usmeritvi, to sta naravno okoljsko gibanje in družbeno zeleno gibanje (*social greens*). Naravno okoljsko gibanje se osredotoča na skupen učinek človeške aktivnosti na naravno okolje. Glavni cilj je reorganizacija človeške družbe na način, da bo živela v harmoniji z naravo. Za družbeno zeleno gibanje pa je skupna predpostavka, da so strukture moči sodobne družbe – kapitalistična, državocentrična (*statist*) in patriarhalna, nepravilne in zatiralne ter da sistematično povzročajo degradacijo okolja.

Tudi številne aspekte kritične teorije o mednarodnih odnosih³ je mogoče vključiti v poglede radikalne ekološke misli. Radikalni ekologi se pogosto zavedajo omejenosti suverenosti, težav in nevarnosti instrumentalne epistemologije pri reševanju problemov (*problem-solving epistemologies*) ter globalnega reproduciranja institucij in praks, ki onemogočajo trajnostne življenjske sloge (Laferrière in Stoett 1999, 162–3).

1.4 Konceptualizacija spora/konflikta

K. Stroh (2003, 96) je posebej poudaril, da vsak konflikt (spor) še ne pomeni nasilja. Konflikt je zanj situacija, v kateri se konfrontirajo nekompatibilne tendence za delovanje različnih strani. Sodelovanje pa pomeni konstruktivno razrešitev spora. Mason et al. (2007, 4) pa so ločili spore po njihovi intenzivnosti od »tekmovanja« do

³ Kritična teorija o mednarodnih odnosih se je razvila iz del Frankfurtske šole. H glavnim predstavnikom te šole oz. teorije štejemo Maxa Horkheimerja, Theodora Adorna, Herberta Marcuseja, Jürgena Habermasa. Z ekološkega vidika je pomemben tudi sodoben nemški sociolog Ulrich Beck (Hobden in Wyn Jones 2005, 239–40).

»oboroženih spopadov«, lahko pa se vzamejo tudi drugi kriteriji, npr. glede na izide, akterje, stopnjo, trajanje ali na vprašanja, vključena v spor. Za Gleicka (1993, 83) obstaja več ravni in stopenj konfliktov (*conflict*): regionalni spori (*dispute*), spori med političnimi skupinami v državi, mejni spori med dvema državama, trenja (*frictions*) med več državami, ki ne mejijo druga na drugo. Spori so lahko politični ali ekonomski, lahko so diplomatski ali oboroženi.

Vlado Benko (2000, 283–287) je opredelil dve fazi konflikta, tj. fazo latentnega in fazo manifestnega konflikta. V manifestni fazi je možno ugotoviti korene konflikta, da se lahko analizira in razloži konflikt, se ga generalizira. Latentna faza konflikta pa je pomembna zato, ker je v tej fazi možno poiskati odgovore na vprašanja o vzrokih konfliktov. Medtem ko se manifestna faza konflikta kaže v različnih konkretnih dejanjih in akcijah, zahtevah, nemirih, umorih, revolucijah in vojnah, se v latentni fazi konflikt kaže kot potencial oziroma možnost. V okviru Galtungovega trikotnika konflikta (Peace and Conflict Studies ND) pa je predvideno razlikovanje med neposrednim nasiljem (*direct violence*), h kateremu spada neposreden napad, pokol ipd., strukturno nasilje (*structural violence*), h kateremu štejemo npr. smrt zaradi razlogov, ki se jim lahko izognemo (npr. podhranjenost) in kulturno nasilje (*cultural violence*). Kot primer za vse tri oblike se šteje etnično čiščenje.

V svojem delu bom preučevala vpliv okoljskih dejavnikov in mednarodnih rek na skrajno obliko konflikta v svoji manifestni fazi, tj. na vojno, ki jo sama poimenujem oboroženi spopad. Po I. Kendu (Benko 2000, 289) je kot vojno treba »razumeti tista množična nasilja, v katerih neposredno sodeluje dvoje ali več oboroženih vojaških sil, med katerimi so najmanj na eni strani regularne vojaške sile. Na obeh straneh mora tudi obstajati določena najmanjša mera osrednje organizacije za vodenje vojne na bojnem polju. Oborožene operacije morajo tudi imeti določeno kontinuiteto, ne le v obliki priložnostnih ali spontanih napadov. Ob tem pa morata obe strani izvajati operaciji na temelju določene načrtna strategije«.

Za moje delo je pomembno tudi razlikovanje med meddržavnimi oziroma mednarodnimi oboroženimi spopadi in nemeddržavnimi oziroma nemednarodnimi oboroženimi spopadi. Če gre za mednarodni oboroženi spopad takrat, ko sta vpleteni vsaj dve državi, je nemednarodni oboroženi spopad, v skladu s 1. členom dopolnilnega protokola k Ženevskim konvencijam (Protokol II), »vsak spopad med oboroženimi silami neke države in odpadniškimi oboroženimi silami ali drugimi organiziranimi oboroženimi skupinami, ki imajo nadzor nad delom ozemlja države in so vključeni v

nenehne in usmerjene vojaške operacije. Tak spopad ne vključuje notranje nemire in napetosti, kot so upori, izolirani in sporadični akti nasilja ipd.« (Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam II 1977).

1.5 Teoretični pristopi h konfliktu

1.5.1 Realizem in vprašanje o konfliktu

Znotraj pozitivistične usmeritve v mednarodnih odnosih ima realizem vsekakor največjo vlogo, ko gre za razlago konflikta, saj je realistična tradicija dolgo dominirala v preučevanju vojn in imela meddržavni konflikt za glavno razlago dogajanj. Klasični realistični pisci, kot so Tukidid, Machiavelli, Hobbes in Rousseau, so predpostavili, da varnost, lasten interes in čast predstavljajo tri velike motive za konflikt na individualni in meddržavni ravni. Kasneje je realistični pisec Morgenthau zapisal: »Karkoli je že končni cilj zunanje politike države, njen prestiž je vedno pomemben in včasih odločujoč dejavnik pri določanju uspeha ali neuspeha v zunanji politiki« (Taliaferro 2006, 41).

Za klasične realistične pisce velja, da so pojmovali suverene države kot glavne akterje v svetovni politiki. Te države se vedejo racionalno, ko želijo znotraj anarhičnega mednarodnega sistema, kjer ni višje oblasti, povečati svojo varnost, moč in bogastvo. Neorealizem oz. strukturalni realizem trdi, da je anarhičen mednarodni sistem pomemben sistemski dejavnik za nastanek vojn. Glavna realistična predpostavka pravi, da razlike v porazdelitvi moči pomagajo razložiti razlike v frekventnosti vojn in drugih pomembnih aspektov mednarodnega vedenja (Levy 2005, 252–3).

Realisti razlikujejo dve alternativni poti, ki vodita do vojne. Prva pot vsebuje neposreden konflikt interesov med dvema državama in prepričanost vsaj ene strani, da se ta konflikt bolje razreši s pomočjo vojne kot pa miru. Druga pot do vojne pa predpostavlja dve državi, ki si želita varnost in sta bolj zainteresirani, da si ohranita sedanjí položaj, kot pa da razširita svoj vpliv. Ker ni prisotne višje oblasti, morajo države namreč delovati same za zagotovitev svoje varnosti, ker so negotove glede sedanjega in prihodnjega delovanja drugih držav. Države se med drugim zavarujejo z oboroževanjem, stopanjem v koalicije, pa tudi z zastraševalnimi ukrepi (Levy 2005, 353–4).

Makroteorija o konfliktu, ki temelji na realističnem pristopu h konfliktu, se usmerja na interakcijo skupin na zavestni ravni. Zgodnji politični teoretiki, vse od Tukidida do Machiavellija in von Clausewitza, so se usmerili na koncept moči. Uporaba moči je

osrednji koncept makroteorije o konfliktu. Moč pa ima različne oblike: ekonomsko, politično, vojaško, pa tudi kulturno. Skupna predpostavka makro oziroma klasičnih teorij je, da izhajajo korenine konflikta iz tekmovanja skupin in zavzemanja za moč in vire (Cunningham 1998).

1.5.2 Liberalizem in vprašanje o konfliktu

Čeprav je liberalistična teorija o mednarodni politični ekonomiji sicer dobro razvita, pa do nedavnega ni bilo koherentne liberalistične teorije o vojni in miru. Z razvojem raziskovalnega programa o demokratičnem miru, ponovnim interesom za hipotezo, da ekonomska soodvisnost pospešuje mir in s teorijo o mednarodnih institucijah, imamo vsaj zasnove za liberalistično teorijo o vojni in miru. Za nekatere je to le empirično dokazovanje in sistematizacija Kantovega koncepta o večnem miru, ki temelji na demokratičnih ustanovah, svobodni trgovini ter mednarodnem pravu oziroma institucijah (Levy 2005, 355).

Ideja, da so trgovina in druge oblike ekonomske soodvisnosti pospeševalci miru, je predstavljala osrednjo temo v liberalni ekonomski teoriji 19. stoletja. Danes pa predstavlja temelj napovedi o pozitivnih učinkih globalizacije na mednarodno varnost. Argument je naslednji: ker trgovina prinese ekonomske koristi za obe strani, se ob predpostavki, da bi vojna preprečila trgovino in tako zmanjšala oziroma odpravila njene koristi, politični vodje ne odločijo za vojno proti glavnim trgovinskim partnerjem (Levy 2005, 356).

Nekateri raziskovalci trdijo, da trgovina spremeni domače ravnotežje moči v korist skupin, ki imajo koristi od trgovine in interes, da se za trgovanje ohrani okolje miru. Drugi raziskovalci, predvsem tisti s sociološke perspektive, trdijo, da trgovina poveča stike, komunikacijo, družinskost in razumevanje, kar zmanjša sovražnosti in napačna dojemanja (*misperceptions*), ki vplivajo na izbruh vojne (Levy 2005, 356).

1.5.3 Behaviorizem in vprašanje o konfliktu

Behaviorizem (ang. *behavior*–vedenje) je v osnovi znanstvenoteoretska usmeritev v psihologiji, ki predpostavlja, da lahko vedenje živali in ljudi raziščemo z naravoslovnimi metodami. Znotraj psihologije se je razvilo več usmeritev znotraj behaviorizma: klasični behaviorizem, neobehaviorizem in radikalni behaviorizem,

znotraj katerega je deloval najbolj znani predstavnik behaviorizma, to je Burrhus Frederic Skinner (Behaviorismus ND).

Med najpomembnejšimi predpostavkami behavioristične šole je teza, da korenine za konflikt najdemo v človeški naravi in obnašanju; obstaja tudi pomemben odnos med intrapersonalnim konfliktom in konfliktom, ki prežema zunanji družbeni red. Šola postavlja na osrednje mesto hipotezo o stimulaciji in odgovoru (*stimulus-response hypothesis*). Ta šola preučuje, če ljudje posedujejo biološke ali psihološke značilnosti, ki bi povzročile nagnjenje k agresiji in konfliktu. Raziskuje tudi razmerje med posameznikom in njegovim okoljem. S pomočjo induktivne metode želi prikazati prehod iz intrapersonalnega konflikta na interpersonalen in mednarodni konflikt. H glavnim mikroteorijam spadajo teorija o frustraciji-agresiji, teorija o socialnem učenju in teorija o socialni identiteti (Cunningham, 1998).

1.5.4 Socialna psihologija in konstruktivizem ter vprašanje o konfliktu

Socialna psihologija v okviru razprav o konfliktu raziskuje predvsem izvore in sprožilce za kolektivni strah, ki pripravi temelje za nasilje. Najpomembnejši doprinos socialne psihologije je trditev, da se družbena diferenciacija pojavi tudi v odsotnosti materialnih osnov za konflikt. Potreba po kolektivni in individualni identiteti namreč vodi ljudi v razlikovanje med »nami« in »onimi«, tudi ko pomanjkanje ali pridobitev sami po sebi nista vprašanji. Na tej podlagi se nato lahko vzpostavijo stereotipi o sovražniku (Gross Stein 2005, 298).

Ko se pojavi razlastitev identitete, simbolov in virov ene skupine ljudi v državi na račun druge skupine, predstavlja to močan napovednik za možno nasilje. Konflikt med skupinama lahko v obdobju pomanjkanja redkih virov sproži nasilje med skupinami. Konflikti zaradi identitete lahko eskalirajo v nasilje, če skupina čuti, da druga identiteta ogroža njihovo lastno, če čuti, da dodelitev pravic drugi skupini vpliva na njihovo lastno identiteto in jo ogroža (Gross Stein 2005, 299–300).

Obstaja naravna povezava med konstruktivističnimi razlagami mednarodnega konflikta in analizami socialne psihologije. Konstruktivisti so razvili koncept izbire, na katerega močno vpliva identiteta voditelja – kako ta definira državo ali skupino, kako se vidi v odnosu do drugih. Konstruktivisti so tako razširili psihološko razlago o mednarodnih odnosih, ki tako vsebujejo kolektivna ali deljena verovanja kot del skupne identitete. Ob tem interesov in identitet ne jemljejo kot danih, temveč kot nastalih v

interakciji z drugimi. Pristopa se torej lepo povezujeta. Družbene identitete ne nastanejo le skozi interakcijo z drugimi, kot poudarjajo konstruktivisti, temveč skozi procese identifikacije s skupino, kot razlaga socialna psihologija (Gross Stein 2005, 303).

Konstruktivizem torej ponuja bolj holistično, multidimenzionalno razumevanje procesov vojne, konflikta in njihovih razreševanj. Kljub temu obstaja le nekaj konstruktivističnih raziskav, ki se usmerjajo neposredno na konflikt in vojno. Situacija je presenetljiva, saj je, kot vsaka druga družbena institucija, vojna družben konstrukt, idealen za konstruktivistično raziskovanje. Konstruktivisti trdijo, da je identiteta, na individualni, skupinski in državni ravni, kritičen dejavnik za konstrukcijo vojne in konflikta (Jackson 2009). Slednja namreč potrebuje jasno določenega sovražnika, »drugega«, proti kateremu se je treba boriti.

Identiteta »sebe« in »drugega« igra osrednjo vlogo pri definiranju in strukturiranju interesov in norm o obnašanju. Za konstruktiviste pa identitete ne obstajajo vnaprej, temveč so odvisne od konteksta in se spreminjajo. Vendar za konstruktiviste razlika med »nami« in »onimi« ni dovolj, da pride do vojne. Za konflikt sta namreč potrebna še dva druga pogoja (Jackson 2009, 172). Prvi je posebna konstrukcija identitete, ki se veže na strah, grožnjo, sovraštvo in dehumanizacijo »onih«. Drugi pogoj je prisotnost elit, zavezanih za organiziranje diskurzivnih in materialnih instrumentov za vojno.

Za konstruktivistično razlago vojne in konflikta je zanimivo tudi razmerje med strukturo in agenti oziroma agensi. Podobne strukturne okoliščine namreč pogosto privedejo do različnih konfliktnih rezultatov. Za konstruktiviste namreč socialne, ekonomske, politične, kulturne in normativne strukture niso dovolj za povzročitev konflikta. Potrebni so še agensi, ki preobrazijo latentne strukture konflikta v manifestacijo nasilja. Tako lahko politične elite uporabijo stiske, ki izhajajo iz strukturnih pogojev (npr. revščino, brezposelnost, korupcijo, diskriminacijo ipd.), da vznemirijo in manipulirajo z identitetami ter zaznavami groženj in idejami žrtev, s tem pa postavijo temelje za legitimiziranje nasilnega maščevanja (Jackson 2009, 172–9).

1.6 Teoretični pristopi k vzročnosti

1.6.1 Pozitivizem/racionalizem in vzročnost

Pojem vzročnosti je zasedal osrednje mesto že ob nastanku discipline mednarodnih odnosov, ki je nastala po koncu prve svetovne vojne, da bi raziskala vzroke za vojno (Kurki 2008, 116). Celotna "mainstream" teoretična diskusija med neorealizmom in

neoliberalizmom je temeljila na znanosti, za katero je značilno preučevanje zakonitosti dejavnikov in povezav, ki jih je mogoče opazovati, to pa bi naj vodilo v bolj ali manj »objektivno« znanje o naravi sveta. Kljub razlikam se neorealisti in neoliberalisti strinjajo v tem, da je njuno preučevanje mogoče medsebojno primerjati, kriterij za to pa je empiričen oz. pozitivističen in temelji na opazovanju mogočih primerov obnašanja držav. Družboslovci tako želijo razviti generalizacije o družbenih pojavih. Cilj takih teoretičnih pristopov je ponuditi boljše posplošitve in napovedi kot drugi pristopi (Kurki 2008, 116).

Racionalistično pojmovanje veljavnega družboslovja oz. družboslovnega raziskovanja je postavilo močne omejitve za to, kar se pojmuje kot sistematično družboslovno vzročno raziskovanje v mednarodnih odnosih. Omejitve so naslednje (Kurki 2008, 117–18): a) išče se korelacije v smeri izoliranega vzročno-posledičnega odnosa; b) teoretike usmerja, da povezujejo vzroke z zakonitostmi (*regularities*) in zakonito-determinističnimi domnevami (*regularity-determinist assumptions*); c) ontološke domneve napravi odvisne od opazovanja, zaradi česar je težko razviti ontološke postavke, ki odgovarjajo na vprašanje, *zakaj* so se pojavile zakonitosti. Fiksacija na opazovanje otežkoča postavljanje določenih vprašanj, npr. v povezavi z analizo družbene konstrukcije.

1.6.2 Reflektivistični/postpozitivistični pristopi in vzročnost

Od 1980-ih let so v mednarodnih odnosih stopili v ospredje novi teoretični pristopi. Ti pristopi, med katere spadajo poststrukturalizem, kritična teorija, feminizem in konstruktivizem, skupaj imenovani »postpozitivistični« ali »reflektivistični« pristopi, zavračajo »mainstream« racionalistični koncept preučevanja svetovne politike (Smith in Owens 2005, 271). Pristopi zavračajo oziroma omejujejo idejo »vzročnega teoretiziranja« pri preučevanju mednarodnih odnosov, namesto tega pa raziskujejo, kako je svetovna politika sestavljena oziroma konstituirana na osnovi idej, pravil, norm in diskurzov (Kurki 2008, 124). Na konstitutivne pristope in vprašanja se je gladalo kot na »nevzročne«, ker ne obravnavajo »determinizma« na osnovi idej, pravil, norm, diskurzov in teorij: ideje ne »potiskajo in vlečejo«, temveč delajo/definirajo/sestavljajo neko stvar (Kurki 2008, 136).

Pomembno pa je pripomniti, da lahko implicitno kavzalno terminologijo najdemo v vseh reflektivističnih teorijah. Paradoksalno pa je, da njihovi konkretni procesi in

normativni projekti temeljijo na določenih »nedoločnih« vzročnih zvezah glede stanja na svetu: njihovo mnenje naj bi veljalo za mednarodne odnose in prakso v mednarodni politiki, ker imajo »načini mišljenja«, diskurzi, norme in pravila pomembne posledice v svetovni politiki (Kurki 2008, 143–4).

Širjenje pomena o pojmu vzroka omogoča, da natančneje določimo način, kako so lahko različni aspekti družbe – agensi, normativni in diskurzivni kontekst, vzroki in družbene strukture – razumljeni kot vzroki (Kurki 2008, 219). Preučevanje oz. teorija Aristotla omogoča, da odpravimo moderno tendenco, ki želi predstaviti idejo vzroka kot enotno in monolitno. V Aristotlovem pomenu beseda vzrok, grška beseda *aition* (množina *aitia*), ni imela določenega pomena v smislu, ki ga je želela vzpostaviti moderna filozofija. Ta *aition* je obsegalo vse, kar je na nek način prispevalo k vzpostavitvi ali vzdrževanju določene realnosti. Aristotel je prišel do zaključka, da vzroki delujejo v različne smeri, ker lahko stvari nastanejo na različne načine. Vzroke je kategoriziral v štiri temeljne tipe sestavin: materialne, formalne, učinkujoče (*efficient*) in končne vzroke. Bistveno za te vzroke je, da stvari ne le »premikajo«, temveč tudi konstituirajo (*constitute*) in pogojujejo (*condition*). Četudi so ti štirje vzroki razdružljivi kot tipi, jih je Aristotel vedno pojmoval v razmerju med seboj, ne v izolaciji. Če raziskujemo neko spremembo ali stvar, moramo postaviti številna različna vprašanja zakaj; posamezni vzroki nam povedo bolj malo, saj vzroki nikoli ne obstajajo v medsebojni izolaciji. Ključ k razumevanju in uporabi Aristotlovih konceptov je ta, da so fleksibilni in večplastni, se lahko aplicirajo na različne situacije in na različne načine, torej obstajajo številne variante. Aristotlove kategorije nam torej prikažejo, da v svetu obstajajo različni cikli raznovrstnih in prepletenih vzrokov (Kurki 2008, 219–225). Tako razširjeno pojmovanje vzroka, ki se ne oklepa le monolitne ideje o vzroku, temveč gleda na vzročno-posledično razmerje z vidika multikavzalnosti, bom v svojem delu uporabila tudi sama.

2. VZROČNA ZVEZA MED OKOLJSKIMI VIRI IN MEDDRŽAVNIMI OBOROŽENIMI SPOPADI

2.1 Pomen okoljske varnosti

Začetki mednarodnega okoljskega gibanja segajo v 1960-a in 1970-a leta. Takrat se je začelo govoriti o »okoljski krizi«, povezani z rastjo prebivalstva, pomanjkanjem naravnih virov in šibkostjo obstoječih družbenih in političnih ustanov. Pomembni mejnik pri tem predstavlja leto 1972, ko je bila v Stockholmu sklicana konferenca ZN o okolju. Na konferenci so prvič uradno priznali pomen okoljskih vprašanj, ustanovili pa so tudi program ZN za okolje (*United Nations Environment Programme – UNEP*). Sčasoma je okoljska ozaveščenost pripeljala do prvih zahtev po rekonceptualizaciji tradicionalnega razumevanja varnosti (Dannreuther 2007, 59).

V okviru zgodnjih premikov za priznanje okoljskih groženj varnosti (v 1980-ih letih) je potrebno omeniti dva pomembna avtorja. To sta Richard Ullman in Jessica Tuchman Matthews. R. Ullman je že zgodnjega leta 1983 definiral grožnjo nacionalni varnosti kot dejanje ali sekvenco dogodkov, ki 1) drastično in v relativno kratkem časovnem obdobju ogrožajo kvaliteto življenja ali 2) pomenljivo ožijo obseg politične izbire, ki je na voljo vladi ali nevladnim entitetam (Ullman 1983). Za redefinicijo varnostnega koncepta si je prav tako prizadevala tudi J. T. Mathews. Že leta 1989 je zahtevala širitev koncepta o varnosti v tem smislu, da bo vključeval tudi okoljske spremenljivke (Mathews, 1989; Dannreuther 2007, 59–60).

Za koncept okoljske varnosti pa je vendarle značilno, da se povezuje s koncem hladne vojne. Ideja, da bi se okoljska vprašanja povezala z ogroženostjo, je bila med prvimi velikimi poskusi sekuritizacije⁴ nevojaškega varnostnega vprašanja. Na ta način se je hotelo odmakniti od hladnovojne fiksacije z vojaškimi vprašanji o državni varnosti. Med hladno vojno vprašanje okolja kot grožnje varnosti enostavno ni bilo mogoče vpeljati v razpravo, kjer je prevladovala grožnja jedrske konfrontacije (Dannreuther 2007, 59). V zgodnjih 1990-ih letih so se začeli številni intelektualni in akademski poizkusi raziskovanja o pomenu in posledicah okoljske varnosti. Rezultate raziskav pa so hoteli vključiti v politiko zahodnih varnostnih in obrambnih ustanov (Dannreuther 2007, 60).

⁴ Sekuritizacijo bi v slovenščino najbolje prevedli kot »povarnostenje«, gre pa za proces, ko neko (politično) vprašanje postane varnostno vprašanje (Weaver 1997).

Kljub vsem mednarodnim prizadevanjem pa je bil koncept okoljske varnosti vselej predmet razprav in sporov. Cela vrsta znanstvenikov in ustvarjalcev politik zagovarja tezo, da okolje ne more biti primeren objekt za varnostne študije. Tradicionalisti so hoteli, da fokus discipline ostane družbeno nasilje in ne okoljska vprašanja. Tako so trdili, da prilagoditev koncepta nacionalne varnosti okoljskim temam pomeni nevarnost, ker bi lahko to pripeljalo do neprimerne militarizacije okoljskih vprašanj, za katere je primernejše, da se raziskujejo v okviru političnih in ekonomskih ustanov, ne pa varnostnih (Deudney 1990 v Dannreuther 2007, 60).

Podobno kot je po koncu hladne vojne stopil v ospredje koncept okoljske varnosti, to velja tudi za koncept človekove varnosti. Slednji se šteje za širši koncept, saj vsebuje tudi koncept okoljske varnosti. Človekova varnost dejansko pomeni »osvobojenost od strahu« in »osvobojenost od potreb« (UNDP 1994). Koncept varnosti razširi v več smeri. Namesto države kot referenčnega objekta varnosti postavi posameznika, grožnje varnosti pa se razširijo v smeri nevojaških groženj, med katere spadajo tudi okoljske grožnje varnosti (Vogrin, Prezelj in Bučar 2008). Kot je ugotovil Zagrajšek (2009, 73), se različni pristopi, šole oziroma teorije o mednarodnih odnosih ukvarjajo s človekovo varnostjo, vendar nekatere bolj neposredno, druge pa posredno. So pa nekateri pristopi bolj, drugi pa manj primerni za preučevanje človekove varnosti.

2.2 Okoljski viri - vzrok za meddržavne oborožene spopade?

Konfliktni scenariji so zelo zapleten predmet za preučevanje, saj ni enostavno predvidevati bodočih oboroženih spopadov. Ob okoljskih grožnjah varnosti tako najdemo številne druge grožnje varnosti in različne, medsebojno prepletene vzroke in povode za oborožene spopade in tudi druge spore. Vojne se bodo namreč v prihodnosti pogosto odvijale zaradi zahtev etničnih skupin po politični neodvisnosti in lastni državi, pa tudi med skupinami z različnimi kulturnimi in verskimi vrednotami. Pomanjkanje življenjsko pomembnih virov (npr. nafte ali vode) pa prav tako lahko znova povzroči določene spore. Revščina in lakota, kot posledica naravnih katastrof, hitre rasti prebivalstva ali neodgovorne državne politike, lahko vodita v regionalne nemire. Ob tem pa je tudi mogoče, da pride do migracij, nestabilnost pa se tako iz države izvozi k sosedom in tudi drugam. Ob vsem naštetem pa svet ogroža, seveda, tudi trgovina z orožjem (konvencionalnim in za množično uničevanje) in terorizem (Faulenbach 2002, 5–6).

Kako zapletene so vzročno-posledične zveze, kaže tudi primer povezave med pomanjkanjem vode in begunci. Pomanjkanje vode povzroča nezadostno pridelavo hrane, to pa lahko v povezavi z rastjo prebivalstva v večini držav tretjega sveta pripelje do poslabšanja življenjskih pogojev. Hkrati pa to povzroči tudi ekološke težave (npr. krčenje gozdov, dezertifikacija, itd.). Posledično se pojavi revščina in podhranjenost, možne so migracije znotraj države in čez državne meje (Coskun 2007).

Konec 1980-ih in v začetku 1990-ih let so začeli vse več pozornosti posvečati degradaciji okolja, kar je sovpadalo z zelo živahnim obdobjem znotraj študij konfliktov (*conflict studies*). Po koncu hladne vojne so namreč (ponovno) izbruhnili spopadi v številnih regijah sveta. Oboroženi spopadi so bili sicer razširjeni tudi že v obdobju bipolarne konfrontacije, vendar so dodatni spori v različnih regijah vzplamteli pogosto ravno zaradi prenehanja zunanjega interesa (Klem 2003, 10).

V zgoraj omenjenem obdobju se je razprava o povezavi med vojno in degradacijo okolja premaknila proč od klasičnih vojaško-varnostnih tem. Pred tem so degradacijo in uničevanje okolja namreč preučevali kot neke vrste stranski proizvod vojaških vaj ali kot sredstva vojskovanja, pa tudi kot stranski proizvod vojn. Sedaj pa se je razprava razširila od redefinicije groženj varnosti, v okviru katere se obravnava tudi okolje, do iskanja povezave med degradacijo okolja in oboroženimi spopadi oz. vojnami. Tako je okolje postalo središče razprave o vzrokih za vojne (Klem 2003, 12).

Glavne šole in ustanove, ki (so) se ukvarjale/ukvarjajo s povezavo med okoljem in oboroženimi spopadi ter njihovi izsledki, so predstavljeni na naslednjih straneh.

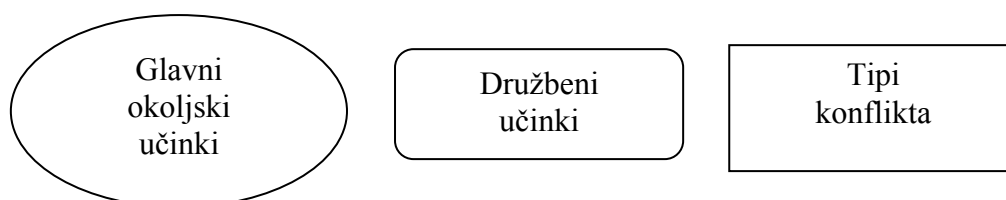
2.2.1 Torontska šola

Torontska šola se nanaša na t.i. *Environmental Change and Acute Conflict Project* in na *Project on Environment, Conflict and Security*. Gre za zelo vplivno šolo v 1990-ih letih, katere najbolj znani raziskovalec je Thomas Homer-Dixon. Raziskave te šole so poudarjale, da na pomanjkanje okoljskih virov (*environmental scarcity*) vpliva zmanjšanje količine in kakovosti obnovljivih virov, rast prebivalstva in neenakomeren dostop do virov (Homer-Dixon 1995b). Pomanjkanje okoljskih virov pa vpliva na družbene učinke, to je na zmanjšanje kmetijske in industrijske proizvodnje, ekonomsko nestabilnost, preselitve prebivalstva, razdore v družbenih odnosih. Vse to pa lahko pripelje do (oboroženega) spopada.

Šola ločuje tri vrste spopadov (Homer-Dixon 1995a): spopad, povezan s pomanjkanjem naravnih virov, spopad, povezan z skupinsko identiteto in spopad, povezan z relativnim pomanjkanjem. Na podlagi študij primerov so predvideli porast nasilja v državah v razvoju (DVR), če se tam zmanjša razpoložljivost pridelovalne zemlje (*cropland*), čiste vode in gozdnih površin. Vendar pa degradacija okolja ne prizadene celotne družbe, temveč le njene dele. Pritisk na okolje in povečevanje neenakosti povzročata dva procesa. Prvi je tendenca elit, da prevzamejo nadzor nad viri, drugi je ekološka marginalizacija – prisilna migracija ranljivih skupin družbe na okoljsko »šibka« območja (Klem 2003, 12–13; Barnett 2000, 281; Dimitrov 2002, 681).

Če povzamemo, sta Homer-Dixon in Torontska šola povezovala z degradacijo okolja nastanek etničnih in znotrajdržavnih sporov, nista pa vzpostavila povezave med pomanjkanjem okoljskih virov in meddržavnimi spopadi. Homer-Dixon je tudi poudarjal, da pomanjkanje naravnih virov ni potreben ali zadosten pogoj za pojav oboroženih spopadov. Pomanjkanje okoljskih virov je dejavnik, ki v povezavi z drugimi dejavniki lahko prispeva k nekaterim sporom (Dannreuther 2007, 70).

Shema 2.1: Vzročna povezanost po Homer-Dixonu

Vir: prirejeno po Homer-Dixonu (1995a, 53)

2.2.2 Švicarska šola

V Švici so tekom 1990-ih let nastali številni pomembni projekti o povezavi med okoljem in sporom. Najpomembnejši je bil t.i. *Environment in Conflict Project* (ENCOP), ki sta ga vzpostavili dve švicarski ustanovi (*Center for Security Studies and Peace Research, Swiss Peace Foundation*). Projekt je obravnaval povezavo med okoljem in varnostjo s širše perspektive razvitosti in nerazvitosti. Na podlagi študij primerov so v projektu prišli do glavnega zaključka, da je degradacija okolja dejavnik, ki vpliva na oborožen spopad. Lahko igra vlogo vzroka, sprožilca, cilja, kanala ali katalista za nasilje. Pri tem pa je potrebno upoštevati še dve ugotovitvi. Prvič, kot ugotavlja G. Baechler (1999, 24), da se prestopi prag nasilja, je odvisno od socio-političnih dejavnikov in ne od same stopnje degradacije okolja. Drugič, projekt razlikuje različne tipe sporov, zato je razmerje med degradacijo okolja in nasiljem odvisno od tipa spora. Tako so npr. v projektu ugotovili, da na meddržavne oborožene spore ne vpliva pomanjkanje okoljskih virov (Klem 2003, 13).

Na podlagi kvalitativnih raziskav so torej v projektu ugotovili, da je neenakomeren razvoj tisti dejavnik, ki najbolje razloži okoljski spor. Okolja torej ne moremo šteti kot neposrednega dejavnika, ki povzroča (meddržavne) oborožene spopade.

2.2.3 Raziskave PRIO-ja

V norveškem Peace and Research institutu v Oslu (PRIO) so izpodbijali raziskave Torontske šole. Glavni predstavnik, Nils Petter Gleditsch, je tako trdil, da so zaključki kanadske šole nastali na podlagi nezadostnih in nesistematičnih raziskav (Gleditsch 1998). Norveške kvantitativne raziskave pa so potrjevale šibko povezavo med okoljskimi problemi in državljansko vojno. Vendar so v ustanovi prišli do zaključka, da so pri izbruhu spora ekonomske in politične spremenljivke pomembnejši dejavniki kot pa okoljski. Najnovejše raziskave PRIO-ja so postavile vlogo vladanja (*governance*) kot tisto determinanto, ki odločilno vpliva na povezavo med pomanjkanjem okoljskih virov in oboroženimi spopadi. Pomemben dejavnik, po njihovem, pa je tudi relativna stopnja demokracije (Klem 2003, 14).

2.2.4 Raziskave Nata

Konec 1990-ih let se je Organizacija severnoatlantske pogodbe (*North Atlantic Treaty Organization* - NATO) spopadala s spremembami koncepta varnosti, pa tudi s spremembami svoje lastne vloge na mednarodnem prizorišču. V tem obdobju se je začela ubadati tudi z nekonvencionalnimi grožnjami varnosti. Tako so v raziskovalno agendo vključili tudi okoljsko varnost. V okviru Oddelka za znanstvene in okoljske zadeve (*Scientific and Environmental Affairs Division*) so organizirali številne delavnice (*Advanced Research Workshop, ARW*), ki so se jih udeležili mnogi mednarodni strokovnjaki. V poročilih, ki jih je izdal NATO v okviru teh konferenc, se je ugotavljalo, da so spori multikavzalni procesi, da pomanjkanje naravnih virov igra svojo vlogo v znotrajdržavnih sporih in da je izraz okoljska varnost sicer funkcionalen za dnevni red politike (*policy* agendo), vendar preširok za praktično uporabo (Klem 2003, 15).

2.2.5 Raziskave Svetovne banke

V svoji nedavni študiji, imenovani *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy* (Svetovna banka, 2003), je Svetovna banka poudarila, v nasprotju s splošnim prepričanjem, da pomanjkanje virov ni bistveni vzrok za oborožene spopade. Bolj naj bi na le-te vplivala velika brezposelnost mladine in razpoložljivost dragocenih virov, s katerimi se enostavno trguje (npr. diamanti) (Klem 2003, 16).

2.2.6 Pristop Evropske unije

Znotraj Evropske unije (EU) ima Evropska komisija izdelan t.i. Kontrolni seznam temeljnih vzrokov za spore (*European Commission Check-list for Root Causes of Conflict*). Na seznamu najdemo, v različnih kontekstih, omenjene tudi vodne vire. Med temeljne vzroke za spore Komisija tako šteje tudi družbena trenja med migrantskimi in stalno bivajočimi skupnostmi (*host communities*), zaradi škodljivih pritiskov na zaloge hrane in vodne vire. Med vzroke prišteva tudi trajnost okoljske politike v državi, natančneje, kako pravično upravljajo z vodnimi viri znotraj države. Tretji potencialni vzrok je povezan z geopolitičnim stanjem v regiji oz. državi. V tej povezavi je pomembna odvisnost države od sosedov, ko gre za vodne vire (*European Commission Check-list for Root Causes of Conflict ND*).

2.2.7 Nekateri drugi avtorji

Jon Barnett (2000, 273–4), naslanjajoč se na Lipschutza in Holdrena, je ugotovil, da se spori ne pojavljajo zaradi virov, kar posledično velja tudi za okoljske vire. Lipschutz in Holdren (Barnett 2000, 273–4) sta namreč zagovarjala liberalistično trditev, da je vojaški poseg za zavarovanje virov skoraj neverjeten, ker obstaja soodvisnost med državami v globalni ekonomiji. Vojna je namreč manj ekonomična kot pa doseg istega cilja s trgovanjem.

Ken Conca in Geoffrey Debelko (Dannreuther 2007, 73) sta raziskovala, kako se lahko okoljska vprašanja v okviru mirovnih operacij namerno izrabijo za razreševanje mednarodnih sporov. Stranke v kompleksnem političnem sporu so namreč bolj pripravljene priznati vzajemno odgovornost za upravljanje z ekosistemom. Z vzpostavitvijo okoljskih pogajanj se lahko dolgoročno zgradi zaupanje za širšo politično rešitev spora. Enaka logika je bila uporabljena pri začetkih evropske integracije, leta 1951, ko so mir zgradili na podlagi supranacionalnega upravljanja spornih okoljskih virov (premoga in jekla).

Lloyd Timberlake in Jon Tinker (1985) sta v svojem članku želela dokazati tezo, da degradacija okolja vpliva na oborožene spopade znotraj in med državami. Vendar pa iz celotnega članka izhaja, da so dokazi za to tezo šibki, vsaj zaradi treh dejavnikov. Prvič, sama sta poudarila, da nista hotela dokazati, da so vse ali številne vojne povzročili okoljski dejavniki. Drugič, priznala sta, da je kavzalnost za vojne zapletena mreža, kjer medsebojno vplivajo okoljski, politični, ekonomski in družbeni dejavniki. Tretjič, morda najpomembneje, pa je, da sta zaradi pomanjkanja akademske literature s tega področja, uporabila manj formalne vire, vključno s časopisnimi poročili.

Wenche Hauge in Tanja Ellingson (Dannreuther 2007, 72) sta izvedli najboljše test za hipotezo o povezanosti med okoljskimi spremembami in oboroženim spopadom. Našli sta sicer pozitivno korelacijo med degradacijo okolja (krčenje gozdov, količina pitne vode) in pojavom državljanske vojne, vendar sta tudi ugotovili, da je obseg teh učinkov na oborožen spopad majhen in relativno nepomemben v primerjavi s tradicionalnimi dejavniki tveganja, kot so: tip režima, revščina ter etnična in verska fragmentacija.

Dannreuther (2007, 73–4) je tudi trdil, da dokazi v praksi kažejo na to, da se subnacionalne skupine, ki imajo opraviti z okoljskimi težavami, temu prilagodijo (migracije, razvojna pomoč, itd.) ali pa se pasivno vdajo v usodo. Med osrednje vzroke

za spore so postavljene aktivnosti elit v družbi, četudi so za njih zelo pomembni fizični in okoljski dejavniki. Kot primer za to je naveden genocid v zahodnosudanski regiji Darfur, leta 2004.

Priznati je treba, da so korenine tega spora okoljske in so posledica progresivnega spodkopavanja delikatnega, soodvisnega ravnotežja med nomadi in kmetovalci, zaradi učinkov dezertifikacije in širjenja farm. V 1980-ih letih je zaradi tega prišlo do hudega boja za pojemajoče vire in prispevalo k lakotam leta 1984 in 1985. Neverjetno pa je, kako so lahko te nasprotujoče si skupine po prenehanju lakote, s pomočjo mednarodne skupnosti, našle adaptivne rešitve v spremenjenih okoljskih pogojih. Kar pa končno razloži prehod v nasilje dvajset let kasneje, je kombinacija zapostavljanja regije s strani države, uvedba arabskega suprematizma iz sosednjih držav idr. V Darfurju so, kot v mnogih drugih afriških državljanskih vojnah, okoljski dejavniki pomembni z vidika vpliva na državljanske vojne. Vendar pa sta socialno-politični kontekst in aktivnosti elit tista dejavnika, ki bolj kritično vplivata na tak spor (Dannreuther 2007, 74).

2.3 Vzročna zveza med okoljskimi viri in meddržavnimi oboroženimi spopadi v luči razprave med racionalizmom in konstruktivizmom

Racionalizem in konstruktivizem sta v okviru mednarodnih odnosov dva pristopa in dva pogleda na isto realnost (Fearon in Wendt 2005, 53). To lahko prikažemo že s pojavom okoljske varnosti kot koncepta v mednarodni politiki. Gledano z vidika racionalizma je okoljska varnost nastala kot posledica prizadevanja določenih akterjev, v tem primeru mednarodnega okoljskega gibanja, ki so si postavili kot cilj uvedbo koncepta okoljske varnosti, ko je okolje pridobilo varnostni predznak. Omejitve za tako prizadevanje je v obdobju pred letom 1990 predstavljala hladna vojna, ki ni bila ravno dovzeta za taka širjenja varnostne agende (Dannreuther 2007, 59). Z vidika strukture, ki jo je predstavljala hladna vojna, pa je enostaven prehod k metodologiji konstruktivizma. Hladna vojna je kot struktura omejevala agente in akterje, to je mednarodno okoljsko gibanje. Po drugi strani pa je prav pojav teh vprašanj v 1970-ih letih, torej v obdobju hladne vojne, vzpodbudil nastanek tega gibanja. Zopet lahko opazimo delovanje strukture na interese in identiteto akterjev v njej. Konstruktivizem in racionalizem torej pojasnjujeta isto realnost, le skozi drugačno lečo.

Težje je v okvir konstruktivizma vpeljati na prvi pogled čisto kavzalno razmerje med okoljskimi viri in meddržavnimi oboroženimi spopadi, s katerim so se ukvarjale različne

šole, opisane v tem poglavju. Ne moremo zanikati, da je kavzalna logika pri opisovanju družbenega življenja imanentna racionalizmu (Fearon in Wendt 2005, 54). Obstaja torej vzrok, v tem primeru okolje, ki ima oz. nima za posledico določen oborožen spopad. Pa vendar lahko tudi v tem primeru hitro preidemo h konstruktivizmu. Okolje je namreč del narave, ki obstaja tudi izven družbene realnosti. Ko pa postane okolje politično vprašanje, zaradi česar naj bi se začele vojne, pa je političen oz. družben konstrukt (Mlinarič 2004, 6–20). Okolje postane politično vprašanje na podlagi politizacije in varnostno vprašanje na podlagi sekuritizacije (Weaver, 1997). To pa sta družbena konstrukta oz. družbeni dejstvi. Konstruktivizma tako ne zanima, če je okolje dejanski vzrok za meddržavne oborožene spopade ali ne, zanima ga le to, če je okolje stopilo v sfero političnega oz. varnostnega okolja. Okolje je zaradi ogroženosti, ki je zopet družbeni konstrukt, postalo del političnih interesov. Gre torej znova za isto realnost, vendar za dve različni paradigmi oz. gledanja nanjo.

Prisotnost postpozitivizma v tem poglavju pa ne more zakriti dejstva, da v poglavju prevladuje pozitivizem. Sicer se ni dokazalo, kot trdijo nekateri realisti, da pomanjkanje naravnih virov neposredno vodi v meddržavni oborožen spopad. Tako je bližje razlagi liberalistična teorija, ki trdi, da politični in ekonomski dejavniki vplivajo na mir in posledično tudi na napetosti in oboroženi konflikt. Glede pogledov na vzročnost pa jasno prevladuje monokavzalni pozitivistični pogled na vzročnost, saj gre za razmerje med okoljem in oboroženim spopadom. Pri vseh naštetih šolah gre torej za jasno pozitivistično usmeritev. Tudi pogled na samo okolje je pozitivističen, saj se nanj gleda kot na potrošno dobrino. Tukaj torej ni mesta za radikalnejše okoljske pristope.

3. RAZMERJE MED OMEJENOSTJO VODNIH VIROV IN MEDDRŽAVNIMI OBOROŽENIMI SPORI

3.1 Pomen količine in kakovosti vodnih virov

V drugi polovici 20. stoletja se je dramatično povečala poraba čiste vode, kar je deloma posledica podvojenega števila svetovnega prebivalstva v tem časovnem obdobju. Med najzapletenejše tehnične in znanstvene probleme danes spada racionalna uporaba in zaščita vodnih virov ter oskrba prebivalstva s čisto pitno vodo. Ti problemi postajajo vse bolj globalni, pomanjkanje čiste pitne vode⁵ ter onesnaževanje vodnih virov pa v številnih delih sveta, ne le v sušnih predelih, onemogočajo ekonomski in socialni razvoj. Pomembna pa je tudi ugotovitev, da skoraj povsod večino vodnih zalog v regiji predstavljata povprečni letni rečni odtok in obnovljivi viri podtalnice. Zanimivo pa je dejstvo, da največ vode, celih 97 %, vsebujejo oceani, ta voda pa se ne more uporabljati za kmetijstvo, pitje in industrijsko rabo. Le 3 % vode je čiste pitne, od tega sta več kot 2 % v obliki ledenikov, torej neprimerna za človekovo rabo. Reke in jezera, ki so glavni viri za človekovo porabo vode, vsebujejo le 0.26 % globalnih rezerv čiste pitne vode, medtem ko jih Arktika in Antarktika, v obliki ledu in snega, premoreta celih 68.7 % (Butts 1997; McCaffrey 1993, 92; Shiklomanov 1993, 13).

Ob količini vodnih virov pa tudi njihova kakovost predstavlja vse večje težave. Na to vplivata predvsem dva trenda: rast prebivalstva in urbanizacija v DVR. Če je leta 1975 le 38,5 % svetovnega prebivalstva stanovalo v mestih, jih je v 1990-ih letih že 42,7 %, po napovedih pa naj bi to število do leta 2025 naraslo na 60,5 % (Nash 1993). Posledice teh selitev v mesta so preobremenjene vodne in sanitarne infrastrukture ter poslabšanje življenjskih pogojev v mestih. Ob omenjenih dveh trendih pa tudi širjenje industrijske proizvodnje pritiska na količino in kakovost vodnih virov. Poveča se namreč količina odpadnih voda, prihaja pa tudi do nevarnega razlitja kemičnih snovi in drugih kemičnih nesreč. Onesnaževanje vodnih virov zaradi kmetijstva se pojavlja predvsem kot posledica uporabe umetnih gnojil in pesticidov. Slaba kakovost vodnih virov ter njihovo onesnaženje pa sta pomembna tudi z zdravstvenega vidika, saj so mnoge kronične in akutne bolezni povezane prav z nečisto vodo (Nash 1993, 32–7).

⁵ Homer-Dixon (Kibaroglu 2007, 144–145) loči pomanjkanje glede na zaloge in povpraševanje ter strukturno pomanjkanje. Pomanjkanje glede na zaloge povzroča degradacija in izčrpanost vira, izraža se v majhni razpoložljivosti vira. Pomanjkanje glede na povpraševanje povzroča rast prebivalstva ali večja poraba vira na prebivalca. Strukturno pomanjkanje izvira iz nepravilne družbene porazdelitve vira.

Verjetno ni nobene druge panoge, ki bi bila tako eksistencialno odvisna od kakovosti in količine vodnih virov, kot je kmetijstvo. To potroši kar dve tretjini od globalne porabe vode (Postel 1993, 56). Prehranjevalna varnost je torej zelo povezana z vodnimi viri, pa naj gre za vodo v obliki padavin, irigacijskih naprav ali kakšni drugi obliki. Brez vode bi bilo pridelovanje hrane v številnih delih sveta skoraj nemogoče. Tako Egipt ne bi preživel brez vode iz Nila ali podtalnice, prav tako bi se izsušile ali zmanjšale glavne regije, pridelovalke hrane, v ZDA, bivši Sovjetski zvezi (SZ), Kitajski in Indiji. Vendar se hkrati z namakanjem plačuje tudi visoka »okoljska cena«. Pojavljati so se začeli z vodo napolnjeni in »zasoljeni« predeli, zmanjšujejo se obsegi jezer in notranjih morij, uničujejo se vodne rastline in živali (Postel 1993, 56–8).

Človekova poraba vode se je v preteklih treh stoletjih povečala za več kot 35-krat. Ob človekovi rabi (ob upoštevanju rasti prebivalstva) je drugi vzrok za pomanjkanje vode tudi industrijska in kmetijska raba. Po drugi svetovni vojni, predvsem v 1960-ih in 1970-ih letih, se je velikost namakalne zemlje po svetu potrojila, največ na Kitajskem, v Indiji in Pakistanu. Če upoštevamo še vse pogostejše suše, tudi vodni trendi v prihodnosti ne puščajo možnosti za optimizem. Pojavljajo se povečane zahteve po čisti pitni vodi na prebivalca, hkrati pa se zmanjšuje *per capita* razpoložljivih čistih vodnih virov. Prihaja do prekoračitev pri črpanju podtalnice, povečanega števila z vodo povezanih bolezni, več kot milijardi prebivalstva primanjkuje čiste pitne vode. Tako ZN predvidevajo, da bo do leta 2025 povpraševanje po čisti vodi prekoračilo zaloge vode v 52 državah. Z rastjo števila prebivalstva in vse večjim povpraševanjem po vodi, z vse pogostejšim onesnaževanjem, pa tudi s klimatskimi spremembami, se bomo morali v prihodnje spopadati z resnim pomanjkanjem čistih vodnih virov (Harris 2005, 260; Switzer 1994, 153–7).

3.2 »Vodne vojne« - vprašanje časa, stroke ali politike?

V 1980-ih letih je prišlo do spremembe v paradigmi, ki je razlagala oborožene spopade na Bližnjem vzhodu. Prihodnjih vojn namreč naj ne bi več razlagali na podlagi kulturnih, verskih, političnih in drugih razlik, temveč kot boj za pomembne naravne vire. Namesto usmerjenosti na nafto, je bila sedaj v središče razprav postavljena voda. Razprava o »vodnih vojnah« je tako predstavljala zidak pri izgradnji varnostne agende. Prognoze o takih vojnah so bile hitro sprejete v politične razprave držav in mednarodnih

organizacij ter v medije. Novinarji so namreč močno sodelovali pri vzpostavitvi diskurza o »vodnih vojnah« (Stucki 2005, 11, 67).

Trajalo je celih 10 let (1990-a), ko se je pojavil nov val literature, ki se je ukvarjala s pomanjkanjem vodnih virov. Novi avtorji so v svojih delih in raziskavah prikazovali kooperativni potencial pri mednarodnem upravljanju z redkim virom, to je z vodo. Govorimo o t.i. literaturi vodnega miru (*water peace literature*), ki se je pokazala za zelo uspešno v akademskih krogih. Še vedno pa se glede vodnih virov ni dosti spremenilo zunaj akademskih krogov. V medijskih in političnih krogih je namreč strah pred »vodnimi vojnam« še vedno prisoten (Stucki 2005, 11–12).

3.3 Argumenti za »vodne vojne«

Voda oz. reke so imele že od nekdaj zelo velik pomen. Spomnimo se samo prvih civilizacij, ki so vse nastale ob velikih rekah. Civilizacije ob Indu in Gangesu, mezopotamska in egiptovska civilizacija brez Evfrata in Tigrisa oz. Nila ne bi bile mogoče. Gleick (Klare 2002, 147) je ugotovil, da so bili rečni sistemi Nila, Jordana, Evfrata in Tigrisa ter Inda mesta sporov skozi vso človeško zgodovino. Najzgodnejše zabeležene vojne so se bojevale vzdolž obrežij teh rek. Ali bi lahko v tistem času sploh govorili o »vodnih vojnah« oz. vojnah zaradi vode in ali lahko o njih govorimo danes?

Kot je bilo že rečeno, je vzročno-posledične zveze zelo težko razvozlati. Če lahko voda po spletu različnih okoliščin privede do »beguncev pred revščino« (Coskun 2007), je voda dejansko lahko tudi posredni vzrok za oborožene spore. Ne zadostna pridelava hrane, ki jo povzroča pomanjkanje vode, lahko torej v kombinaciji z rastjo prebivalstva v večini držav tretjega sveta pripelje do poslabšanja življenjskih pogojev do tiste mere, da nastopita revščina in podhranjenost ter da se pojavijo migracije znotraj države in čez njene meje. Vse to pa lahko ob nesrečnem prepletanju različnih dejavnikov povzroči znotrajdržavne, pa tudi meddržavne spopade. Tako je Homer-Dixon menil (Harris 2005, 260), da tudi če ne gre za očitne oborožene spopade, lahko spremenjena razpoložljivost in uporaba čistih vodnih virov pripeljeta do družbenih nestabilnosti in migracij, kar lahko poveča socialno-politični konflikt, pa naj bo to znotraj držav ali pa med njimi.

Voda pa lahko predstavlja tudi »vodo na mlin« različnim skrajnim skupinam v družbi. Družbe in skupine, ki jim oblasti omejujejo dostop do vode, so tako vse bolj potisnjene na obrobje in lahko se začnejo zanimati za radikalizem. Tako vzpon Hezbolaha (božje stranke) v Libanonu ponazarja povezavo med pomanjkanjem vode in

povečanjem podpore skrajnežem (Coskun 2007). Eden glavnih razlogov za nemire v Libanonu je namreč nizek življenjski standard in vladno zapostavljanje gospodarskega razvoja nekaterih delov na jugu Libanona, kjer živi pretežno šiitsko prebivalstvo. Ti šiitski muslimani, ki so bili nekoč marginalizirana sekta, so se organizirali okoli Hezbolaha. Leta 1997 se je »mirni upor lačnih« sprevrgel v nasilno obračunavanje, čemur so sledile zahteve Hezbolaha, da država posveča večjo pozornost gospodarskemu razvoju, vključno z namakalnimi projekti, v dolgo zanemarjeni južni regiji (Coskun 2007). V 1980-ih letih so si tako Šiiti dvanajstniki v Libanonu izraelski vdor v državo začeli razlagati kot načrt za prilastitev libanonskega juga in njegovih vodnih virov (Šterbenc 2005, 427).

Primer, ko ima lahko načrtovanje ene države na določenem vodnem viru posledice za države celotnega porečja, predstavljajo turške aktivnosti na Evfratu in Tigrisu. Te namreč lahko za 40 % zmanjšajo tok reke Evfrata v Sirijo in za 80 % v Irak (Harris 2005, 261). Velik projekt, imenovan Jugovzhodna Anatolija, je namreč spremenil tok reke pri južnih sosedah. Situacijo pa še poslabšujejo druge težave v regiji (npr. vojna v Iraku). Če upoštevamo vse dejavnike, bi lahko tako stanje v prihodnosti pripeljalo do oboroženega spopada med obrežnimi državami. Irak je namreč kot odgovor na zajezitev reke v zgornjem toku nekoč že odgovoril s kopičenjem svojih vojaških enot na meji s Sirijo. Prihodnost glede vode torej ni obetajoča (Harris 2005, 261).

Le Billon (Harris 2005, 261) je v svojih raziskavah prišel do zaključka, da so oboroženi spopadi in naravni viri lahko povezani na dva načina; obstajajo oboroženi spopadi, ki se začnejo zaradi nadzora nad viri, pa tudi oboroženi spopadi, katerih financiranje je povezano z viri. Številni avtorji so pesimistični glede teze o vodi kot o katalizatorju za vzpostavitev miru. V tem kontekstu je problematično predvsem to, da primanjkuje empiričnih dokazov, s katerimi bi podprli to tezo (Harris 2005, 263).

Arthur Westing je tako strnil svoja opažanja: »Globalno pomanjkanje in degradacija obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov, hkrati z neenako porazdelitvijo, lahko vodi v državna nasprotja in, seveda, tudi v vojno« (Deudney 1991). Eden najpomembnejših strokovnjakov za vprašanja varnosti, Barry Buzan, je zagovornik vojn zaradi vodnih virov. Tako je ugotovil, da si ni težko predstavljati, da bi problem pri razdelitvi vode v rekah, kot so Nil, Mekong in Ind, postal vzrok za uporabo vojaške sile (Barnett 2000, 275).

Ne smemo pa prezreti, da nevarnost za izbruh spopadov zaradi vodnih virov zagovarjajo tudi znotraj sistema ZN, za katerega je značilno, da vendarle upošteva

znanstvena dognanja. Nekdanji generalni sekretar te organizacije, Kofi Annan, je leta 2001 izjavil, da »silovito tekmovanje za čisto pitno vodo lahko v prihodnosti postane vzrok konflikta ali vojn.« Tudi generalni direktor UNEP-a, Klaus Töpfer, je bil skladen z izjavo svojega nadrejenega, ko je rekel, da je »čista pitna voda tako dragocena dobrina, da bi države zaradi nje lahko stopile v vojno« (Amery 2002, 313–14).

3.3.1 Vodni viri kot vojaški ali politični cilji

Gleick (1993, 84) je menil, da dostop do vodnih virov lahko predstavlja opravičilo (*justification*) oziroma vzrok, da se začne vojna, sistemi za oskrbo z vodo pa lahko postanejo cilji v vojni. Da vodni viri postanejo predmet strateškega rivalstva, je odvisno od več dejavnikov (Gleick 1993, 84). Prvič, od vpliva stopnje pomanjkanja oz. redkosti vodnega vira. Drugič, odvisno je tudi od tega, koliko vodnih zalog si delijo države ali regije. Tretjič, kakšna je relativna moč držav v porečju. Četrto, kakšna je možnost dostopa do alternativnih virov pitne vode.

Najvidnejši primer za regijo, v kateri imajo zaloge čiste pitne vode strateške posledice, je Bližnji vzhod. Ta regija, v kateri tlijo številni ideološki, verski in geografski spori, je zelo izsušena. Tudi tisti deli v regiji, v kateri se nahajajo znatni vodni viri, npr. doline Nila, Evfrata in Tigrisa, so pod različnim pritiskom zaradi prebivalstva, namakanja in energetskih potreb. Pomembno pa je tudi dejstvo, da vsaka večja reka v regiji prečka mejo med državama (Gleick 1993, 85).

Že v 7. stol. pr. n. št. je asirski kralj Asurbanipal prevzel nadzor nad vodnimi izviri kot del svoje strategije v puščavski vojni proti Arabiji. V modernih časih so se najbolj pereči vodni spori v tej regiji razvili zaradi nadzora nad porečjem reke Jordan. V regiji se pojavljajo ostri meddržavni spori, predvsem od ustanovitve Izraela leta 1948 dalje, spor zaradi reke Jordan pa predstavlja integralni del teh sporov. Reka Jordan je po mednarodnih standardih sicer mala reka, vendar si njeno porečje delijo številne antagonistične države (Jordanija, Sirija, Izrael in Libanon), na voljo pa je tudi le malo alternativnih vodnih virov. Eden izmed dejavnikov, ki je neposredno povzročil vojno leta 1967, je bil poizkus držav Arabske lige, da preusmerijo gornji tok reke Jordana proč od Izraela. V tej arabsko-izraelski vojni je Izrael okupiral večino gornjega toka reke Jordana. Danes skoraj celotna povečana poraba vode v Izraelu od leta 1967 dalje prihaja od vodnih virov z Zahodnega brega in zgornjega toka reke Jordana (Gleick 1993, 85–6).

Reka Nil je mednarodna reka, ki ima velik regionalni pomen, saj zahteve po vodi v regiji rastejo. Nil teče po najbolj suhih predelih severne Afrike in je življenjskega pomena za kmetijstvo v Egiptu in Sudanu. Kar 97 odstotkov egiptovskih potreb po vodi zadovoljuje reka Nil (Gleick 1993, 86). Vendar so ob porečju Nila nastale številne države. Ob Egiptu so od Nila odvisne še Sudan, Etiopija, Kenija, Ruanda, Burundi, Uganda, Tanzanija in Demokratična republika Kongo. Leta 1959 podpisan sporazum je rešil številna pomembna vprašanja, vendar sta ga podpisala le Egipt in Sudan. Egipt je zelo občutljiv glede namernega zmanjšanja toka Nila, zato je že večkrat pokazal pripravljenost, da vojaško posreduje za preprečitev disrupcije toka reke (Gleick 1993, 86).

Vidnejši primer, ko je reka predstavljala cilj v vojni med državama, predstavlja reka Šat el Arab. Sklep iraškega predsednika Sadama Huseina (sprejet 17. septembra 1980), s katerim je razveljavil sporazum o meji med Irakom in Iranom na reki Šat el Arab, so namreč v Iranu sprejeli kot vojno napoved. Naslednje dni so se na približno 200 km dolgem ustju reke vneli siloviti spopadi (Lipušček 1980, 5–13).

Vendar pa so bili cilji spopada mnogo širši, kot sta jih uradno označili obe strani. V bistvu je šlo za spopad med dvema politično in ideološko popolnoma nasprotnima družbenima sistemoma. Eden izmed iraških ciljev v spopadu je bil zadati hud udarec oslabljeni iranski revoluciji, s tem pa pospešiti proces notranje diferenciacije in povzročiti njeno novo krizo. Izjava Iraka ob začetku spopadov, da brani svoje zakonite interese in da zahteva dosledno spoštovanje določil sporazuma, je bila samo povod za spopad, ki je bil mnogo širši, kot so ozemeljska vprašanja. Irak v spopadu ni videl le dvostranskega spora, ampak tudi boj Arabcev proti perzijskemu hegemonizmu in poskusu izvažanja revolucije (Lipušček 1980, 5–13).

Je pa Irak med svoje cilje v vojni postavil tudi kontrolo nad celotnim ustjem reke Šat el Arab, kot ključne plovne poti do glavnih iraških rafinerij. Ob tem so bile iraške zahteve v vojni še vrnitev suverenosti nad delom ozemlja, ki je pripadlo Iranu po Alžirskem sporazumu (1975) in avtonomija 1,5 do 2 milijona Arabcev v Kuzistanu (Lipušček 1980). Četudi sodi suverenost nad življenjsko pomembnim ustjem reke Šat el Arab (edini dostop Iraka na morje) med najpomembnejša sporna vprašanja med Irakom in Iranom, je bil ta spor v bistvu samo posledica, ne pa tudi vzrok zaostritve med obema državama, kulturama, rasama itd.

Nasprotja med Irakom in Iranom so namreč stara že nekaj stoletij, v katerih je prihajalo do medsebojnih vojn in spopadov. Vzrok za le-te je bil naraščanje arabskega

nacionalizma ali perzijskega hegemonizma. Nekateri iščejo korenine za vojno na reki Šat el Arab že v letu 637 n. št., ko so arabska plemena premagala perzijske zavojevalce v bitki pri Qadisiyu. Iz vsega povedanega lahko torej sklenemo, da reka vsekakor ni predstavljala vzroka za spopad, prej je bila posledica spora ali pa cilj spopada (Lipušek 1980, 5–13, 36). Že to, da sta obe državi sklenili sporazum glede »sporne« reke, kaže, da je bila le-ta najmanjši problem v njunih medsebojnih odnosih.

3.3.2 Vodni viri kot sredstva v vojni

Čeprav je običajno sredstvo oz. instrument v vojni vojaško orožje, ima tudi uporaba vodnih virov kot orožja dolgo zgodovino. V oboroženih sporih so bili vodni viri pogosto cilji in sredstva v vojskovanju. Tako je asirski vladar Senaherib v 7. stol. pr. n. št., ko je porazil Babilon, posledično namenoma uničil kanale za dobavo vode v mesto. V prejšnjem stoletju so bili med drugo svetovno vojno bombardirani hidroelektrični jezovi, jezovi na reki Jalu pa so bili napadeni med Korejsko vojno. Namakalne sisteme v Severnem Vietnamu so v 1960-ih letih bombardirale ZDA. Različne sisteme za dobavo vode so napadali tudi med Zalivsko vojno leta 1991 (Gleick 1993, 87).

Spopadi pa lahko tudi drugače povzročijo pomanjkanje vode. Tako lahko npr. ljudje, ki bežijo pred oboroženimi spopadi, povečajo povpraševanje po pitni vodi. Leta 2006 se je število eritrejskih beguncev, ki so zaprosili za zatočišče v Sudanu, povečalo kar za 30 % (Coskun 2007). Te povečane potrebe po vodi pa so še bolj pritisnile na že tako omejene vodne vire v Sudanu. Če pa ob vsem tem upoštevamo še podnebne spremembe, se bo ta trend le še povečeval.

Dalj časa trajajoč spopad lahko tudi sam povzroči ali pa vsaj poveča težave z vodo. Spopadi neposredno vplivajo na vodne vire, na primer z onesnaževanjem vode. V obdobju genocida v Ruandi so trupla v vodnjakih, rekah in potokih onesnažila vodne vire in povečala tveganje za prenos nalezljivih bolezni (Coskun 2007). Tudi Donava je bila onesnažena v času spopadov v nekdanji Jugoslaviji.

Prepoved vseh metod ali sredstev vojskovanja, ki povzročajo obsežne, dolgotrajne in resne poškodbe naravnega okolja v svojem 35. členu zajame prvi dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam. V 55. členu prepoveduje tudi metode in sredstva vojskovanja, katerih namen je oziroma je mogoče pričakovati, da bodo naravnemu okolju škodila tako, da bo to ogrozilo zdravje ali obstoj prebivalstva. Prepovedani so tudi napadi na naravno okolje z represalijami (Jogan 1997, 62; Sancin, Švarc in Ambrož 2009, 152–3).

3.4 Argumenti proti »vodnim vojnām«

Vodni spori v čezmejnih rečnih sistemih so bili predmet številčne literature in številnih razprav v politološki znanosti, mednarodnih odnosih in politični geografiji. K temu vprašanju znanstveniki pristopajo z dveh strani. Nekateri znanstveniki (npr. Starr, Homer-Dixon, Lonergan) se ukvarjajo z vprašanjem, kako in pod kakšnimi pogoji pomanjkanje vode vodi v oborožen spor ali celo v vojno. Druga skupina znanstvenikov (npr. Trolldalen, Waterbury, Wolf) se posveča vprašanju o upravljanju z mednarodnimi rekami in preprečevanju vodnih sporov. Opaziti je vse večji konsenz okoli hipoteze, da pomanjkanje vode ne vodi v vojno. Vendar pa je lahko pomanjkanje vode politično destabilizirajoč dejavnik, ki povzroči politične napetosti in omejuje trajnostni razvoj. Oboroženi spopadi zaradi omejenih zalog vode se pogosteje pojavljajo na poddržavni ravni in ne na mednarodni (Wolf v Mason et al. 2007, 2).

Aaron T. Wolf je v okviru projekta *Transboundary Freshwater Dispute Database Project* ugotovil, da se je zadnja vojna zaradi vode zgodila pred 4500 leti, med mezopotamskima mestoma Uma in Lagaš (Leslie 2000, 46) in da je znanih le sedem primerov iz modernega časa, ko je bila zaradi vodnega spora mobilizirana vojska in je dejansko prišlo do strelskih obračunov. V vseh primerih pa spor ni prerasel v vojno.

Prvi primer je iz leta 1948, ko je prišlo do razdelitve Indije in Pakistana, razdeljena pa je bila tudi reka Ind. Spori glede vode za namakanje so povzročili napetosti v Kašmirju, kar je obe državi pripeljalo »na rob vojne«. Svetovna banka je nato dvanajst let vodila pogajanja, leta 1960 pa je bil podpisan Sporazum o vodah Inda (Indus Waters Treaty 1960). Nekateri avtorji so bili mnenja, da je eden izmed posrednih vzrokov, ki so bili v ozadju Kašmirskega spora med Indijo in Pakistanom, vodni spor za reko Ind. Vendar pa tega vodnega spora za reko Ind ne moremo šteti za neposredni, to je glavni vzrok, za vojne med Indijo in Pakistanom (Overdorf, 2009; Blankenship, ND; Ishtiaq, 2002).

Drugi primer sega v čas med februarjem 1951 in septembrom 1953, ko je med Sirijo in Izraelom prišlo do sporadičnih strelskih obračunov zaradi izraelskih del v porečju reke Hul, ki leži v demilitarizirani coni med obema državama (Wolf 1998).

Tretji primer vojaškega posredovanja je bil med januarjem in aprilom 1958, sredi pogajanj o reki Nilu in volitev v Sudanu, ko je Egipt poslal neuspešno vojaško ekspedicijo na sporno območje med obema državama. Vendar so napetosti popustile in

podpisana je bila tudi Pogodba o vodah Nila, saj je bila v Sudanu izvoljena proegiptovska vlada (Wolf 1998).

Za četrti primer štejemo obmejne spopade med Somalijo in Etiopijo, med junijem 1963 in marcem 1964, zaradi spornega teritorija v puščavi Ogaden, v kateri se, razen nafte, nahajajo tudi pomembni vodni viri. Da je prišlo do podpisa premirja, je moralo umreti več sto ljudi (Wolf 1998).

Peti primer je iz časa med marcem 1965 in julijem 1966, ko je prišlo do navzkrižnega ognja med Izraelom in Sirijo. Vzrok je bil vsearabski načrt glede reke Jordana, kar bi škodovalo Izraelu (Wolf 1998).

Kot šesti primer se navajata spora zaradi reke Evfrata, med aprilom in avgustom 1975. Sirija in Irak, ki sta se sprla zaradi toka te reke, sta že poslala svoje vojaške čete na skupno mejo. Vendar je napetosti med obema državama z mediacijo razrešila Savdska Arabija (Wolf 1998).

Sedmi primer takega spora je bil med aprilom 1989 in julijem 1991; takrat sta bila zaradi pašniških pravic vzdolž reke Senegal, ki teče na meji med Mavretanijo in Senegalom, ubita dva kmetovalca iz Senegala. To je povzročilo napetosti zaradi etnične pripadnosti in želje po zemljiški reformi. Ko je prišlo do spopadov med prebivalci na obeh straneh reke, je bilo ubitih nekaj sto civilistov. Sporadično nasilje se je pojavljalo vse do leta 1991, ko sta državi znova vzpostavili diplomatske odnose (Wolf 1998).

Raziskave so torej pokazale, sicer z eno izjemo (med Umo in Lagašem v Mezopotamiji, pred 4500 leti), da nikoli ni prišlo do meddržavnih spopadov zaradi vode oz. da se nikoli ni bila vojna zaradi vodnih virov. Za to obstaja več vzrokov. Eden izmed njih je strateški; v spopadu, ki vključuje rečno vodo, bi moral biti agresor hkrati ob spodnjem toku reke (ker tisti ob zgornjem toku uživa neomejen dostop do reke) in vojaško superioren. Če pa se močna država ob spodnjem toku maščuje z uničenjem jezu države ob zgornjem toku, tvega posledice v obliki poplav ali onesnaženja. Drugi argument je v skupnem interesu. Ne more biti nobenega razvoja reke, ki ima vlogo povezovalca, če ni sodelovanja med sosedi. Vsi obrečni akterji imajo namreč interes, da dobijo čim višjo kakovost vode. Tretji je argument institucionalne prožnosti. Ko se enkrat vzpostavijo kooperativni vodni režimi na podlagi pogodbe, se ti izkažejo za izjemno trdožive, četudi sta nasprotni strani v oboroženem sporu zaradi drugih vprašanj. Četrti argument pa je ekonomski. Voda namreč ni preveč drago blago, oboroženo vojskovanje pa je zelo drago. Tako se »vodna vojna« enostavno ne bi splačala (Wolf 1998; 1999; Leslie 2000, 46).

Znani pa so še trije vzroki za kooperativni (in ne konfliktni) potencial mednarodnih rek (Dannreuther 2007, 86–7). Prvi je povezan z naravo vode kot deljenim virom. Že mednarodno pravo o deljenih vodnih virih temelji na sodelovanju, tako da je zelo težko zagovarjati izključno suverenost nad vodnim virom oz. reko. Ob tem imajo države ob zgornjem in spodnjem toku reke skupne interese in so soodvisne. Tako z zgraditvijo jezua država ob zgornjem toku pridobi korist, ker uporabi električno energijo, državam v spodnjem toku pa se poveča količina vode za namakanje in zmanjša možnost poplav. Drugi vzrok je povezan z vojaškim vprašanjem: Kakšen je sploh cilj vojne za vodo, ko pa ta ni dovolj vredna, da bi sprostiti potrebne vire za vojskovanje? Izraelski obrambni strokovnjak je to utemeljil takole: »Zakaj iti v vojno zaradi vode? Za ceno enotedenskega bojevanja lahko izgradimo pet naprav za desalinizacijo. Pri tem ne izgubimo življenj, ni mednarodnega pritiska in pridobitev zanesljive oskrbe, ki jo ne rabiš braniti na sovražnem ozemlju« (Dannreuther 2007, 87). Tretji vzrok se nanaša na zunanje akterje, ki lahko igrajo pozitivno vlogo pri pospeševanju regionalnega vodnega sodelovanja. Ker zunanje sile nimajo strateškega interesa za vodo, se lahko izkaže preprečevanje tovrstnih sporov kot posebej uspešno.

Najbolj mračne prognoze za vodne vojne so se pojavile za Podsaharsko Afriko. Leta 1999 je Razvojni program ZN (*United Nations Development Programme - UNDP*) kot potencialne reke, okoli katerih se lahko razplamtijo vojne, navedel Nil, Niger, Volto in Zambezi. Po drugi strani pa se celo v Afriki zdi vojna za vodo manj verjetna. Kot v vseh drugih krajih, namreč tudi v Afriki reke pospešujejo dobrososedske odnose. Skozi več držav ko teče reka, večje in boljše je regionalno sodelovanje (Economist 2008).

Tudi med dvema takima sovražnikoma, kot sta Indija in Pakistan, voda ni pripeljala do vojne. Med njima sklenjena Pogodba o reki Ind (*The Indus River Pact*) se je izkazala za izjemno trdno. Preživela je dve vojni med državama in tudi globoko krizo iz leta 2002 (Economist 2008).

Primer, ko voda predstavlja skupni temelj za mir, najdemo v južni Afriki. Reka Okavango je primer, kako pomanjkanje vode pelje v sodelovanje. Vodni tok, ki je pomemben v zdravstvenem, ekonomskem in ekološkem smislu, si delijo Angola, Botswana in Namibija. Zaradi neizbežnih napetosti zaradi redkih vodnih virov so te tri države leta 1994 ustanovile komisijo. Od tega leta dalje le-ta učinkovito in miroljubno upravlja z reko in skrbi za mir med temi državami (Barnett 2000, 277). Leta 1957 so Kambodža, Laos, Tajsko in Južni Vietnam ustanovile Komite za reko Mekong in si tako izmenjavale podatke in informacije tudi v obdobju Vietnamske vojne (Leslie 2000, 46)

Argumente proti vojnam za vodne vire najdemo tudi v delih Ronnieja Lipschutza (Lipschutz 1992) in Carla von Clausewitza. Kot je ugotovil prvi, so primeri, ki se jih navaja za »vodne vojne«, primeri za nekaj drugega. Zdi se, da je širši politični kontekst pomembnejši kot pa pomanjkanje vode. Zanimiva je tudi Clausewitzova izjava, da je »vojna nadaljevanje politike z drugimi sredstvi«. Torej je vojna za vodo še vedno vojna zaradi politike oziroma je vojna posledica nesposobnosti politike, da izpogaja sporazum o deljenih vodnih virih (Barnett 2000, 276).

Jerome Delli Priscoli, urednik revije *Water Policy*, je trdil, da se preveč poudarja vodne vojne. Že zgodnje skupnosti so nastale kot funkcionalne enote na podlagi namakalnih projektov. Takšno mreženje skupnosti je dalo prvotni zagon za rast civilizacije. Voda je tako bila ena prvih temeljev za graditev skupnosti (Leslie 2000, 46).

Daniel Hillel je opisal diplomacijo »vode za mir« na naslednji način: »Hidrološka vpašanja predstavljajo izziv in možnost. Voda lahko nastopa kot katalizator v mirovnem procesu in omogoča prehod k regionalnemu sodelovanju. Želja po vodi se izkaže za bolj trdoživo kot nastrojenost k sporu« (Harris 2005, 262).

Kot je zapisal Nils Gleditsch (Stucki 2005, 19), je za literaturo, ki govori o vodnih vojnah značilno tudi to, da se večina empiričnih primerov glede takih vojn nanaša na prihodnost in ne na sedanost. Hussein Amery (2002, 313), ki zagovarja vodne vojne kot grožnjo stabilnosti na Bližnjem vzhodu, je v svojem članku preučeval primer, ko je *skoraj* prišlo do vodne vojne med Izraelom in Libanonom, ker je slednji gradil črpalko na reki Vazani, katere voda se izliva v Jordan. Prvič, tukaj ni prišlo do vodne vojne, drugič pa je avtor sam priznal, da je *skoraj* prišlo do mednarodnega spopada zaradi zlitja več dejavnikov, h katerim spadajo suša, nezaupanje, razvojne potrebe in ozemeljski spori.

Daniel Deudney (Barnett 2000, 278) je prav tako zagovarjal trditev, da je sodelovanje na področju in pri soupravljanju z redkimi vodnimi viri verjetneje kot spor. Če je pred rojstvom moderne države bila voda temelj za pogajanja in sodelovanje, je mirno reševanje problemov zaradi pomanjkanja vodnih virov še vedno možno.

Tudi drugi avtorji (npr. Swain 2001, Dellapenna 2002) so navajali, da so sicer bili številni meddržavni spori glede delitve rek, vendar v omenjenih primerih ni šlo za oborožene spopade. »Vodne vojne« so malo verjetne, ker je voda preveč kritični vir, da bi se zanj vnel oborožen spopad. Zato pa se vse te rečne spore najbolje rešuje na podlagi bilateralnega sodelovanja. Ko se namreč povečujejo omejitve na viru, postanejo jasnejši stroški zaradi nesodelovanja. Rastoče pomanjkanje vode na prebivalca in

majhna finančna sposobnost v DVR le-te privede do spoznanja, da je za optimalno uporabo reke potrebno sodelovanje. Razvoj celotnega porečja (za namakanje, dobavo električne energije, projekte za nadzor poplav) pripomore k večjim neto koristim za države kot pa bi to dosegli s čistim državocentričnim razvojem.

Pomemben argument proti vodnim vojnám daje tudi funkcionalistična teorija o reševanju sporov. V središču te teorije je namreč ideja, da stalno funkcionalno sodelovanje med nasprotniki in ustanovitev nadnacionalnih funkcionalnih organizacij predstavlja najboljši način za tlakovanje miru. Vse pogostejša soodvisnost na ekonomskem, tehničnem in socialnem področju spodbudi akterje, da postavijo na stranski tir politične razlike (Lowi 1995, 138). K. Stroh (2003, 97), ki je preučeval sodelovanje držav ob reki Nilu, se je izrazil zelo enostavno, ko je navedel, da je teza o vodnih vojnah popularna, vendar napačna.

Gledano z dolgoročne perspektive se pomanjkanje sodelovanja v mednarodnih vodnih porečjih izkaže kot »lose-lose« situacija za vse strani. V različnih delih sveta ima le malo držav, ki si delijo mednarodna porečja, vojaške zmogljivosti in druge vire moči, ki so potrebni za vodenje vojne s sosedi, posebej če so to vojne za okupacijo in aneksijo teritorija. To stanje pa se tudi v bližnji prihodnosti ne bo spremenilo. Celó vojaško močne države ne bi šle v vojno zaradi rek, ker bi take vojne prinesle velike stroške in kazni za agresorje. Pomembno pa je tudi dejstvo, da so številne države ob mednarodnih porečjih visoko zadolžene. Iniciative tipa »debt-for-cooperation« bi tako številne države pripravile do premisleka o sodelovanju (Elhance 2000, 214, 217).

Namesto da predstavljajo sporna območja, lahko deljeni vodni viri postanejo temelj za delitev koristi in sodelovanje, če se raziščejo grožnje mednarodnim rekam in se ustvari kolaborativne strukture. Izkušnje kažejo, da je pomembno združiti vse sektorje in akterje, ki vplivajo na čezmejni vodni vir, in to na regionalni, nacionalni in lokalni ravni. Razvoj na znanosti temelječe diagnostične analize je bistven, da se raziščejo grožnje čezmejnemu ekosistemu in se vzpostavi strateški akcijski program. V državah pa je pomembno doseči tudi politično zavezanost, ki se kaže v institucionalnih in pravnih reformah. Le tako je mogoče zagotoviti trajnostni razvoj nekega vodnega vira (Uitto in Duda 2002, 365).

V raziskavi so Yoffe *et al.* (2003) ugotovili, da države na splošno sodelujejo na področju vodnih virov (predvsem takrat, če dobro sodelujejo tudi na drugih področjih), da je sodelovanje boljše, če je višji bruto domači proizvod (BDP) *per capita* ali manjša gostota prebivalstva. »Vodni stres« ni pomembni dejavnik za vodni spor, pa tudi oblika

vladavine ali podnebje ne vplivajo na vodne spore med državami (Gleditsch *et al.* 2006: 379).

Tudi v Organizaciji za ekonomsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development* - OECD) so mnenja, da so neposredni oboroženi spopadi zaradi vode najverjetnejši na lokalni ravni. Z vodo povezane napetosti se lahko pojavijo med državami ali znotraj držav, vendar politični, socio-ekonomski in kulturni dejavniki odločajo o tem, če se bodo te napetosti spreobrile v nasilje oz. oborožen spopad. Z vodo povezane napetosti pa imajo potencial, da spodbudijo oz. pospešijo oborožene spopade, ki pa sami po sebi niso povezani z vodnimi vprašanji (OECD, 2005).

Kot glavni vzrok, ki preprečuje, da bi mednarodni rečni spori prešli v vojno, navajajo uvoz hrane. »Virtualna voda« je voda, ki se nahaja v hrani, ki pa se lahko enostavneje prevaža kot pa sama voda (Mason *et al.* 2008: 24).

Slovenski politični geograf, dr. Jernej Zupančič, trdi, da se vojne zaradi vode že izvajajo. Opozarja pa, da je potrebno ločiti vojaške spopade za zagotovitev pitne vode, spopade zaradi sporne rabe vodnih virov, zaradi plovbe in poteka meja. Potrebno je torej upoštevati tudi vprašanje glede definicije spopada ali spora (Zupančič 2009a, 15). Hkrati pa dr. Zupančič priznava, da so pogostejše napetosti in spopadi zaradi vode znotraj držav. Takih notranjih konfliktov je veliko, zlasti če upoštevamo tudi druge elemente konfliktnosti. Pri oboroženih spopadih pa je treba paziti tudi na to, kaj predstavlja neposreden in kaj posreden vzrok za spor ali spopad. Pomembno pa je tudi poudariti, da se določeni spori najprej zaostrejuje navznoter, potem pa rezultirajo tudi navzven, tako da se vzpostavi konfliktni odnos s sosednjimi državami (Zupančič 2009b).

3.5 Razmerje med omejenostjo vodnih virov in meddržavnimi oboroženimi spopadi v luči razprave med racionalizmom in konstruktivizmom

V okviru razmerja med omejenostjo vodnih virov in meddržavnimi oboroženimi spopadi lahko glede kavzalnega razmerja izluščimo podobne sklepe v prid konstruktivizmu, kot smo jih glede razmerja med okoljskimi viri in meddržavnimi oboroženimi spopadi. Edina razlika je v tem, da v tem primeru sekuritiziramo in politiziramo vodo namesto okolja. Vodo lahko politiziramo v smislu cilja ali sredstva v vojni ali pa nasploh kot vzrok za spopade, ki so, poglavju sledeč, bolj znotrajdržavni kot pa meddržavni. Spet velja poudariti, da konstruktivizma ne zanima, če se »vodne vojne«

dejansko dogajajo ali ne, zanima jih predvsem družbeni pomen vode. Če pa pogledamo skozi lečo racionalizma, je voda tukaj omejen dejavnik in cilj, za katerega dosego se izbere primerno sredstvo, to je sodelovanje ali pa vojna. Države pa pri tem omejujejo resursi, pa tudi mednarodno okolje oz. vplivi (Barnett 2005, 267).

Zanimiv pa je še en aspekt iz tega poglavja. To je vidik, če so »vodne vojne« vprašanje časa, stroke ali pa politike. Tukaj opazimo tipičen pristop konstruktivizma k razlagi družbenih vprašanj. Čas, stroka oz. politika v tem primeru predstavljajo strukturo, ki vpliva na odločitve in interpretacije agentov oz. akterjev (Barnett 2005, 267). Na »vodne vojne« pa lahko gledamo še z drugega, konstruktivističnega zornega kota. Gre za konstitutivno logiko pri razlagi take vojne. Šele ko nastane besedna zveza »vodna vojna«, se, skozi jezikovni konstrukt, ljudje zavedo, da je vojna zaradi vode, ki predstavlja nek redek resurs, zaradi česar je nastopilo nasilje. V mednarodni politiki pa lahko ta besedna zveza, v racionalističnem smislu, predstavlja tudi določene interese, ko gre za odvrnitev pozornosti od pravih vzrokov za vojno.

Podobno kot je bilo ugotovljeno v prejšnjem poglavju, tudi v tem poglavju prevladuje pozitivizem, le da je širši pojem okolja zamenjala voda. Glede pogledov na vzročnost pa vendarle lahko opazimo določeno razliko. Tukaj več ne prevladuje monokavzalni pozitivistični pogled na vzročnost, temveč postpozitivistični multikavzalni pogled. Jasno je namreč predstavljeno, da je zelo težko razvozlati številne, medsebojno povezane vzroke za oborožene spopade. Kljub temu pa je zopet prevladala liberalistična usmeritev, ki kot vzroke za vojne vidi politične in ekonomske dejavnike. Voda je tako izpadla iz tega vzorca. Za okolje in vodo torej velja, kot je opisal Greene (2005, 453), da je večina okoljskih/vodnih problemov tesno povezana z razdelitvijo bogastva, znanja in moči, pa tudi z rastjo prebivalstva, revščino ipd. Sam pogled na okolje oz. vodo je pozitivističen, saj se nanj/o gleda kot na potrošno dobrino. Radikalnejši okoljski pristopi tukaj zopet niso imeli vpliva.

4. KONFLIKTNI IN KOOPERATIVNI POTENCIAL REKE JORDANA

4.1 Geografske značilnosti porečja Jordana

Reka Jordan je za obrežne dežele zelo pomemben vir vode, saj je okoliška pokrajina v glavnem puščavska. Porečje Jordana namaka ozemlja štirih držav Bližnjega vzhoda, ki so bile v preteklih štiridesetih letih medsebojno najbolj sovražne v regiji. Te države so Izrael, Jordanija, Libanon in Sirija.⁶ Reka Jordan ni dolga, od izvira v Libanonu do izliva v Mrtvo morje meri le 93 km. Vsak izmed treh pritokov, ki tvorijo reko Jordan, se nahaja v različnih državah; pritok Hasbani v južnem Libanonu, pritok Dan v severnem Izraelu in pritok Banias na Golanski planoti v Siriji. Do nedavnega je Izrael nadzoroval vse pritoke v gornjem toku Jordana. Pritok Banias je pridobil z okupacijo Golanske planote po vojni leta 1967, Hasbani pa leta 1978, ko je okupiral južni Libanon. S slednjega se je umaknil leta 2000, tako da ima danes nadzor nad dvema od treh pritokov Jordana. Zgornji tok reke Jordan teče v Galilejsko jezero (arab. jezero Tiberias, izr. jezero Kinneret). Jezero predstavlja največjo zalogo čiste vode vzdolž reke. Reka Jordan ima še dva glavna pritoka, to sta reki Zarqa in Yarmouk. Slednja prispeva približno 40 % celotnega toka Jordana. Celih 77 % vode v reki pa izvira v arabskih državah (McCaffrey 1993, 92; 2003, 267).

Jordan je izpostavljen močnim sezonskim fluktuacijam, ob tem pa je še kakovost njegove vode slaba. V praksi se več kot polovica povprečnega pretoka reke ne izliva v Mrtvo morje, saj Izrael veliko količino vode črpa iz jezera Tiberias, veliko količino pritoka reke Yarmouk pa uporabita Jordanija in Sirija (Kibaroglu 2007, 146).

⁶ Izrael je po šestdnevni vojni dejansko okupiral ozemlje, ki je naredilo Sirijo in Libanon za obrežno državo Jordana. Kljub temu obe državi še postavljata zahteve po rečni vodi, ker okupirana ozemlja še pravnoformalno spadajo k Siriji oz. Libanonu, njune zahteve pa priznava tudi mednarodna skupnost (Thobaben 2005, 49).

Slika 4.1: Porečje reke Jordana

Vir: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:UN_map_images (januar 2010)

4.2 Vloga in pomen Jordana za obrežne države

4.2.1 Pomen Jordana za Izrael in Jordanijo

Čeprav njen tok predstavlja le 2 % toka reke Nila in 7 % toka reke Evfrata, je reka Jordan zelo pomembna za Izrael in Jordanijo ter za regionalno vodno politiko. Na območju Izraela in Palestine ni zadostnih vodnih virov, povpraševanje po vodi strmo raste, kakovost vode pa strmo pada. Reka predstavlja 60 % izraelskih vodnih zalog in 75 % jordanskih vodnih zalog (Lowi 1995, 118; Kratz 1996, 7).

Četudi leži Izrael ob spodnjem toku reke Jordana, je njegova politika glede upravljanja z vodo reke taka, da je *de facto* v prednostnem položaju pred ostalimi obrežnimi državami. Od ustanovitve države leta 1948 je Izrael razvil vse razpoložljive obnovljive vodne vire (Beschorner 1992, 9–10). Prvi izraelski vodni projekt, ki je potekal že v 1950-ih letih, je vključeval izsuševanje močvirja Hula, severno od Galilejskega jezera. S tem so razširili kmetijske površine in povečali tok vode v jezero (Giordano, Giordano in Wolf 2002, 295).

Poraba vode se je v Izraelu od ustanovitve države zelo povečala. Za kmetijstvo porabijo 75 do 80 % od celotne porabe vode, za domačo uporabo 15 do 18 %, za industrijo pa 4 do 6 % (Dillman 1989, 47).

Tako kot Jordanija tudi Izrael pridobiva večino svoje vode iz porečja reke Jordana. Izrael ima že od 1990-ih let vodni deficit, kar pomeni, da letna poraba za 15 % presega obnovljive vodne vire. Tudi potrebe v Jordaniji so že v 1990-ih letih presegle trajnostne zaloge vode. (Postel 1993, 60). Po ocenah Svetovne banke so bile v Izraelu obnovljive vodne zaloge 1990. leta 467 m^3 na osebo, kar je dosti pod minimumom, ki znaša 1000 m^3 . V Jordaniji pa je bilo povprečje še nižje, komaj 224 m^3 na osebo (Klare 2002, 165). Izraelski vodni deficit je nastal deloma zaradi nenadzorovanega izkoriščanja in slabega upravljanja z viri, deloma pa zaradi pomanjkljive koordinacije ustanov (Beschorner 1992, 9–10).

Izraelci imajo 430000 ha obdelane zemlje, od tega jo 215000 ha namakajo. Zaradi vodnega deficita je bil glavni element v vodni politiki v 1990-ih letih postopno zmanjšanje namakalnih kmetijskih površin in prehod od pridelkov, za katere se potrebuje veliko vode (npr. bombaž, agrumi) k tistim, za katere se potrebuje manj vode (Beschorner 1992, 12). Pri tem temeljitem prestrukturiranju gospodarstva stran o

namakalnega kmetijstva, pa se je zahtevala hkrati tudi večja učinkovitost v gospodarstvu (Postel 1993, 60).

Ob zgoraj omenjenih ukrepih pa nameravajo v državi povečati razpoložljive količine vode tudi s pridobivanjem iz marginalnih virov, z recikliranjem odpadne vode, z desalinizacijo, s črpanjem podtalnice in z uvozom (Beschoner 1992, 9–10). Glavni problemi v izraelskem vodnem sektorju so: pretirana raba obstoječih zalog, pomanjkanje naprav za dolgoročno skladiščenje vode (jezero Tiberias ima omejene kapacitete), dotrajane, zamenjave potrebne mreže za distribucijo vode in visoki energetske stroški (Beschoner 1992, 11).

Neugodno za Izrael pa je tudi to, ker je lega vodnih virov v nesorazmerju s povpraševanjem. Največ vode je na severu in severovzhodu, največja gostota prebivalstva, največ industrije in obdelovalne zemlje pa se nahaja v osrednjem delu države in v obalnem pasu (Lowi 1995, 122). Na severu države se nahaja 80 % izraelskih vodnih virov, medtem ko 65 % kmetijskih zemljišč in največja mesta ležijo na jugu. Zato je pomemben Nacionalni vodni prenosnik (*National Water Carrier*), to je integrirani sistem za distribucijo vode iz vseh virov v državi (Beschoner 1992, 10).

Voda je ena izmed nezadostnih naravnih virov tudi v kraljevini Jordaniji, ki trpi zaradi največjega vodnega deficita na Bližnjem vzhodu. Le 8,6 % države dobi letno več kot 200 mm padavin. Upoštevajoč sedanje trende uporabe, vodni viri ne morejo zadostiti povpraševanju (Beschoner 1992, 8, 15).

Temeljni problemi, povezani z jordanskim upravljanjem z vodo, so: institucionalno tekmovanje, velike izgube komunalnega omrežja (do 55 %), izgube v namakalnem omrežju, neprimerne naprave za skladiščenje vode, industrijsko onesnaževanje in šibka politika o vodni cenitvi. Jordanija si mora predvsem prizadevati, da bo učinkoviteje rabila vodne vire in povečala iztržek vode iz marginalnih virov (Beschoner 1992, 16–17, 25). V mednarodnih vodnih pogajanjih se Jordanija zavzema za razdelitev vode usmerjene k porabniku in za to da se doseže pravična uporaba vode iz Jordana. Sicer pa še vedno ni razrešila problema razdelitve vode s Sirijo in Saudovo Arabijo (Beschoner 1992, 25).

4.2.2 Pomen Jordana za Sirijo in Libanon

Namakalno kmetijstvo v Siriji zahteva 90 % od državnih vodnih zalog (Kratz 1996, 9). Sirija nadzira pritoke v zgornjem toku reke Yarmouk, od katere je močno odvisna tudi Jordanija. Do sredine 1970-ih let ta reka ni bila pomenljivo koriščena, od leta 1975 pa jo Sirija izkorišča za namakanje, v načrtu pa ima še kakšnih 25 projektov, pomembnih za lokalno gospodarsko rast. Vse to Jordanija opazuje z velikim strahom, ker bi jim te sirske akcije zmanjšale količino vode, ki je na razpolago za gojenje žita in tobaka v višavju na severu države (Beschoner 1992, 18).

Tudi pomen Libanona v regionalni vodni porabi se bo verjetno povečal, vendar so leta trajajoči vojaški spopadi prispevali k temu, da je težko oceniti zaloge in porabo rečne vode. Preverjanje podatkov je zelo problematično, zato se mnogo razglablja o vodnem potencialu Libanona in o izraelskem interesu za libanonske vode. Zaloge vode so namreč odvisne od letnega časa, možnosti za skladiščenje vode pa skoraj da ni (Beschoner 1992, 18).

4.3 Pomen Jordana v izraelsko-palestinskih odnosih

Čeravno gre pri palestinsko-izraelskih odnosih za znotrajdržavno razmerje, ga v sklopu te naloge obravnavam podobno kot odnose med dvema suverenima državama; saj gre pri Palestini dejansko za državo v nastajanju (Türk 2007, 88). Pa tudi avtorji, ki obravnavajo vodne spore na Bližnjem vzhodu in odnose med državami na tem ozemlju, obravnavajo Izrael in Palestino kot dve samostojni entiteti. To pa je posledica znanih zgodovinskih in sedanjih okoliščin.

Večina napetosti zaradi vodnih virov med Palestinci in Izraelci je povezana z diskriminacijo glede vodne cenoitve, razdelitve in oskrbovalnih sistemov (Kibaroglu 2007, 147). Izraelci s svojimi aktivnostmi in posegi v vodne vire na okupiranih ozemljih kršijo številne mednarodne sporazume in resolucije ter tudi deklaracije ZN, npr. 4. Ženevsko konvencijo, resolucijo GS 3005 (XXVII), resolucijo GS 3336 (XXIX) (Dillman 1989, 63).

Gorski vodni prenosnik (*aquifer*) na Zahodnem bregu Izraelu dobavlja zajetno zalogo vode. Od vse vode, ki jo porabi Izrael, je ena tretjina z Zahodnega brega. Deljeni vodni prenosniki so za Izrael takšno važni, da je bilo eno izmed prvih dejanj Izraela po vojni leta 1967 razglasitev vojaškega nadzora nad vodnimi viri Zahodnega brega in

Gaze (McCaffrey 2003, 275). Nek uradnik izraelskega kmetijskega ministrstva je izjavil, da je Izrael tako odvisen od te vode, da ne bi Palestincem nikoli vrnil nadzora nad Zahodnim bregom. Nek drugi komentator je povzel situacijo: »Zaradi zaznanih povezav med vodnimi viri na Zahodnem bregu in preživetjem izraelske države,..., bi predaja nadzora nad viri tega teritorija za Izrael pomenila državni samomor« (McCaffrey 2003, 275–6).

Že od leta 1967, ko je Izrael okupiral Zahodni breg, strogo nadzoruje Palestince, ki živijo na Zahodnem bregu, pri čemer vodi zelo restriktivno vodno politiko (Thobaben 2005, 41–2). Prvič, Palestinci ne smejo graditi vodnjakov brez dovoljenja tamkajšnih oblasti. Drugič, vodne količine za palestinski kmetijski sektor so zamrznjene od stanja leta 1967/68. Tretjič, tehnologije za pridobivanje globoke podtalnice ostajajo v izraelskih rokah. Četrto, palestinski kmetje ne smejo zalivati obdelovalnih površin po 16. uri. Petič, določene so stroge kvote za črpanje vode za palestinsko prebivalstvo. Šestič, Palestinci morajo za vodo plačati do šestkrat več kot judovski naseljenci, katerim nakup vode država celo subvencionira. Tudi številke o vodni porabi na Zahodnem bregu kažejo na nepravilnost med Izraelci in Palestinci. Medtem ko približno 70000 izraelskih naseljencev na leto porabi 40-50 milijonov m³ vode, jo okoli milijon Palestinev porabi le nesorazmerno količino več, to je 125 milijonov m³ (Thobaben 2005, 41–2). Izraelski naseljenci imajo tako na voljo pet- do osemkrat večjo količino vode na prebivalca kot pa Palestinci (Klare 2002, 171).

Čeprav povezave niso natančno razvidne, se vendarle zdi, da so nepravilnosti glede vode in dostopa do nje prispevale k palestinskemu uporju proti okupatorju in vodile v palestinsko intifado, ki se je začela leta 1987 in je trajala več let (Klare 2002, 171; Postel 1996, 35–6).

Že med leti 1967 in 1969 je Palestinska osvobodilna organizacija (*Palestine Liberation Organization* – PLO) večkrat napadla izraelske naselbine v dolini reke Jordana, in pri tem so bili pogosto oboroženi napadi usmerjeni na izraelske vodne napeljave. Izrael je odgovoril z napadom na kanal Vzhodni Ghor v Jordaniji. Šele po posredovanju ZDA so Izraelci prenehali napadati kanal, Jordanija pa je pregnala PLO s svojega ozemlja (Klare 2002, 170).

4.3.1 Izraelsko-palestinski sporazumi glede vodnih vprašanj

Leta 1993 je bil narejen med Izraelci in Palestinci korak v smeri miru, ko sta 13. septembra podpisali *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements* (Declaration od Principles 1993). V deklaraciji je bilo omenjeno tudi vprašanje o vodi. Na palestinsko samoupravo je bila prenesena pravica za ustanovitev različnih ustanov za ekonomski razvoj, kar je vključevalo tudi ustanovitev vodnega urada. Ob tem so ustanovili tudi izraelsko-palestinski odbor za ekonomsko sodelovanje, ki naj bi se ukvarjal z rešitvijo vodnega spora.

Maja leta 1994 je sledila Izjava o načelih t.i. Gaza-Jericho sporazuma (Gaza-Jericho Agreement 1994), s katero so bile pomembne pristojnosti glede vodnega gospodarstva (npr. pravice do vrtnja) predane v palestinsko samoupravo. Preboj v izraelsko-palestinskih odnosih, tudi glede vodnih vprašanj, pa je pomenil 28. septembra 1995 podpisan *Interim Agreement* (Israeli-Palestinian Interim Agreement 1995). V tem sporazumu gre za načelno priznanje vodnih pravic Palestincem. Za prehodno obdobje je bila s sporazumom povečana tudi količina dodeljene vode za Palestince, in to za 28,6 milijonov m³. Vendar je sporazum potrdil tudi dejstvo, da Izrael še dalje nadzira vse zaloge vode na Zahodnem bregu, vse dokler se še pogajajo o končnem statusu pokrajine (Klare 2002, 171–2).

S sporazumom so ustanovili tudi skupni vodni odbor (*Joint Water Committee*) (Thobaben 2005, 43–5). Skupni vodni odbor poudarja pomen, ki ga obe strani pripisujeta vodnim vprašanjem. Odbor se je redno sestajal celo med vrhunci druge intifade leta 2001 in 2002. Kljub družbenim in varnostnim nemirom po letu 2000 bo voda ostala visoko na agendi tako Palestincev kot Izraelcev. Vse kaže, da obstajajo celo možnosti za skupno upravljanje z vodo (Kibaroglu 2007, 160).

Kakršenkoli bo že izid pogajanj med Izraelom in Palestino, potreben je skupen mehanizem za upravljanje z deljenimi vodnimi viri. Strani sta sicer nekaj časa sodelovali na tehnični ravni, čeprav je v tem odnosu prevladoval, seveda, Izrael. Za trajen sporazum med obema stranema pa je vsekakor potrebno enakopravno partnerstvo (McCaffrey 2003, 279).

Izraelsko-palestinski vodni spor ni enostaven spor o alokaciji vode. Stranki v sporu nista dve formalno enaki suvereni državi. Spor o vodi je pravzaprav vključen v boj za ozemlje in nacionalno identiteto kot osrednjima deloma palestinskega vprašanja. Vodni

spor se neposredno nanaša na vsa glavna politična in ozemeljska vprašanja v palestinsko-izraelskih odnosih (Libiszewski 1995).

4.4 Konfliktni potencial Jordana

Arabsko-izraelski odnosi glede vodnih virov so bili skozi obdobja sporni, vmes pa so bili tudi poskusi za sodelovanje. Med leti 1921 in 1948 je bilo obdobje kristalizacije spora, med leti 1948 in 1955 pa poskusi za sodelovanje, med leti 1955 in 1967 unilateralna implementacija, leta 1967 militarizacija vodnega spora, med leti 1971 in 1984 vrnitev k unilateralni implementaciji (Naff in Matson 1984).

Korenine izraelsko-arabskega vodnega spora v porečju Jordana pa segajo že v konec 19. stoletja. Leta 1919, na pariški mirovni konferenci, je Svetovna židovska organizacija (*Zionist World Organization*) zahtevala svojo državo, ki bi obsegala tudi zajetno količino reke Litani v Libanonu, celoten izvir reke Jordana, vključno z reko Yarmoukom. Vendar te zahteve organizacija ni dosegla. Izviri reke Jordana in Yarmouka so pripadli Siriji in Libanonu, pod francoskim mandatom. A organizacija je za Izrael pridobila pomembno Galilejsko jezero. V obdobju britanskega mandata (1922–1948) so judovske organizacije pridobile velike koncesije v obliki ozemlja in vode. To je vodilo do hudih napetosti med judovskimi imigranti in arabskimi prebivalci (Kibaroglu 2007, 149).

Rivalstvo za redke vodne vire med državami v regiji, v tesni povezanosti z napetim političnim ozračjem, je že večkrat pripeljalo do sovražnosti med sosedi. To lahko ilustriramo z arabskim odgovorom na načrtovani izraelski državni vodni nosilec in z izraelsko reakcijo na to (McCaffrey 2003). Junija leta 1959 je Izrael objavil svoje načrte za odklon vode (*water diversion*), s čimer je nameraval nadaljevati kljub arabskim protestom. Arabska liga je posledično temu sprejela načrt (Sirija je nasprotovala in želela vojaško posredovanje) za odklon arabskih pritokov v zgornjem toku reke Jordana, Hasbani in Baniyas, ki bi bili tako nedostopni Izraelu. Podana je bila ocena, da bi arabski projekt odklona za 35 % zmanjšal izraelski odklon v zgornjem toku reke Jordana za državni vodni nosilec. Izraelska zunanja ministrica Golda Meir je vsak korak arabskih držav za odklon pritokov v zgornjem toku Jordana ocenila kot »grožnjo miru«. Arabska stran pa je kot vzrok za spor navajala ekonomske, pravne in politične posledice izraelskega projekta. Ekonomske posledice bi doletele na primer jordansko kmetijstvo. Pravno je bilo sporno, da se voda ne more transferirati zunaj porečja, dokler ni bilo

zadoščeno potrebam vseh znotraj porečja. Politično pa so izraelski načrti predstavljali veliko varnostno grožnjo, ker bi omogočali razvoj v puščavi Negev, kar bi dovolilo naselitev večjega števila izraelskih priseljencev. Končni izid vsega tega bi bil ekonomsko, vojaško in demografsko močnejši Izrael. Obrambni svet Arabske lige se je sporazumel, da bodo uporabili silo, da bodo preprečili Izraelu, da bi vodo iz zgornjega toka reke Jordana prečrpal proti jugu (McCaffrey 2003, 272–3).

Že januarja 1964 se je arabska stran odločila, da bo nadaljevala z odklonom pritokov v zgornjem toku Jordana. Z izraelske strani je prišla izjava, da bodo odgovorili na enostranske in nezakonite korake arabskih držav in tako zavarovali svoje vitalne interese. Za svoj načrt za odklon reke pa je Izrael še vedno trdil, da je v skladu z načeli mednarodnega prava in Johnstonovega načrta.⁷ Maja leta 1964 se je arabska stran odločila za nadaljevanje svojega projekta in za izgradnjo jezua na reki Yarmouk pri Mukheibi, ki bi bil povezan s kanalom Vzhodni Ghor in bi dobival vodo, ki bi jo odklonili iz rek Hasbani in Baniyas (McCaffrey 2003, 273).

Že nekaj tednov po začetku gradnje arabskega projekta je prišlo do mejnega, oboroženega spopada na sirsko-izraelski meji. Izrael je pri tem pojmoval vodo kot življenjsko vprašanje. Mejni incidenti med državama so se nadaljevali do leta 1966, se razširili še na Jordanijo in se povečevali po številu in po intenziteti. Poleti leta 1966 je prišlo do zračnih spopadov med Sirijo in Izraelom. Napetosti v regiji so ekskalirale in končno vodile v arabsko-izraelsko šestdnevno vojno, junija 1967 (McCaffrey 2003, 273).

Z vodo povezane napetosti so v tej regiji prisotne zaradi naslednjih vprašanj: izraelskega nadzora nad pritoki v zgornjem toku reke Jordana; jordanske in palestinske zahteve po »zgodovinskih« vodnih pravicah do reke Jordana; sirski načrti za izgradnjo jezua na reki Yarmouk in dejanska izgradnja jezua spodkopavajo sirsko-jordanske skupne projekte. Vsi poizkusi, da bi dosegli sporazum o razdelitvi vodnega toka med obrežnimi državami, so propadli (Beschoner 1992, 8).

Če se države na tem območju v bližnji prihodnosti ne bodo sporazumele o skupni vodni strategiji, bodo rast prebivalstva in še drugi dejavniki tako pritiskali na obstoječe zaloge, da bi to vodilo do kronične nestabilnosti v celotni regiji (Klare 2002, 172–3).

⁷ Johnstonov načrt, imenovan tudi *Jordan Valley Unified Water Plan*, je natančneje predstavljen na straneh, ki govorijo o kooperaciji vzdolž reke Jordana.

4.4.1 Povezanost političnih napetosti in vodnega spora

Iz različnih primerov na Bližnjem vzhodu je postalo jasno, kako sovražnosti na politični fronti vplivajo na odločitve v vodnem sektorju. Kljub enotnosti pri tehničnih vprašanjih in pomembnosti ukrepov, racionalnim vzrokom ni uspelo nadvladati nad ideologijo in sodelovati s sovražno državo (Thobaben 2005, 40). Arabsko-izraelski spor je tako preprečil uresničitev naporov, da bi dosegli sporazum o kooperativni uporabi vodnega sistema (Naff in Matson 1984, 28).

Nastali so številni poizkusi za vzpostavitev regijskega načrta za upravljanje s porečjem reke Jordana in sistema za razdelitev vode, s katero bi se strinjale vse vpletene strani. Vendar se je vse podrlo zaradi dolgotrajnega arabsko-izraelskega spora. Trajna ovira pri pogajanjih so bile tudi različne razlage t.i. potreb in zgodovinskih pravic. Ker ni bilo večstranskega sporazuma, so države izpeljale le svoje projekte za upravljanje z vodo (Beschoner 1992, 19).

Lowi (Harris 2005, 263) je menila, da so prizadevanja za »vodo za mir« v kontekstu dolgo trajajočega spora na Bližnjem vzhodu, malo verjetna. Sodelovanje za reko Jordan naj bi bilo težko doseči brez poprejšnje rešitve arabsko-izraelskega vprašanja. Podobno je trdil Kliot (Harris 2005, 263), ki je navedel, da širši spor preprečuje sodelovanje. Če so namreč države v sporu zaradi vprašanj »visoke politike« (*high politics*), se ne nagibajo k sodelovanju pri vprašanjih »nizke politike« (*low politics*).

Vodni boj med Izraelom in Jordanijo je bil vedno v središču arabsko-izraelskega vodnega spora. Spori so bili predvsem zaradi rabe reke Jordana in Yarmouka, začeli pa so se ob koncu 1940-ih let, ko sta obe državi začeli z ambicioznimi programi za vodni razvoj. V tem času je bil bilateralni vodni spor nedvomno del širšega spora med Izraelom in Arabsko ligo. Izraelsko-jordanski vodni spor je nastal zaradi kvot za alokacijo vode in izgradnjo naprav za skladiščenje in odklonitev vodnega toka na deljenem porečju. V bistvu je šlo za distribucijski konflikt. Vodni spor je bil v arabsko-izraelskem okviru edini, ki ni bil povezan z mejnimi ali drugimi političnimi spori. Hidrološki spor je bil tako, vsaj od leta 1988, pravi vodni spor (Libiszewski 1995).

V sirskem in v libanonskem primeru pa so, za razliko od jordanskega, bile glavne sporne točke ozemeljske in varnostne narave. Pri tem je šlo za vprašanje suverenosti nad Golansko planoto in za pogoje za izraelski umik iz t.i. varnostne cone v južnem Libanonu. Izraelsko-sirski odnosi so zaostreni zaradi krvavih medsebojnih vojn v

preteklosti, stalne oboroževalne tekme, sirske podpore radikalnim protiizraelskim skupinam, tekmovanja za vpliv na Libanon (Libiszewski 1995).

Boj za zgornji tok in pritoke reke Jordana v tem primeru ne moremo oceniti kot pravi vodni spor jordankega tipa. To še poudarja dejstvo, da sporni vodni viri niso enako pomembni za vse vpletene strani. Z izraelskega gledišča voda, ki izvira na Golanski planoti in v južnem Libanonu, predstavlja več kot 50 % zaloge vode za zgornji tok Jordana in jezero Tiberias, ki sta glavna vodna vira Izraela. Ti viri pa ne predstavljajo več kot nekaj procentov vodnih zalog Sirije in Libanona, ki ju križajo druge pomembne reke. Zato se morajo vodni spori obravnavati kot del varnostne dileme med državami. Dokler med stranmi ostajajo politična nasprotja in nezaupanje, se na vodo gleda kot na potencialno »orožje«. Ozemeljske zahteve povezane s to zaznavo, zapletajo reševanje osrednjih vprašanj v političnem sporu (Libiszewski 1995).

Vodna vprašanja so pomembna točka pri mirovni pogajanji med Izraelom in Sirijo, ki so se začela v začetku leta 2000. Kot predpogoj za kakšnokoli mirovno pogodbo med obema državama Sirija zahteva popoln izraelski umik z Golanske planote in ozemlja na vzhodni strani jezera Tiberiasa. S tem pa bi nastalo vprašanje glede dostopa Izraela do izvira reke Baniasa, nad katerim hoče Izrael obdržati svoj nadzor. V pogajanjih med obema stranema tako ni napredka in pogovori so bili ustavljeni (Klare 2002, 172).

4.5 Vloga Jordana v meddržavnih oboroženih spopadih

4.5.1 Od državnega vodnega nosilca do šestdnevne vojne leta 1967

V porečju reke Jordana sta nastala dva velika namakalna sistema (*diversion works*). Prvi je izraelski Državni vodni nosilec (*Israel's National Water Carrier*), drugi pa jordanke projekt Vzhodni Ghor kanal (*Jordan's East Ghor Canal*). Oba projekta sta bila vzpostavljena po neuspehu pogajanji glede vseobsežnega razvojnega načrta vodnih virov za porečje reke Jordana, imenovanega Johnstonov načrt. Izraelski državni vodni nosilec je bil zgrajen leta 1964, obsega pa številne kanale in vodovode, ki prenašajo vodo iz jezera Tiberiasa, vzdolž obalne ravnine, do Tel Aviva in puščave Negev. Izrael noče razkriti informacij o količini vode, ki ga izčrpa vodni nosilec, ker le-te pojmuje kot vprašanje nacionalne varnosti. Jordanke kanal Vzhodni Ghor poteka vzporedno z reko Jordanom, na njeni vzhodni strani, prenaša pa vodo iz reke Yarmouk za namakanje

glavnih teras v Jordanski dolini. Kanal deluje od leta 1966, od njega pa je močno odvisno kmetijstvo na tem območju (McCaffrey 1993, 92).

Arabske države so gledale na izraelski nacionalni vodni prenosnik kot na krajo deljene reke Jordana,⁸ zato so začele razmišljati o blokadi projekta. Leta 1960 so nastopile s provokativno potezo: s postavitvijo jezua na reki Hasbani v Libanonu in reki Banias v Siriji, z odvajanjem njunih voda (po reki Yarmouk) proti kanalu Vzhodni Ghor v Jordaniji, s čimer bi obšle zgornji Jordan in jezero Tiberias, ki sta glavna dovodna mesta za izraelski kanalski sistem. Brez 260 milijonov m³ vode, ki jih vsako leto priskrbita reki Hasbani in Banias, bi vodni prenosnik postal neuporaben, načrti za namakanje puščave Negev pa bi splavali po vodi (Klare 2002, 168–9). Izrael je izjavil, da bi preusmeritev zgornjega toka reke Jordana, pojmoval kot kršitev svojih suverenih pravic (McCaffrey 1993, 93).

Konec leta 1964, ko je bil nacionalni vodni prenosnik skoraj dokončan, arabski projekt za preusmeritev Jordana pa v polnem teku, se je začelo stanje zaostrovanje in izbruhnili je nasilje. Prvi resni incident se je zgodil sredi novembra, ko so se izraelske in sirske enote udarile blizu izvira reke Dan. O nadaljnih incidentih so poročali spomladi in poleti leta 1965, pogosto so jih spremljale zračne borbe med sirskimi in izraelskimi enotami. Resnejši incident se je zgodil julija 1966, ko so izraelska letala napadla delovišča za preusmeritvena dela na kanalu Banias-Yarmouk, sirska letala pa so jih hotela odgnati. Avgusta 1966 so se v ponovnem spopadu udarila izraelska in sirska letala nad jezerom Tiberias. Aprila 1967 so izraelska letala napadla gradbene objekte globoko na sirske ozemlju, kar je pripeljalo do še enega zračnega spopada. Ko so se ti dogodki množili, so se pojavile napetosti v vsej regiji, tako da so se vse strani že pripravljale na vojno (Klare 2002, 169–70).

Sovražnosti na vseh straneh so se razplamtele 5. junija 1967. Izrael je v tej t.i. šestdnevni vojni dosegel zmago in močno izboljšal strateško pozicijo naproti arabskim državam v zgornjem toku reke Jordana. Okupiral je Golansko planoto v Siriji, s tem pa pridobil neposreden nadzor nad reko Banias. Z okupacijo Zahodnega brega je pridobil dostop do spodnjega toka reke Jordana in do dragocenih vodnih nahajališč v hribih,

⁸ Zaznavni so trije vzroki, zakaj je bila gradnja izraelskega nacionalnega vodnega prenosnika za arabsko stran nesprejemljiva. Prvič, projekt ni v skladu z mednarodnim pravom in proti pravicam prebivalcev ob Jordanu, saj prečrpava vodo iz sistema preden je zagotovljeno potrebam prebivalcev ob reki. Drugič, prečrpanje krši pravice Arabcev, ki živijo v delu, kjer izvira Jordan. Tretjič, načrt predstavlja hudo varnostno grožnjo, ker priključitev puščave Negev v omrežje pomeni povečano ekonomsko moč Izraela, kar bi omogočilo tudi naselitev dodatnih judovskih emigrantov (Thobaben 2005, 36).

severno od Jeruzalema. Jordanci so se znašli v dosti slabšem položaju. Izgubili so Zahodni breg, k njim pa je pribežalo tudi okoli 300000 palestinskih beguncev (Klare 2002, 169–70).

4.5.2 Casus belli za arabsko-izraelsko vojno leta 1967

Zaradi sosledja dogodkov so številni avtorji iskali in našli vzročno povezavo med vodnim vprašanjem in izraelsko-arabsko vojno leta 1967. John Cooley (Dimitrov 2002, 681) je že leta 1984 trdil, da je bilo pomanjkanje vode glavni vzrok za arabsko-izraelsko vojno leta 1967. John K. Cooley (1984) pa je nasploh znan kot eden prvih zagovornikov vojn zaradi vodnih virov. Tudi za številne neuspele poskuse mirovnih sporazumov med Izraelci in arabskimi sosedi naj bi bilo krivo vodno vprašanje. Trdi celo, da bo voda povzročala vojne na Bližnjem vzhodu še dolgo po tem, ko bo zmanjkalo nafte.

Tudi Bulloch in Darwish (1993, 15, 17–18) sta trdila, da je voda imela pomembno vlogo v arabsko-izraelski vojni leta 1967, saj naj bi šlo za tekmovanje za reko Jordan. Menila sta, da obstoječi in prihodnji vodni spori lahko z veliko verjetnostjo vodijo v vojaški spopad. Na Bližnjem vzhodu imajo države finančne rezerve, orožje, vojsko ter voljo, da razrešijo spore na vojaški način, pa tudi moderno zgodovino vojaških spopadov.

Po Kratzu (1996, 10–11) je bil nesporazum glede vodnih pravic pomemben sekundarni vzrok za vojno leta 1967. Seliktar (2005, 57) pa je ugotovila, da četudi spor glede vodnih virov reke Jordana ni bil neposredni *casus belli*, je njegovo razraščanje predstavljalo temelj in organizacijski okvir za šestdnevno vojno leta 1967. V določenem smislu bi lahko govorili o teh dogodkih kot o »generalki« za vojno.

Čeprav je trditev, da je voda predstavljala velik vzrok za vojno leta 1967, zelo vprašljiva, pa ni veliko dvomov o tem, da so izgradnja izraelskega državnega vodnega nosilca leta 1964 in sirski poizkusi odvrnitve vode v zgornjem toku reke Jordana pripeljali do verige dogodkov, ki so vodili v vojno (Kibaroglu 2007, 156). Lahko bi tudi dejali, da je pridobitev pritokov reke Jordana in podtalnih virov na Zahodnem bregu in v Gazi predstavljala pospeševalne vzroke za vojno med Arabci in Izraelci leta 1967 (Kibaroglu 2007, 144).

Da je Izrael začel vojno leta 1967 tudi zaradi vodnih virov, dokazuje tudi naslednje. Med teritoriji, ki jih je zasedel med omenjeno vojno, je tudi območje Zahodnega brega reke Jordana. Bogat vodni vir pod apneniškim gorami v tem predelu priskrbi Izraelu

četrtno vseh vodnih virov. Pomen te vode je takšen, da je bila razglasitev vodnih virov Zahodnega brega in Gaze za strateški vir pod vojaškim nadzorom, eno izmed prvih povojnih dejanj Izraela. Uradnik iz izraelskega kmetijskega ministrstva je celo izjavil, da je Izrael tako odvisen od te vode, da ne bo mogel nikoli povrniti nadzora nad Zahodnim bregom Palestincem. Svoje pa pove tudi dejstvo, da predstavlja izraelska vodna statistika državno tajnost (McCaffrey 1993, 93).

4.5.3 Voda – casus belli, katalist, kanal, cilj ali sprožilec za vojno leta 1967?

Nekateri analitiki so označili junijsko vojno leta 1967 med Arabci in Izraelom za vodno vojno, ki naj bi bila posledica spopadov zaradi arabskega projekta o odvritvi vode iz reke Hasbani in pritokov reke Banias leto poprej (Haddadin 2002, 326).

Obstajajo pa dokazi, ki spodbijajo to tezo, in so bili razkriti po objavi zaupnih ameriških dokumentov po letu 1990. Neposredni vzrok za vojno, seveda ob prevladujočem sovraštvu med Arabci in Izraelom, je bil umik in odhod mednarodnih sil UNEF (*United Nations Emergency Force*), 22. maja 1967, in posledična mobilizacija egiptovskih čet na Sinajski polotok. Ob tem je v Izraelu nastala tudi koalicijska vlada, kjer so na ministrskih položajih prevladovali jastrebi, to so vojni in spopadom naklonjeni ljudje. Jasni dokaz, da vojna ni bila vodna vojna, predstavlja tudi resolucija Varnostnega sveta (VS) ZN 242 (*Security Council Resolution 242*, 1967), v kateri so okvirno predstavljeni temelji dogovora po koncu vojne. Resolucija namreč ne vsebuje nobenih določil za reševanje vodnega spora (Haddadin 2002, 326).

Allan (2002, 263) je ugotovil, da je junija 1967 sicer res izbruhnila vojna, v kateri je zmagal Izrael. Vendar voda ni bila niti sprožilec za vojno, niti ni bila cilj nobene od vpletenih strani.⁹

Vlogo vode kot sprožilca, cilja, kanala ali katalista nasilja v porečju reke Jordana in v arabsko-izraelskih spopadih je natančno preučil Stephen Libiszewski (1995) in pri tem odkril, da voda ni igrala večje vloge kot *sprožilec* arabsko-izraelskega konflikta. Korenine spora so v nasprotovanju med arabskim in judovskim nacionalnim gibanjem,

⁹ David Dessler (Libiszewski 1995, 99) razlikuje štiri različne vrste, ki jih lahko opredelimo kot »vzroke« za nastanek in vzdrževanje oboroženega spopada. Lahko se pojavijo kot sprožilci (*triggers*), to so dogodki, ki povzročijo aktivnosti, ki povečajo možnost nasilja. Prisotni pa so lahko tudi cilji (*targets*) neke strani v oboroženem spopadu. Kot kanali (*channels*) so to vodi za politični, družbeni, ekonomski ali nacionalni razkol med skupinami. Katalisti (*catalysts*) pa so tisti dejavniki, ki nadzirajo stopnjo in trajanje konflikta.

ki sta oba hotela isto ozemlje. Boj je sprožilo prizadevanje judovskega gibanja, da bi izgradili svojo državo na ozemlju svojih prednikov, na eni strani in prizadevanje palestinskega prebivalstva in arabskih držav, da bi to preprečili, na drugi strani. Ne smemo pa prezreti, da so hidrološki premisleki igrali pomembno vlogo za vse strani že od začetka spora, tako so npr. vplivali na ozemeljske zahteve židovskega gibanja tudi na koncu prve svetovne vojne. Vendar Židje niso izbrali Palestine za svoje ozemlje zaradi hidroloških značilnosti, temveč zaradi zgodovinskih in verskih razlogov (Libiszewski 1995).

Po ustanovitvi judovske države in doseženi neodvisnosti arabskih držav, je voda postala kritični dejavnik pri ekonomskem razvoju vseh vpletene strani. Boj za deljene vodne vire je postal eden od sprožilcev sporov in nasilja. Od leta 1949 do leta 1967 so bili z vodo povezani projekti v središču arabsko-izraelskega boja, torej neposredni sprožilec za sovražne aktivnosti in cilj pri poskusu ameriške mediacije v 1950-ih letih. Izbruh šestdnevne vojne pa sam po sebi ni bil neposredno sprožen od dogodkov, povezanih z vodo. Toda verižna reakcija obmejnega nasilja, ki je preraslo v krizo junija 1967, se je začela z arabskim vodnim projektom, ki je ogrožal izraelske vodne zaloge. Vendar moramo to vzročno zvezo gledati v širšem političnem kontekstu, v katerem arabske sosedne ne priznavajo Izraela in v katerem vlada veliko vzajemno sovraštvo (Libiszewski 1995).

Voda tudi ni igrala nobene večje vloge v izbruhu vojne leta 1973. V izraelsko-palestinskem spopadu, ki je kot neodvisni člen nastal v 1960-ih letih, je suverenost nad vodnimi viri in njihova razdelitev bila integralni del boja za ozemlje in nacionalno identiteto. Zatorej v tem smislu hidrološka vprašanja ne moremo zaznati kot sprožilce spora. Vprašanje je namreč tesno povezano s samim palestinskim vprašanjem, torej z njegovimi političnimi in ozemeljskimi dimenzijami. Vodna kriza na okupiranih palestinskih ozemljih, povezana z diskriminatornimi praksami izraelske oblasti glede dobave vode, je nedvomno prispevala kot oddaljen sprožilec h krivicam, ki so pripeljale do palestinske intifade leta 1987 (Libiszewski 1995).

Tudi Klare (2002, 170–1) je menil, da se vodna vprašanja niso pojavila v t.i. Oktobrski vojni, ki je leta 1973 izbruhnila med Izraelom in arabskimi državami. Večino 1970-ih let se pravzaprav niso pojavila v ospredju spora. V 1980-ih pa je vodno vprašanje ponovno prispevalo h krizi, ko sta Jordanija in Sirija oživili načrte za izgradnjo jezusa pri Maqarinu na reki Yarmouk. Načrtovan jez naj bi skladiščil vodo iz zimskih poplav in jo po kanalu Vzhodni Ghor pripeljal do doline reke Jordana, kjer bi

bila neprecenljiva za kmetijstvo. Izrael se je temu projektu uprl in grozil z vsemi sredstvi (tudi vojaškimi), ker bi tako odvzeli vodo izraelskim naselbinam na Golanski planoti. Grožnje so tokrat bile uspešne, saj sta Jordan in Sirija prenehala z nadaljevanjem projekta.

Med primarne *politične in vojaške cilje* v arabsko-izraelskih in palestinsko-izraelskih odnosih vsekakor ne spada voda. Spor poteka zaradi nacionalne identitete in obstoja, ozemlja, moči in nacionalne varnosti. Znotraj tega pa predstavlja voda pomemben sekundarni cilj za sprte strani. Nekateri avtorji (npr. Cooley) so zagovarjali hipotezo, da je bila pridobitev dodatnih vodnih virov glavni motiv za Izrael, ko je vstopil v vojno leta 1967 in 1982. Vendar je to preenostavna interpretacija, ki ne upošteva strateške situacije in groženj, katerim je bil izpostavljen Izrael. Lahko pa se strinjamo z izjavo, da voda sicer ni bil glavni cilj za izraelsko pridobitev ozemlja, vendar pa je glavni cilj, ko gre za obdržanje tega ozemlja. Vojaški cilj v številnih spopadih in vojnah v času arabsko-izraelskega spora je bila dejansko z vodo povezana infrastruktura (Libiszewski 1995). V obdobju 1967–70 je izraelska vojska večkrat bombardirala Kanal Vzhodni Ghor in dolino reke Jordana, vse to pa kot povračilo zaradi vpadov PLO-ja z jordanskega ozemlja. V tem primeru ni šlo za spor zaradi zalog vode, temveč so bile vodne napeljave strateški cilji (Beschoner 1992, 21).

Voda, pa tudi drugi okoljski dejavniki, nimajo nobene omembe vredne povezave s *kanali*, znotraj katerih se odvija arabsko-izraelski spor. Boj se namreč odvija med nacionalnimi gibanji in državami (Libiszewski 1995).

V zgodovini arabsko-izraelskega spora voda ni izstopala kot *katalist* spora. Dinamiko in intenziteto boja so določale predvsem politične aktivnosti (npr. teroristični napadi, razlastitve zemlje, transferji čet itd.) in pomembnejši dogodki v svetovni politiki. Voda je bila vključena v dinamiko spora predvsem kot intervenirajoč dejavnik, ne pa kot sam katalist. To je bilo zato, ker je dominiral zgodovinsko pogojen spor in ker je hidrološka situacija še vedno dopuščala prostor za manevriranje (Libiszewski 1995).

Natasha Beschoner (1992, 26) je zapisala, da kljub različnim potrebam in varnostnim zaznavam s strani obrežnih držav ni mogoče reči, da bi vodno krizo v porečju Jordana razrešili z vojaško akcijo. Vojna ne bi rešila dolgoročnih težav z zalogami vode, njeni negativni ekonomski in infrastrukturni vplivi pa bi močno prevladali nad tistimi od naprav za desalinizacijo. *Ad hoc* konzultacije in tiho sodelovanje bo verjetno ostalo ter izpodbijalo vojno retoriko. Dokler ne bo vidnega

napredka pri reševanju vprašanj o ozemlju in suverenosti, bo sodelovanje na tehnični ravni še dalje omejeno.

Lahko sicer pričakujemo rastoče napetosti zaradi vode v reki Jordana, vendar so to napetosti, ki jih bodo stranke reševale notranjepolitično in z legitimnimi mednarodnimi sredstvi. Vojaški spopad med obrežnimi državami ob reki Jordanu je malo verjeten, razen če se razvije kot stranski proizvod vojaškega spopada, ki ga povzročijo druga vprašanja (Naff in Matson 1984, 61).

4.5.4 Izraelska invazija na Libanon in vloga vode

Občasne izraelske vojaške vpade v južni Libanon v 1970-ih letih, ki so jih spodbodli mejni vpadi PLO-ja čez izraelske meje z Libanom in omejeno invazijo v Libanon leta 1978, pa tudi glavno izraelsko invazijo leta 1982, so nekateri analitiki (npr. Cooley) povezovali z vodnim motivom (Haddadin 2002, 326). Prisotnost sirskih in izraelskih čet v Libanonu Cooley (Stucki 2005) namreč pojasnjuje kot varovanje vodnih virov (reke Orontes na sirski strani in reke Litani na izraelski).

Kot je dokazoval Haddadin (2002, 326), pa je prikazovanje izraelskih vpadov v južni Libanon kot vojne za vodo, brez podlage. Glavni izraelski cilj je bil potisniti od meje palestinske in kasneje libanonske milice, s tem pa zagotoviti varnost za svoje severne naseljence.

4.6 Kooperativni potencial Jordana

Največji izziv pri upravljanju z vodo je polna uporaba omejene količine vode skozi vse leto. Dež po navadi pada v zimskih mesecih, vodo pa najbolj potrebujejo v poletnih mesecih. Tako strategije za obsežno regionalno uporabo vode vključujejo skladiščenje zimske vode v jezerih in za jezovi. Regionalno sodelovanje bi tako povečalo zaloge vode za vse obrežne države (Kratz 1996, 9).

4.6.1 Poskusi kooperacije in Johnstonov načrt

V 1950-ih letih so se začeli zelo intenzivno dogovarjati o razdelitvi rečne vode, vendar je večina problemov iz teh dogovarjanj še danes na mizi. Leta 1953 sta Sirija in Jordanija sklenili sporazum o razdelitvi reke Yarmouk, kateremu pa je oporekal Izrael (Beschoner 1992, 19).

Načrt za uporabo in upravljanje s porečjem Jordana se je razvil s pomočjo tretje strani, v prvi polovici 1950-ih let. Končni izdelek je dobil ime Johnstonov načrt, po glavnem pogajalcu, ambasadorju Ericu Johnstonu iz ZDA. To je bil le eden izmed, žal, ponesrečenih poizkusov za vzpostavitev sheme za delitev reke v regiji, vendar je bil ta načrt še najbolj vpliven. Zmanjšal naj bi potencial spora v regiji ter spodbujal sodelovanje in ekonomsko stabilnost. Načrt je, med drugim, predvideval tudi naslednja načela, ki naj bi jih sprejele obrežne države:

- a) omejena količina vode v reki Jordanu naj bi se pravično razdelila med štiri države, po katerih teče;
- b) ustanovi naj se nevtralna oblast (*authority*), ki nadzoruje črpanje vode iz reke, v skladu z delitvijo, ki so jo sprejele vse strani;
- c) izboljšanje stanja arabskih beguncev iz Palestine naj bo prednostni cilj namakalnega programa za dolino reke Jordana;

Johnstonov načrt ni bil nikoli sprejet, delno zaradi geopolitičnega razvoja, to je povečanega sovjetskega vpliva med arabskimi državami in vzporednega poslabšanja arabsko-izraelskih odnosov. Čeprav pa ni bil nikoli sprejet, so ga države uporabljale kot standard za svojo rabo vode iz Jordana (McCaffrey 2003, 268–70).

Johnstonov načrt je predvidel sistem vodnih kvot za obrežne države, jezero Tiberias pa bi postalo glavno vodno skladišče. Skladiščni jezovi bi bili zgrajeni tudi na reki Hasbani, Dan, Banias ter Maqarin in Adisiyeh. Cilj načrta je bil, razdeliti vodo na pravičen, ekonomičen in učinkovit način. Načrt so sprejele tehnične ekipe pogajalskih strani, vendar ga nista ratificirala izraelski kabinet in svet Arabske lige. Zavrnitev je bila posledica čistih političnih vzrokov; Libanon, Sirija in Jordanija niso hotele vstopiti v kooperativni sporazum z državo, ki je ne priznavajo. Načrt pa ni bil čisto po godu niti izraelski strani, ker ni vključeval reke Litani, hkrati pa bi bili lastni državni načrti bolj donosni. So pa bile kvote iz načrta sprejete kot delovni aranžma za obrežne države (Beschoner 1992, 20).

Za Johnstonovim pristopom k upravljanju z vodnimi viri sta stali dve temeljni ideji. Prvič, vodni strokovnjaki iz ZDA so bili prepričani, da znanost, v povezavi z velikim vladnim financiranjem, garantira uspeh tako ambicioznim projektom. Drugič, Johnstonova misija se je hotela izogniti negativnim vplivom projekta na okolje (Allan 2002, 262–3).

4.6.2 Mirovna pogajanja v 1990-ih letih in vprašanje o vodnih virih

Spremenljivi odnosi med Arabci in Izraelci v drugi polovici 20. stoletja so torej občasno videli sledi za čezmejno vodno sodelovanje. Na Johnstonovo misijo bi lahko gledali kot na tako kooperativno iniciativo. V mirovnih pogovorih v Madridu, oktobra 1991, se je posebna delovna skupina ukvarjala z vodnimi vprašanji kot z delom večstranskih pogajanj (Kibaroglu 2007, 159). V pogodbah in sporazumih, ki so bili podpisani od takrat, se je mnogo pozornosti posvečalo vodnim vprašanjem. Leta 1994 sta Jordanija in Izrael dosegla sporazum glede vode. Sirija in Libanon pa nista podpisala nobenega sporazuma z Izraelom, ker v celoti bojkotirata mirovni proces na Bližnjem vzhodu (Kibaroglu 2007, 159).

Vodni viri so lahko tudi instrumentalnega pomena za vzpostavitev miru in sodelovanja. Vodo so tako določili kot eno izmed petih vsebinskih vprašanj za arabske države in Izrael v mirovnem procesu v 1990-ih letih. Tak pristop odraža politično funkcionalistično gibanje, ki se je razvilo po drugi svetovni vojni in predpostavlja, da bi sodelovanje držav na čistih tehničnih področjih le-te povezalo do take mere, da bi politično nasprotovanje postalo nepomembno (Harris 2005, 262).

Vodna vprašanja so bila ključna zadeva na mirovnih pogovorih v Madridu. Multilateralni pogovori so med izraelskimi, jordanskimi in palestinskimi delegati potekali vzporedno z bilateralnimi pogovori o suverenosti in ozemlju v Moskvi, na Dunaju in v Washingtonu. Vendar je vsebinski napredek skromen (Beschoner 1992, 22).

Izraelski arabski pogajalski partnerji, predvsem Jordanija in Palestinci, namreč hočejo nekatere dele reke Jordana, ki jih uporablja Izrael. Palestinci bi začeli s pogajanjem o vodi, če bi pred tem Izrael sprejel aranžma »ozemlje za mir« in palestinsko upravo na Zahodnem bregu in v Gazi. Iz tega sledi, da se pogajanja o regionalnem sodelovanju, skladiščnih jezovih na Yarmouku ali napravah za desalinizacijo lahko začnejo, ko bo zadoščeno »zgodovinskim pravicam«. Leta 1992, na multilateralnih pogovorih o vodi na Dunaju, so se Izraelci, Palestinci in Jordanci načeloma sporazumeli zgolj o sodelovanju pri izmenjavi podatkov (Beschoner 1992, 24).

Sirija in Libanon (slednjega zunanjo in ekonomsko politiko v skladu s sporazumom iz leta 1991 nadzoruje Sirija) sta bojkotirala pogajanja o vodi na Dunaju in v Moskvi. Sirsko stališče je, da pogajanja o vodi z Izraelom niso mogoča, dokler se ta ne umakne iz okupiranih arabskih ozemelj, predvsem z Golanske planote. Kot pogoje Sirija

postavlja tudi mednarodno priznano razmejitev z Izraelom in obnovitev palestinskih vodnih pravic ter izmenjavo hidroloških podatkov (Beschoner 1992, 25).

4.6.3 Izraelsko – jordansko sodelovanje glede deljenih vodnih virov

Kot primer sodelovanja glede deljenih vodnih virov na območju Bližnjega vzhoda je Sosland (Harris 2005, 263) navedel dolgoletno (1967–94) neformalno sodelovanje med Izraelom in Jordanijo glede reke Yarmouka. Po vojni leta 1967 je, skladno z izraelsko okupacijo Sinajskega polotoka, Gaze, Zahodnega brega, Golanske planote in vzhodnega Jeruzalema, prišlo do pomembnih hidropolitčnih sprememb. Za Jordanijo je to pomenilo, da je sosed na drugi strani reke Yarmouk namesto Sirije postal Izrael. Za vse prizadete države je tako reka Yarmouk postala »reka spora«. Med Izraelom in Jordanijo se je pojavilo neformalno in tajno sodelovanje glede delitve vodnega toka Yarmouka. Vsako leto med 1979–1994 so se tajno sestali tehnični strokovnjaki iz obeh držav, da so se sporazumeli glede poletne razdelitve toka, tako da je 30 % vode dobil Izrael in 70 % Jordanija (Harris 2005, 263–4). Najbolj presenetljivo pa je, da se je to neformalno sodelovanje odvijalo v času, ko je Jordanija zavračala mednarodno priznanje Izraela, med njima pa tudi ni bilo formalnih pogajanj. Zaupanje in sodelovanje na tej neformalni ravni pa je omogočilo tudi vzpostavitev temeljev za Izraelsko-jordansko mirovno pogodbo, leta 1994 (Harris 2005, 263–4).

V letih 1979/80 sta Jordanija in Izrael sprejeli tajni sporazum glede zimskega in poletnega toka reke Yarmouka (Beschoner 1992, 21–2).

Konec 1980-ih let sta Jordanija in Sirija razvijali načrte za Enotni jez (ang. *Unity Dam*; arab. *Al-Wahdah*) na reki Yarmouk, v skladu s pogodbo iz leta 1987 (McCaffrey 2003, 274). Jez bi Siriji dobavljal elektriko, Jordaniji pa vodo. Jordanija je za finančno pomoč prosila Svetovno banko, vendar je ta, v skladu s splošno prakso, ponudila pomoč s pogojem, da se s projektom strinjajo vse države. To pa bi pomenilo tudi podporo Izraela in delitev informacij in podatkov z njim. Vodna situacija v Jordaniji je obupna, vendar ima le malo možnosti, ki na bi na nek način vključevale tudi Izraela (McCaffrey 2003, 274).

Ko so se začela 1990-a leta, so sprte strani začele razmišljati o nevojaški rešitvi vodnega problema, kot o sestavnem delu arabsko-izraelskega mirovnega procesa, ki so ga leta 1991 sprožile ZDA. Tako sta Izrael in Jordanija leta 1994 podpisale mirovni sporazum, ki vključuje tudi vodna vprašanja. Izrael je privolil, da bo zmanjšal letne

odvzeme vode iz reke Yarmouka, da bi tako več vode steklo v kanal kralja Abdulaha (prej Vzhodni Ghor). Državi sta se tudi sporazumeli glede sodelovanja pri projektih desalinizacije v dolini reke Jordana in pri drugih projektih za obvarovanje vode (Klare 2002, 171).

V mirovnem sporazumu med Jordanijo in Izraelom (Israel-Jordan Peace Treaty, 1994), sta 6. člen in aneks II posvečena prav vodnim vprašanjem. Vendar pa so popolnoma izpuščene pravice Palestincev na Zahodnem bregu. Sporazum dovoljuje Jordaniji, da skladišči zimski odtok vode v izraelskem Galilejskem jezeru. Izraelu pa dovoljuje, da najame od Jordanije določeno število jaškov za vodo. Na podlagi sporazuma je bil ustanovljen tudi Skupni vodni odbor, ki upravlja z deljenimi vodnimi viri (Kibaroglu 2007, 159–60).

V jordansko-izraelskem mirovnem sporazumu se je Jordanija spoprijaznila s pridobitvami na področju simboličnih vprašanj kot je ozemlje, zato pa je izgubila na področju vodnih zahtev (Allan 2002, 258). Vendar sporazum vodnih problemov ni rešil v celoti. Členi glede vode v Sporazumu predstavljajo bolj program kot pa reševanje vodnega vprašanja. Namesto da bi Jordaniji prerazdelili nekaj vode, ki si jo je Izrael prisvojil, v Sporazumu usmerjajo v proizvodnjanje večje količine vode (z desalinizacijo), kar pa je drago in potrebuje pomoč mednarodne skupnosti. Težave nastajajo tudi z implementacijo pogodbe, saj naj bi Izrael transferiral vodo Jordaniji, vendar ne ve, od kod jo naj vzame. S primera lahko vidimo, kakšni problemi se pojavijo, če se zanašamo na »dodatno vodo«, ki bi naj rešila tovrstna vprašanja med obrežnimi državami v regiji, kjer je voda redka dobrina (McCaffrey 2003, 275).

Od vseh odnosov med Izraelom in Jordanijo, ki so bili določeni v mirovnem sporazumu iz leta 1994, so bili odnosi glede vode najbolj gladki. Pri vseh drugih področjih v pogodbi je prišlo do nesoglasij. To dokazuje, da je voda vir za sodelovanje in ne spodbuja vojne. Lahko rečemo, da voda gasi ogenj med državami in ga ne podžiga (Haddadin 2002, 337).

---- ---- ----

Voda je na Bližnjem vzhodu tako pomemben vir, da je lahko tudi gonilna sila za mir, da privede stare sovražnike k sodelovanju, kot je to bil primer Izraela in Jordanije (Bulloch in Darwish 1993, 15). Kljub izčrpanim vodnim virom in povečani potrebi po vodi zaradi rasti prebivalstva so mednarodni odnosi Bližnjega vzhoda na področju vodnih virov postali manj napeti od tistih v 1970-ih. Na tem območju ni prišlo do vodnih vojn vse od manjših vojaških spopadov v severnem delu doline Jordana, v

zgodnjih 1960-ih letih. Obstaja pa veliko dokazov o sodelovanju glede redkih vodnih virov v regiji, predvsem na območju reke Jordana, kjer tudi najbolj primankuje pitne vode. Voda je potemtakem preveč pomembna, da bi zaradi nje vodili negotovo vojno (Allan 2002, 256). Saj tudi izraelski spopadi s sosedi niso bili zaradi njihovih potreb po vodi, ampak zaradi njihovih potreb po širjenju ozemlja, na katerem so nato naseljevali svoje prebivalce. Voda kot naravni vir pa je bila pri tem nujno potrebna in pomembna za življenje novonaseljencev.

Sicer pa so si številni vodni strokovnjaki iz Izraela, verjetno pa ne samo od tam, enotni, da je in bo proizvodnja vode dosti enostavnejše kot pa pogajanje o njej (Allan 2002, 269).

4.7 Konflikt in sodelovanje vzdolž Jordana – teoretični pogledi

Verjetno se ni težko strinjati s trditvijo, da bi bilo marsikatero sodelovanje vzdolž Jordana enostavnejše, če bi bilo rešeno izraelsko-palestinsko vprašanje. Zato je zelo dobrodošla in zanimiva analiza o realističnih in konstruktivističnih pogledih na možnosti za mir med Izraelom in Palestino.

Izraelci in Palestinci se, kljub številnim resolucijam ZN in mirovnim sporazumom, še vedno bojujejo med seboj. Harmonije tako še ni na vidiku. Za realiste je le-ta prazna beseda za države, ki si prizadevajo le za nacionalni interes. Realisti so pristaši vzdrževanja negativnega miru, razumljenega kot stabilnost. Za vzdrževanje mednarodne stabilnosti pa je vojna neizogibno sredstvo. Politična in vojaška nesoglasja med Izraelci in Palestinci prilivajo le še olje na ogenj takim teorijam. Skoraj stoletja so se Židje in Arabci borili za isto stvar: domovino in suvereno državo, ki bi predstavljala njihovo ljudstvo. To je skladno z realistično teorijo, da se ljudstva in države bojujejo za svoje lastne interese. Države pa medsebojno tekmujejo, da preživijo. Tako se realisti zavzemajo za negativen mir; da bi stabilizirali stanje, se mora s pomočjo vojne določiti zmagovalec. Vendar realisti ne upoštevajo, da se morata obe skupnosti naučiti živeti ena ob drugi brez nasilja, pa tudi politično in družbeno enakopravno, saj je drugače možnost za ponovno vzplamtenje konflikta in spopadov velika. Rešeno mora biti vprašanje sobivanja, kljub verskim in etničnim razlikam. Stabilnosti enostavno ni mogoče doseči, če še tisti, ki je v realističnem smislu izgubil, še vedno živi pod tujo nadvlado (Deakers 2009).

Razlago, kako doreči dolgoročen cilj, to je pozitivni mir, ki obsega več kot stabilnost, ponuja konstruktivizem. V skladu s to teorijo se po končani vojni vzpostavijo skupnosti,

izoblikuje se izobraževalni sistem in jezikovna integracija, ki so podlaga za pozitivni mir. Skupnost se namesto na podlagi etnične in verske identitete vzpostavi na podlagi sekularne identitete (Deakers 2009).

Strukturno nasilje v okviru izraelsko-palestinske krize je namreč vgrajeno v izobraževalni sistem v Izraelu. Številne družine v Izraelu pošiljajo otroke v ločene šole, v katerih se promovirajo antagonistična stališča do »drugih«. Ti otroci in mladina nato zagovarjajo nasilje, ko na »druge« gledajo kot na sovražnika. Šole, ki jih obiskuje manjšinska arabska populacija, pa postajajo »valilnice« sovraštva do Židov (Deakers 2009).

Za spremenitev takega stanja in vzpostavitve pozitivnega miru so torej potrebne politične in družbene spremembe. Taka ugotovitev je skladna tudi s konfliktnim pristopom konstruktivizma in konfliktnimi teorijami nasploh. Če na eni strani konstruktivisti vzroke za konflikte iščejo v družbenih konstruktih, kot so identitete, pa konfliktna teorija kot vzroke navaja širše politične in socialno-ekonomske dejavnike. Če ne bo, v smislu funkcionalizma, reka Jordan delovala kot vezni člen med Izraelci in Palestinci, pa je mogoče trajen mir vzpostaviti v skladu s pristopom konstruktivizma, s pomočjo izgradnje skupnosti in izobraževalnega sistema.

5. KONFLIKTNI IN KOOPERATIVNI POTENCIAL REKE NILA

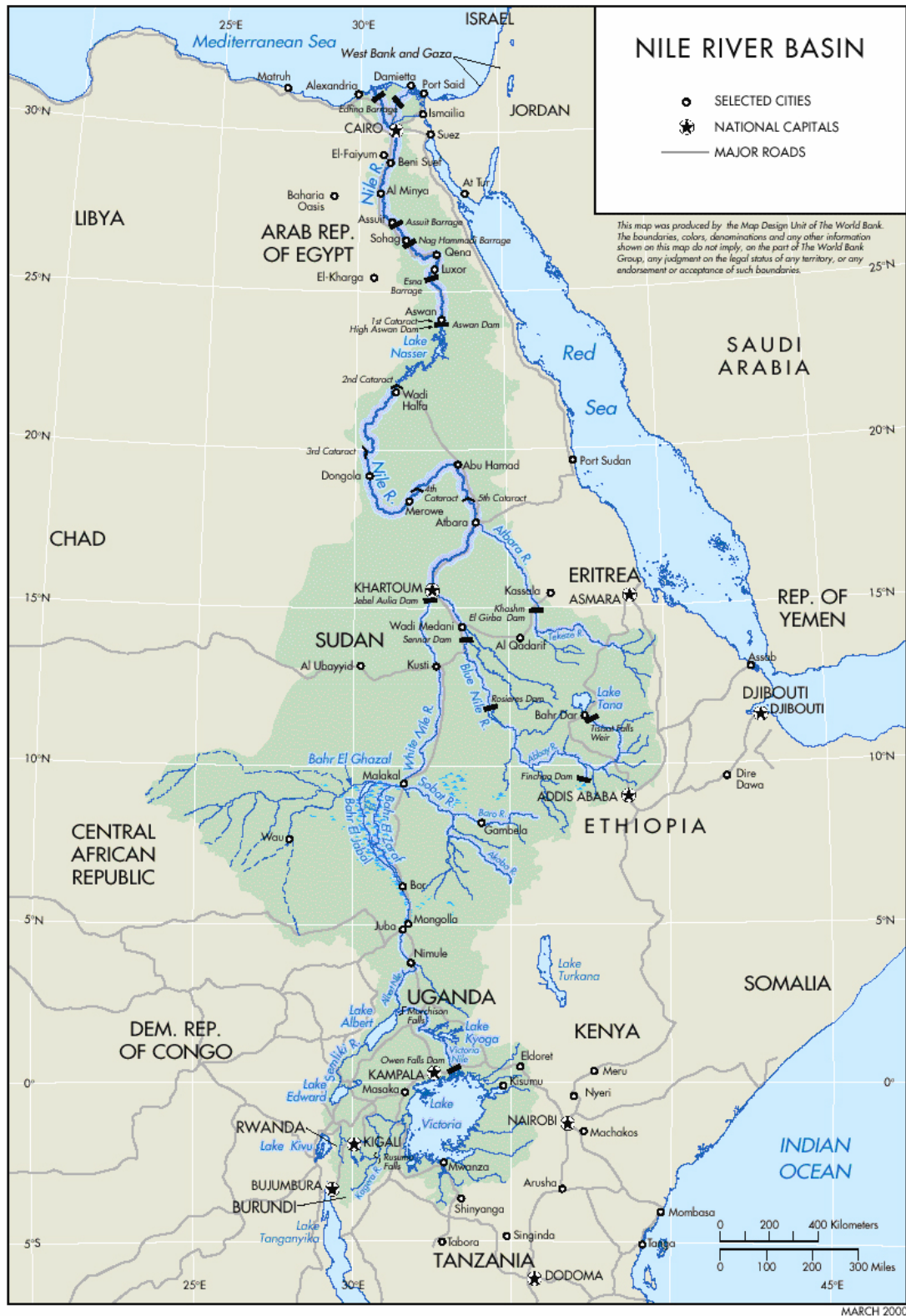
5.1 Geografske značilnosti porečja Nila

Nil, najdaljša reka na svetu, dolga 6700 km, namaka okoli 3,030,300 km² veliko območje, kar predstavlja eno desetino ozemlja Afrike. Teče skozi deset držav: Ruando, Burundi, Demokratično republiko Kongo (bivši Zair), Tanzanijo, Kenijo, Ugando, Etiopijo, Eritrejo, Sudan in Egipt. Za mednarodna porečja v tretjem svetu je prav za porečje reke Nila značilno, da si ga deli največje število držav, ki so hkrati najmlajše suverene države na svetu (Elhance 1999, 80; McCaffrey 1993, 94).

Nil in njegove pritoke si delijo države z različnimi zahtevami po vodi in na različnih stopnjah ekonomskega razvoja. Glavna porabnika reke sta Egipt in Sudan. Največjo skrb v regiji predstavljajo okoljevarstveni in ekonomski vzroki: okoljske spremembe so namreč zmanjšale količino padavin, kar je povzročilo znižanje gladine reke Nila in postavilo pod vprašaj trenutne vodne projekte. V regiji se pojavljajo nepričakovane klimatske spremembe, ki otežujejo napovedi o razpoložljivosti vode v prihodnosti (Beschoner 1992, 45, 47).

Večino Nila sestavljata Modri in Beli Nil, ki se združita v Kartumu v Sudanu. Od izvira v jezeru Tana, v Etiopskem višavju, Modri Nil teče skozi globoko sotesko do ravnine v Sudanu. Beli Nil je precej daljši od Modrega, vendar v Nil pri Kartumu prispeva polovico manj vode kot Modri Nil. Beli Nil izvira kot reka Kagera v Burundiju in teče v Viktorijino jezero, ki velja za pravi izvir te reke. Po Kartumu ima Nil le en večji pritok, to je Atbara, ki izvira v Etiopiji (McCaffrey 1993, 94).

Čeprav je Nil najdaljša reka na svetu, pa dejansko ne nosi velike količine vode. Ima je le za 3 % reke Amazonke oz. enako količino kot reka Ren, ki pa ima le petino dolžine Nila. Medtem ko ima Beli Nil stabilen tok skozi vse leto, je v Modrem Nilu fluktuacija vode zelo velika, prav tako izguba vode zaradi izparevanja. Reka Nil v zadnjih 3000 km svojega toka ne dobi vode iz nobenih pritokov, pa tudi deževnice je zelo malo, hkrati pa stalno izgublja vodo, ko prečka, na poti do Sredozemlja, puščavo Saharo (Dellapenna 2002, 37). Ob vsem tem dela preglavice še stalna rast prebivalstva, katerega število bi naj leta 2025 v vseh obrežnih državah znašalo okoli 600 milijonov. To bi še dodatno okrepilo povpraševanje po tem redkem, življenjsko pomembnem, viru (Kibaroglu 2007, 145–6).

Slika 5.1: Porečje reke Nila (Vir: worldbank.org)

5.2 Pomen Nila za Egipt

Egipt, v katerem je dež bolj izjema kot pa pravilo, je bolj kot katerakoli druga država ranljiv za zmanjšanje zalog in količine vode. Prebivalstvo je močno odvisno od toka reke Nila, ki predstavlja 97 % od vse površinske vode na ozemlju. Povpraševanje po vodi je blizu omejitvam vodnih zalog. Zato bi vsaka prekinitev rečnega toka za Egipt imela katastrofalne posledice. Z izjemo, ko so bila sušna obdobja, Egiptu do nedavnega ni bilo potrebno skrbeti za zmanjševanje količine vode v Nilu. Vendar bi se situacija lahko močno spremenila z razvojem drugih obrežnih držav ob Nilu. Etiopija, kjer izvira 86 % celotnega toka Nila, pa tudi Uganda, imata načrte za kmetijsko in tudi ekonomsko izrabo reke (Postel 1996, 39).

Torej je v interesu Egipta, da ostanejo obrežne države ob zgornjem toku reke šibke, nestabilne ter nerazvite, saj potem ne bi mogle začeti z izgradnjo vodnih projektov, kar bi vplivalo na Egipt. Na drugi strani pa sta politična stabilnost in sodelovanje v celotnem porečju pomembna tako za Egipt kot za druge obrežne države, če želijo polno izrabiti reko v skupno korist (Elhance 1999, 66). V večini držav sveta imajo države ob zgornjem toku reke nadzor nad vodnim virom, da lahko vplivajo na države ob spodnjem toku. Egipt pa predstavlja izjemo od tega pravila. Privilegiran položaj je ta država pridobila in obdržala zaradi velikega števila prebivalstva, strateške pozicije, *know-howa* in vojaške moči (Bulloch in Darwish 1993, 26–7).

Čeprav Egipt ne prispeva vode v sistem reke Nila, pa je zaradi največjega števila prebivalstva v regiji največji potrošnik Nilove vode. Hkrati je v regiji tudi najstabilnejša politična entiteta, z najmočnejšo ekonomsko in vojaško močjo, zato je zavarovanje toka Nila za Egipt strateška prioriteta. Sicer pa Egipt sam sebe pojmuje tako, kot ga je nekoč opisal Herodot, namreč kot »darilo reke Nila«, vendar je njegova politika upravljanja z reko kontroverzna. V Egiptu pade le nepomembna količina padavin, pojavljajo se le vzdolž mediteranske obale, pozimi (okoli 200 mm na leto) (Beschoner 1992, 45, 47).

Egiptovske vlade so vedno poudarjale, da Egipt najbolj vitalno potrebuje vodo iz Nila, ker da mnoge druge obrežne države, kot je zgodovinsko dokazano, lahko za vodne vire uporabljajo sezonsko deževje (Kratz 1996, 14). Vodno politiko v porečju Nila razumemo le, če zaznamo, da bi brez vode iz te reke Egipt kot država prenehal obstajati. Tudi druge obrežne države so odvisne od reke zaradi ekonomskega razvoja, politične stabilnosti in blaginje, vendar ne tako zelo kot Egipt (Elhance 1999, 53–4).

V 1990-ih letih je bilo v Egiptu več kot 80 % vode iz vseh virov uporabljene za namakalno kmetijstvo. Vendar pa je večina sistemov za dobavo vode neučinkovita, tako da se v namakalni mreži izgubi med 40–60 % vode (Beschoner 1992, 48). Nekaj napredka je videti pri uporabi marginalnih vodnih virov, to je pri uporabi drenažne in odpadne vode, desalinizaciji in zbiranju deževnice. Od 1960-a leta dalje je egiptovska vodna politika skoncentrirana na skladiščenje vode v Asuanu. Jez je začel obratovati leta 1970, zgrajen pa je bil za zaščito pred poplavami in sušami, za pridobivanje električne energije in za razširitev namakalnega ozemlja za 20 % (Beschoner 1992, 48). Jez zagotavlja Egiptu nadzor nad državnimi zalogami vode, čeprav je njegova ekonomska korist vedno bolj vprašljiva. Pomen rečne električne energije v nacionalnem pridobivanju elektrike je vedno manjši, saj na jezu sedaj proizvedejo samo še 22 % od celotne električne proizvodnje (Beschoner 1992, 49). Številni so mnenja, da je uporabnost Asuanskega jezu stvar preteklosti, jez pa predstavlja celo oviro za kooperativen razvoj med obrežnimi državami (Beschoner 1992, 48–9).

Egiptovska kmetijska politika je bila vedno zelo intervencionistična, kar je negativno vplivalo na produktivnost. Začeli so izvajati prve korake za liberalizacijo kmetijskega sektorja, zmanjševanje subvencij, končuje se obvezna pridelava bombaža, vrste pridelka se spreminjajo v smeri manj vodno intenzivnih pridelkov in tistih z višjo vrednostjo. Pri tem pa je problematično, ker mora Egipt uvažati 2/3 hrane (Beschoner 1992, 50–1).

Kot je primer v številnih drugih porečjih tretjega sveta, vodna politika v porečju Nila prav tako odraža kolonialno preteklost, rivalstvo velesil med hladno vojno, meddržavne odnose in notranjo politiko (Elhance 1999, 54). Zgodovino razvoja vodnih virov v porečju reke Nila so na začetku 20. stoletja določale zunanje sile (Kibaroglu 2007, 148). Egipt je bil ekonomsko in politično najpomembnejša kolonija britanskega imperija. Britanija je delovala v imenu egiptovskih nacionalnih interesov, ko je vzpostavila kvazi-hegemonični režim glede uporabe Nila. Pred in kmalu po letu 1900 je bilo podpisanih mnogo bilateralnih sporazumov med kolonijami, da bi zagotovili nemoten tok reke v egiptovsko kolonijo. Tako velesila ni dopustila pojecanja toka vode, do katerega bi prišlo zaradi del v zgornjih obrežnih kolonijah v vzhodni Afriki (Kibaroglu 2007, 148).

Egipt je postal samostojen leta 1922, pri tem pa je takoj zahteval »zgodovinske pravice« do večine toka Nila (Klare 2002, 152). Preden je podpisal z Veliko Britanijo sporazum o uporabi vode iz reke, je Velika Britanija morala obljubiti Kairu, da se v zgornjem toku ali pritokih reke ne bodo izvajala nobena dela oz. projekti, če v to ne bo privolil Egipt. Sporazum o Nilu (*Nile Waters Agreement*), podpisan leta 1929, je bil prvi

tak sporazum v regiji, onemogočal pa je razvoj upravljanja s celotnim porečjem Nila (Klare 2002, 152).

V kolonialnem obdobju je Velika Britanija zaradi vojaške superiornosti nad drugimi kolonialnimi silami nadzirala reko Nil od izvira do izliva. Po doseženi neodvisnosti pa so obrežne države v zgornjem toku zavrnila kolonialne pogodbe in pravico Egipta, da diktira vse vidike vodne politike v porečju reke (Elhance 1999, 68–9).

5.3 Pomen Nila za druge obrežne države

V severni in vzhodni Afriki že nekaj časa nastaja nesorazmerje med povečanim številom prebivalstva in redkimi vodnimi viri. Šest od sedmih vzhodnoafriških držav (Burundi, Etiopija, Kenija, Ruanda, Somalija in Tanzanija) in vseh pet severnoafriških držav, ki mejijo na Sredozemlje (Alžirija, Egipt, Libija, Maroko in Tunizija) doživlja to, kar švedski hidrolog Malin Falkenmark imenuje vodno breme (*water stress*) (Postel 1993, 60). Pri vodnem bremenu gre za situacijo, ko se letne obnovljive zaloge vode bližajo 2000 m³ na osebo. Šest od zgoraj naštetih držav ima celo manj kot 1000 m³ na osebo. Okoli 240 milijonov Afričanov torej živi v predelih, kjer je raven količine vode na prebivalca pod razumno mejo. To prebivalstvo se bo, po napovedih, v eni generaciji podvojilo, upoštevajoč vodne napovedi pa to za njih pomeni povečano uvažanje hrane, slabše življenjske standarde, več lakote in podhranjenosti (Postel 1993, 60). Po napovedih bo letna razpoložljivost vode *per capita* med leti 1990 in 2025 padla s 1070 na 620 m³ v Egiptu, od 2360 na 980 m³ v Etiopiji, od 590 na 190 m³ v Keniji, z 880 na 350 m³ v Ruandi in z 2780 na 900 v Tanzaniji (Elhance 1999, 59).

Skladno s sporazumom o reki Nilu iz leta 1959 Sudan dobi 18.5 km³ vode, vendar letno porabi le okoli 12.5 km³. Več kot 80% te vode uporabijo za namakanje. Zgodovina namakalnega kmetijstva sega v začetek 20. stoletja. Sudanski kmetijski sektor ima velik potencial, če bi ga pravilno upravljali, vendar pa primanjkuje investicij v temeljno infrastrukturo. Največ kmetijske aktivnosti je vzdolž glavnih rek, pa tudi v savani. Kmetijski sektor zaposluje 61 % delovne sile (1989), v izvoznem deležu ima celih 95 % proizvodov (Beschoner 1992, 52–3). Glavni izvozni pridelek je v zadnjih 50 letih bombaž, čeprav vlada zamenjuje vse več teh pridelkov za pridelovanje hrane. Zaradi dolgotrajnih suš in preselitve prebivalstva zaradi državljanske vojne se je v številnih regijah v državi pojavilo pomanjkanje hrane (Beschoner 1992, 52–3). Suše,

velike lakote, državljanske vojne in politične nestabilnosti so v državi omejevale gospodarski razvoj in zahteve po večjih količinah vode (Kratz 1996, 14).

Politična in ekonomska situacija v Sudanu ostaja negotova, kar postavlja v negotovost tudi načrtovane namakalne in vodogradbene projekte, predvsem v zgornjem toku Belega Nila. Primanjkuje pa tudi zanesljivih hidroloških podatkov za ta območja (Beschoner 1992, 53–4).

Etiopija ima v primerjavi s svojimi sosedami zajeten vodni potencial. Na ozemlju države je 14 porečij, med njimi jih 11 prenaša približno 100 km³ vode letno. Vendar pa so etiopske obilne vodne zaloge slabo razporejene. Ena tretjina ozemlja je nagnjena k sušam, celih 540000 ha pa je ogroženih zaradi poplav (Beschoner 1992, 55).

Modri Nil, ki izvira v jezeru Tana v severozahodnem višavju, še ni zadovoljivo izrabljen. Omejeni namakalni projekti, ki so jih izvajali, so na območjih vzhodno od glavnega mesta Adis Abebe. Pomembno pa je pripomniti, da je bila tradicionalna etiopska geopolitična usmeritev vedno proti Afriškemu rogu in proti Rdečemu morju, ne pa proti porečju Nila. Kmetijski razvoj na zahodu države pa postaja vse bolj verjeten zaradi rasti prebivalstva, četudi vlade do sedaj niso bile v stanju, da bi financirale namakalne projekte. Kmetijstvo v Etiopiji zaposluje 80 % delovne sile, njegov delež v izvozu pa je 90 %. V Etiopiji ni obsežnega programa za upravljanje z vodo in za kmetijstvo. Namakalni projekti se slabo izvajajo, primanjkuje tudi strokovnjakov za vodo. Etiopija ima tudi velike hidroelektrične možnosti, ki pa so bile do sedaj vse premalo izrabljene. Večina tega potenciala leži v porečju Modrega Nila (Beschoner 1992, 55–6).

Za ostale obrežne države ob Nilu voda iz te reke ni tako pomembna, kot je za Egipt, Sudan in Etiopijo. Tako so te države do sedaj imele stališče »čakaj in glej« (*wait-and-see attitude*). Vendar se lahko stanje kaj kmalu spremeni; če bo rast prebivalstva v ekvatorialnih državah povzročila njihovo večjo odvisnost od toka reke (Stroh 2003, 107).

Vzhodnoafriške obrežne države svojega deleža v sistemu reke Nila do danes niso kaj dosti izrabljale. Nobena izmed njih nima obsežnejšega načrta za uporabo svojih vodnih zalog, ki pa večinoma ne izhajajo iz sistema reke Nila. V Ugandi je potreba po vodi za namakanje zelo majhna, celotne zahteve po vodi so okoli 2.2 km³ na prebivalca (Beschoner 1992, 55). Ima pa država pomembnejši hidroelektrični potencial, predvsem v zgornjem delu Belega Nila, kar bi bilo primerno tudi za izvoz. V Keniji in Tanzaniji je slišati predloge za uporabo vode iz Viktorijinega jezera, predvsem za namakanje. Kenija

in Tanzanija bi tako uporabili 1 km³ vode letno. Burundi in Ruanda ne nameravata uporabljati vode iz reke Nila. Demokratična republika Kongo razmišlja o uporabi Nila za izvoz hidroelektrične energije v Egipt. Noben izmed teh projektov pa se ne more materializirati kratko- ali srednjeročno (Beschoner 1992, 55).

5.4 Konfliktni potencial Nila

Ob reki Nil so se v 20. stoletju menjavala obdobja sodelovanja in kriz oziroma sporov. Začetno sodelovanje je potekalo že med leti 1920 in 1945, nato je sledilo obdobje krize (1945–1958). Med leti 1958 in 1983 je prišlo zopet obdobje sodelovanja (Naff in Matson 1984).

Za reko Nil ne obstaja noben multilateralen sporazum, ki bi upošteval potrebe vseh držav porečja, kar je posledica egiptovskega vztrajanja na prvem mestu glede izrabe reke (Beschoner 1992, 45). Četudi ni bilo nobenih neposrednih vodnih sporov v porečju reke, so bili politični odnosi med obrežnimi državami zaradi državljskih vojn in obmejnih sporov vedno napeti (Kibaroglu 2007, 144). Za manj resne spore okoli reke Nila je prispevala tudi nedavna britanska prisotnost oziroma vladavina v severni Afriki (Kratz 1996, 15).

Dosedanje meddržavno sodelovanje je bilo omejeno na Egipt in Sudan, vsi mednarodni sporazumi glede reke so dajali prednost egiptovskim »zgodovinskim pravicam«. Vendar ne bo mogoče doseči nobenih dolgoročnih tehničnih ali političnih rešitev za egiptovske vodne potrebe ali shemo upravljanja za porečje, če se pri tem ne bo vključila Etiopija (Beschoner 1992, 57).

Razen soglasja glede potrebe po pravični in ekonomični uporabi reke Nila, so obeti za sodelovanje med državami omejeni. Obstaja le malo ekonomskih vezi med Egiptom, Sudanom in Etiopijo, še manj pa jih je med njimi in drugimi obrežnimi državami. Kmetijstvo je v Egiptu in Sudanu zelo odvisno od Nila, dosti manj pa v Etiopiji in Ugandi. Kenija, Tanzanija in druge vzhodnoafriške obrežne države koristijo reko Nil v glavnem za ribištvo in plovbo, geopolitično so namreč bolj usmerjene k Centralni Afriki in Indijskem oceanu. Edini skupni temelj držav ob Nilu je večja ali manjša odvisnost od mednarodne pomoči, kajti nobeni vodni projekti ne morejo biti izpeljani brez zunanje pomoči (Beschoner 1992, 61).

5.4.1 Problemi pri uresničevanju vodnih projektov v obrežnih državah

Egipt je imel v 1990-ih srečo, da obrežne države ob zgornjem toku reke niso mogle izvajati projektov na reki Nilu. Etiopija je bila paralizirana zaradi trajajočega spora s separatističnimi silami v Eritreji in vdorov iz Somalije. Sudan pa so pretresali notranji nemiri in separatistični spori na nemuslimanskem jugu države. Ekvatorialne države so prav tako pestili etnični in politični spori. Ti nemiri so povzročili, da so vlade preusmerile pozornost in finančne vire od investicij v jezove in namakalne projekte (Klare 2002, 154).

Značilna politična nestabilnost in napetosti med državami torej predstavljajo zgodovinsko paralizirano sodelovanje. Omenjeni obmejni spori (npr. med Egiptom in Sudanom, Etiopijo in Eritrejo), podpora upornikom v drugih državah (npr. v razmerju Etiopija-Sudan) in sodelovanje v državljanskih vojnah so onemogočali ekonomsko sodelovanje med državami, ki je še danes relativno slabo. Ob tem pa je na voljo tudi zelo malo zanesljivih podatkov o reki. Vendar egiptovsko-sudanski odnosi, ki temeljijo na pogodbi iz leta 1959, kažejo, da režim ureditve vodnega vira lahko deluje kljub političnim problemom med državama (Stroh 2003, 101–2).

V obrežnih državah Nila so torej možnosti, da bi se spopadali s potrebami po razvoju vodnih virov, omejene. Na mednarodni ravni namreč ni sporazuma, ki bi vključeval vse obrežne države in ki bi preprečeval napetosti med temi državami in jim odprl pot do mednarodnega razvojnega financiranja (Mason et al. 2007, 9).

Zaradi hidrogeografskih značilnosti Burundija, Kenije, Ruande, Tanzanije, Ugande in Demokratične republike Kongo, ki ležijo o zgornjem toku Belega Nila, aktivnosti v teh državah ne vplivajo na Egipt ali Sudan, severno od močvirja Sudd. Kljub temu se je Egipt vmešaval in poskušal nadzorovati vodne projekte v teh državah (Dellapenna 2002, 41). Etiopija, manj pa Eritreja, skozi kateri teče Modri Nil in Atbara, pa imata glede tega drugačen položaj. Skoraj vsak njun vodni projekt bi vplival na Egipt in Sudan. Vendar pa so stalni politični nemiri v obeh državah preprečili razvoj vodnega toka Nila predno priteče na ozemlje Sudana. Če bosta državi, ob politični stabilizaciji, začeli z razvojnimi projekti, bo največja grožnja Egiptu in Sudanu prišla iz Etiopije, manj pa iz Eritreje. To je posledica tega, ker je tok Modrega Nila iz Etiopije večji in zanesljivejši od toka reke Atbare. Etiopija želi razvijati projekte za pridobivanje električne energije na Modrem Nilu, ki pa ne bi ogrozili Egipta ali Sudana. Na drugi strani pa želi razvijati tudi namakalne in podobne projekte, to pa bi za 39 % zmanjšalo tok reke (Dellapenna

2002, 41). Egipt in Sudan zato vztrajata pri tem, da morata dati soglasje, če bi Etiopija hotela izvajati kakršnekoli projekte na Nilu. Pri tem se sklicujeta na kolonialni sporazum med Britanijo in Etiopijo iz leta 1902, ki pa ga je Etiopija zavrnila v 1950-ih letih. Egiptovski predsednik Sadat in zunanji minister Boutros Ghali sta grozila celo z uporabo vojaške sile, če bi v Etiopiji prišlo do uresničevanja takšnih projektov (Dellapenna 2002, 41).

Če pogledamo fizičnogeografske značilnosti, ima Etiopija velik potencial za skladiščenje vodnih virov, pridobivanje električne energije in namakanje. Ne samo Etiopija, tudi njeni sosedi od spodnjem toku Nila, Egipt in Sudan, bi pridobili, če bi Etiopija v celoti razvila ta svoj potencial in začela sodelovati s sosedama. Vendar se to v zgodovini ni zgodilo zaradi kolonialne in postkolonialne dediščine v odnosih z obema sosedama. Ob tem pa Etiopija tudi nima tehničnega, človeškega in finančnega kapitala za izvedbo teh projektov. Egipt je tudi vztrajno grozil glede sprememb v zgornjem toku reke. Izguba Eritreje, po 30-letni osvobodilni vojni, leta 1993, pa tudi nenehno oboroženo nasilje v državi je iz Etiopije naredilo dosti šibkejšega igralca v mednarodnih odnosih, kot bi predvidevali na podlagi geografskih značilnosti (Elhance 2000, 205).

Slika v teh državah se bo v prihodnjih letih verjetno spremenila, če bo nasilje prenehalo. Takrat obstaja velika verjetnost, da bodo države nadaljevale z dolgo odlaganimi namakalnimi in hidroelektričnimi projekti v zgornjem toku Nila. Etiopija je že oznanila načrte za odvrnitev vode iz Modrega Nila za nove kmetijske projekte, Uganda pa se spoprijema z idejo o novih hidroelektričnih projektih. Tudi Sudan se namerava posvetiti vodnim projektom na Nilu, v načrtu ima novi jez pri Dongoli, severno od Kartuma (Klare 2002, 155).

Sicer pa je interes Sudana v prvi vrsti ekonomski razvoj. Če se politično stabilizira, ima namreč velik potencial za namakalno kmetijstvo in pridobivanje električne energije. Glede vodne politike pa je Sudan v dilemi; v skladu s pogodbo mora namreč sodelovati z Egiptom, širjenje namakalnega kmetijstva pa bi najbolje izvedel v sodelovanju z Etiopijo. Vsekakor se Egipt trudi preprečiti to sodelovanje. Zato pa lahko Sudan v okviru multilateralnega sodelovanja izrabi obe opciji. Sodelovanje tretjih strank v okviru takega sodelovanja tudi poveča možnosti Sudana, da pritegne tuji kapital (Stroh 2003, 106–7).

5.4.2 Vojaški spopad zaradi Nila?

Reko Nil so Egipčani uporabljali za namakanje že pred 5500 leti, druge obrežne države v spodnjem porečju pa vodnega vira niso pretirano izrabljale. Da ni prišlo do resnega spora zaradi vode v reki je delno posledica tega dejstva, deloma pa tudi zato, ker je imela Velika Britanija v zgodovini nadzor nad obema glavnima porabnikoma vode iz te reke, to sta Sudan in Egipt.¹⁰ Odsotnosti sovražnosti zaradi reke Nila pa ne moremo interpretirati kot znak za pomanjkanje interesa držav v spodnjem toku za vodo iz reke. Do incidenta, ki je pokazal, kako ranljiv in odvisen je Egipt od reke Nila, je prišlo leta 1898, ko je neka francoska ekspedicija želela prevzeti nadzor nad pritoki v zgornjem toku Belega Nila. Takrat je skoraj prišlo do vojaškega spopada med Veliko Britanijo in Francijo, vendar sta državi končno s pogajanjem rešili spor (McCaffrey 1993, 94).

Možnosti za spopade kot za sodelovanje glede upravljanja z reko Nilom so odvisni od tega, kako uspešno se bo Egipt spopadel z naslednjimi tremi izzivi (Naff in Matson 1984, 150). Prvič, z učinkovitostjo domačega vodnega upravljanja in tehnologije. Drugič, z možnostjo, da ohrani svojo vlogo glavne vojaške in politične sile med vsemi obrežnimi državami ob reki. Tretjič, s precejšnjim zmanjšanjem rasti prebivalstva v državi.

Kljub sedanjem primanjkovanju vode in rastoči potrebi po vodi ter energiji v porečju Nila, pa tudi priznanim povezavam med primanjkovanjem vode in nacionalno varnostjo v nekaterih obrežnih državah, je možnost oboroženega meddržavnega spopada, predvsem med Egiptom in drugimi obrežnimi državami, zelo mala. To pa predvsem zaradi egiptovskih hidroloških prednosti, ki jih je podedoval iz kolonialnega časa, pa tudi zaradi njegove vojaške premoči, in zaradi nerazvitosti in politične nestabilnosti v obrežnih državah ob zgornjem toku Nila (Elhance 1999, 81).

Ko so dosegle neodvisnost in pridobile maneverski prostor glede na prednostni položaj Egipta, so obrežne države v zgornjem toku reke zavrnile vse kolonialne pogodbe, ki niso vključevale njihovih interesov in bi dovolile Egiptu diktirati vodno politiko v regiji. Napetosti v porečju so bile pogosto izražene v obliki politične retorike, predvsem med egiptovskim in etiopskim političnim vodstvom. Je pa Egipt večkrat izrabil svojo vojaško moč in hegemonistični status, da je grozil obrežnim državam ob

¹⁰ Britanski nadzor nad Egiptom je trajal od poznega 19. stoletja do leta 1937, nad Sudanom pa od 1899 do 1956.

zgornjem toku reke, predvsem Etiopiji, če bi želele spreminjati rečni tok. Tako ni prišlo do nobene neposredne vojaške konfrontacije, ki bi vzplamtela zaradi delitve čezmejnega vodnega vira (Kibaroglu 2007, 155).

So se pa obrežne države v 1960-ih in 1970-ih letih zaradi drugih vzrokov s sosedami večkrat spustile v obmejne vojne (*border wars*) in etnične spore (Kibaroglu 2007, 155). V 1980-ih letih sta se odvijali državljanski vojni v Sudanu in Etiopiji. Sodobna politika v regiji je bila pogosto zelo nasilna, in to na lokalni, državni in mednarodni ravni. V preteklih letih (1990-a) je ponovno prišlo do vojn med obrežnimi državami, to je bila etiopsko-eritrejska obmejna vojna, spopad v Demokratični republiki Kongo in v južnem Sudanu (Kibaroglu 2007, 155).

5.5 Odnosi med Egiptom in Sudanom

Egiptovski odnosi s Sudanom so bili vedno pod vplivom skrbi glede toka Nila. Zato je Egipt vedno budno spremljal politični razvoj v Sudanu, vendar še nobena sudanska vlada ni grozila Egiptu z »vodnim orožjem«, bilateralne tehnične razprave glede vodnih virov pa redno potekajo. Vprašanje solastništva reke Nila je bilo vedno znova izpostavljeno v obdobjih političnih napetosti, kot opomin za potrebo po političnem sodelovanju. Tako, z izjemo nekaj političnih napetosti, Egipt in Sudan že dolgotrajno sodelujeta na ekonomskem področju, predvsem pa na kmetijskem področju (Beschoner 1992, 59).

Egipt je sicer poskušal vplivati na izgradnjo novih jezov in namakalnih naprav v Sudanu. Prvotno je želel cilje doseči z diplomacijo in ekonomskim pritiskom, vendar je zagrozil tudi s silo, enkrat (pred letom 1959), pa je celo poslal svoje čete na sporno območje na egiptovsko-sudanski meji (Klare 2002, 153).

Čeprav obstajajo številni sporazumi o toku reke Nila in glede režima v posameznih delih porečja,¹¹ noben izmed njih ne vključuje celotnega porečja ali vseh držav v porečju. Dva najbolj znana sta vsekakor sporazum med Egiptom in Sudanom iz leta 1929 in sporazum iz leta 1959.

Najvidnejša pogodba o Nilu iz kolonialnega obdobja je bil torej sporazum iz leta 1929, med Egiptom in Veliko Britanijo, ki je takrat predstavljala Kenijo, Tanzanijo, Sudan in Ugando. V najpomembnejšem členu sta se Egipt in Velika Britanija

¹¹ Obstaja vsaj 11 takšnih sporazumov, prvi že z leta 1891 (med Združenim kraljstvom in Italijo glede toka reke Atbare), zadnji pa z leta 1977 (o porečju reke Kagera) (Elhance 1999, 69–70).

sporazumela, da se ne bodo izvajale nobene aktivnosti ali ukrepi, ki bi zmanjšali količino vode, ki doseže Egipt, če se le-ta z njimi ne strinja. Egipt je imel torej dejanski monopol nad razvojem in uporabo vodnih virov v porečju (Elhance 1999, 69–70).

Sporazum, podpisan 7. maja 1929 v Kairu, imenovan *The Use of the Waters of the river Nile for Irrigation Purposes*, je bil sklenjen kot odgovor na britanski načrt iz leta 1920, ki je predvideval vsestransko uporabo reke Nila. Načrtu je nasprotoval Egipt, spor pa je bil zglajen s pomočjo 1925. leta nastalega poročila multinacionalne Projektna skupine za Nil (*Nile Project Commission*), ki je bila ustanovljena leta 1920. S sporazumom je Egipt dobil 12-krat več vode kot Sudan, s čimer je ohranil »egiptovsko naravno in zgodovinsko pravico do reke Nila« (McCaffrey 1993, 94).

Sporazum o reki Nilu iz leta 1929, med Egiptom in Veliko Britanijo, je tako temeljil na egiptovski primarni rabi reke Nila. Egipt je dobil 48 km³, Sudan pa 4 km³ vode letno. Egipt je prav tako dobil dovoljenje za nadzor nad projekti gradnje jezov v zgornjem toku reke in pravico do veta za njih, če je to proti njegovemu nacionalnemu interesu. Vzhodnoafriške države so se morale odreči vsem zahtevam po reki, čeprav sporazuma nikoli niso uporabljali v Keniji in Tanzaniji. Že pred formalno pridobitvijo neodvisnosti, leta 1956, je sudanska vlada zahtevala spremembo sporazuma o reki Nilu iz leta 1929, ker naj bi le-ta omejeval njihov razvoj. V Sudanu so predvsem nasprotovali načrtom za Asuanski jež, ki bi povzročil poplave v delih Sudana, nasprotovali pa so tudi zahtevani egiptovski privolitvi za vodne projekte v državi.

Zaradi tega je nastal nov sporazum, ki je pomiril najbolj zgoča nasprotovanja med tema dvema državama. Državi sta se tudi sporazumeli o sušenju močvirja Sudd v južnem Sudanu, odvečna voda pa bi se razdelila bolj v korist Sudana, ki bi dobil 14.5 milijard m³, Egipt pa le 7.5 milijard m³ vode. Državi sta se tudi sporazumeli, da bosta v pogajanjih o vodi z drugimi obrežnimi državami nastopali enotno (Dellapenna 2002, 39). Ta, do danes najobsežnejši sporazum, je bil 8. novembra 1959 sklenjen kot Sporazum o uporabi vodnega toka reke Nila (*Agreement between the United Arab Republic and the Republic of Sudan for the Full Utilization of the Nile waters*) med Egiptom in Sudanom (v nadaljnjem besedilu Sporazum). Sporazum je nadomestil tistega iz leta 1929. Uredil je alokacijo 32 milijard m³ vode iz Nila, česar prejšnji sporazum ni določil. S sporazumom sta si tako dve obrežni državi v spodnjem toku Nila razdelili vodo celotne reke, ki pa teče po ozemlju še osmih drugih držav. Takšno ravnanje dobro ponazarja nastrojenost Sudana, predvsem pa Egipta, ki že 5000 let uporablja vodo v reki. Egipt je s sporazumom dobil 55, 5 milijard m³ vode letno, medtem ko je Sudan dobil 18, 5

milijard. Preostalih 10 milijard m³ vode je ostalo nerazdeljenih, predvideni pa so bili za povprečno letno izhlapevanje in izgubo zaradi pronicanja iz jezera Naser (Swain 2001). Po Sporazumu je Sudan torej sprejel dosti manjši delež reke, in to v zameno za diplomatsko priznanje s strani dosti močnejše sosedice, ki je v preteklosti večkrat postavila pod vprašaj sudansko neodvisnost (Stucki 2005, 38).

S sklenitvijo Sporazuma sta si državi zagotovili obsežne količine vode iz reke, zmanjšali pa sta možnosti za medsebojni spor glede vode. Egipt je tako lahko nadaljeval z gradnjo Asuanskega jezua, Sudan pa z izgradnjo jezua pri Roseiresu. Vsaka dodatno pridobljena voda iz skupnih projektov v zgornjem toku reke Nila bi se enakopravno razdelila med obe strani. Velika Britanija je med pogajanja sicer želela zagovarjati tudi interese svojih kolonij in predlagala ustanovitev Mednarodne vodne oblasti (*International Water Authority*), skupnega telesa, v katerem bi bile zastopane vse obrečne države Nila, vendar je Egipt temu nasprotoval. Namesto tega je bil s Sporazumom ustanovljen Skupni tehnični komite (*Joint Technical Committee*) Sudana in Egipta, ki bi naj nadziral projekte in izvajal hidrološke raziskave na reki Nilu. V prihodnosti pa naj bi Komite vodil tudi pogajanja glede reke Nila z drugimi obrežnimi državami. Obe strani sta se, kot rečeno, namreč tudi zavezali, da bosta v pogajanjih o Nilu s tretjimi stranmi zavzele skupno stališče. Velika Britanija, Belgijski Kongo, vzhodnoafriške države in Etiopija niso bile upoštevane pri končnih določilih Sporazuma, njihove vodne pravice niso bile določene (Beschoner 1992, 57–8; Klare 2002, 153; McCaffrey 1993, 94).

Po sporazumu iz leta 1959 sta se Egipt in Sudan odločila, da bosta skupaj zgradila t.i. Jonglei kanal I, neto izkupiček vode, ki bi naj znašal 4.7 km³ na leto, pa bi si enakopravno razdelila. Kanal v južnem Sudanu naj bi bil dolg 300 km, širok 52 m in globok 4 m. S projektom, ki se je začel izvajati leta 1976, bi se izognili močvirjem v južnem Sudanu. Kanal bi omogočil tudi pridobivanje električne energije v Egiptu in Sudanu ter namakanje bližnjih območij v Sudanu. Do formalnih pogajanj glede kanala ni prišlo vse tja do leta 1974. Ko je bilo zgrajenih 267 km od 300 km dolgega kanala, ga je leta 1983, ko je izbruhnila druga državljanska vojna, deloma uničila Sudanska ljudska osvobodilna vojska (*Sudan People's Liberation Army*). Kanal naj bi v glavnem koristil severnemu Sudanu in Egiptu, ne pa lokalnemu prebivalstvu na jugu Sudana. Številne skupine na jugu Sudana so namreč projekt zavračale, prav tako pa je bil zaradi okoljskega vpliva tudi mednarodno vprašljiv (Beschoner 1992, 52; Elhance 1999, 72–73; Mason *et al.* 2007, 10).

5.6 Odnosi med Egiptom in Etiopijo

Na področju Etiopije je okoli 85 % letnega toka reke Nila, zaradi česar ima pomembno vlogo pri egiptovskih vodnih zalogah. V želji, da bi izvajal pritisk na Egipt, je Izrael večkrat ponudil Etiopiji tehnične strokovnjake in finančna sredstva za načrtovane vodne projekte, vendar so stalne notranje težave Etiopiji onemogočile, da bi razvila pomembne projekte. Etiopija pa se je skozi prejšnja desetletja večkrat sklicevala na svoje pravice do vode v Nilu, v okviru svojih meja. Vendar bo nacionalno koordinacijo v državi še dalje oteževala etnična in kulturna heterogenost (Kratz 1996, 15).

Odnosi med Egiptom in Etiopijo so bili posebej napeti v času režima Mengista v Etiopiji. Sicer pa med državama ni nobene povezave, razen egiptovske skrbi glede izrabe vode Modrega Nila. Obe državi tradicionalno podpirajo različne sile, reka Nil pa je bila večkrat izrabljena kot sredstvo politične moči. Leta 1977 je Etiopija oznanila, da bo namakala 4 km³ doline ob Modrem Nilu (Beschoner 1992, 59). Na to etiopsko odločitev je delno vplivala egiptovska podpora Somaliji med Ogadensko vojno. Kot odgovor Etiopiji je egiptovski predsednik Sadat zagrozil, da bo bombandiral vsak projekt, ki odvraca tok reke Nila. Leta 1979 je Mengistu javno obtožil Sadatove načrte za prenos vode reke Nila v Egipt skozi Sinajski kanal, kot maščevanje pa je zagrozil z zmanjšanjem toka Modrega Nila. Ob različnih priložnostih je Egipt obtožil Etiopijo, da sodeluje z Libijo in Izraelom z namenom, da se zgradijo jezovi na Modrem Nilu, kar bi škodilo egiptovskemu nacionalnemu interesu. Vendar nikoli niso obstajali dokazi, da bi to bilo res. Niti Izrael niti Etiopija namreč nimata dolgoročnega interesa, da bi nasprotovala Egiptu (Beschoner 1992, 59–60).

Etiopija je v različnih časovnih obdobjih tehtala idejo o namakalnih projektih na Modrem Nilu, vendar je Egipt takšne izjave vedno interpretiral kot znake sovražnega namena (Beschoner 1992, 56). Etiopski namakalni načrti so tako za Egipt vedno zelo zaskrbljujoči, ker bi zmanjšali tok reke Nila. Sicer pa sedanja etiopska ekonomska moč ne dovoljuje, da bi uresničili namakalne projekte. Od dežja odvisno kmetijstvo, ki je trenutno temelj za proizvodnjo hrane v Etiopiji, pa je negotovo, ker je sezonsko deževje tako nepredvidljivo (Mason et al. 2007, 7).

Na primeru Nila, ki ga izrabljata Egipt in Etiopija, lahko vidimo možnost za dosego t.i. *win-win* situacije, ki jo predstavlja skupno upravljanje reke. Znano je dejstvo, da se 12 % povprečnega rečnega toka reke vsako leto izgubi zaradi izhlapevanja iz jezera

Naser. Če bi večjo količino reke Nila lahko skladiščili v Etiopskem višavju, kjer so stopnje izhlapevanja trikrat manjše kot v Asuanu, bi to zmanjšalo izgube in povečalo delež vode, ki je na razpolago za obrežne države Modrega Nila. To bi omogočilo Etiopiji, da poveča količino črpane vode za namakanje, pri tem pa se ne bi zmanjšale zaloge vode za Egipt, ki je tako življensjko odvisen od njih. S tem bi se odpravil potencialni vzrok spora med obema državama (Postel 1996, 50).

Vsekakor je prva prioriteta Egipta, da si zagotovi varno zalogo vode. Zato je sodelovanje z državami v zgornjem toku reke lahko dvorezen meč. Po eni strani Egipt pridobi koristi od skupnih projektov, po drugi strani pa mora priznati tudi zahteve drugih držav, predvsem Etiopije, in tako dovoliti tudi zmanjšanje vodne zaloge v prihodnosti. Če bi se Etiopija srednjeročno stabilizirala in bi bila sposobna financirati projekte za izgradnjo jezov, bi se njen interes za kompromis z Egiptom zmanjšal (Stroh 2003, 106). Vendar je Etiopija prerevna in premalo stabilna, da bi lahko zgradila jezove in drugo infrastrukturo za izkoriščanje Modrega Nila in Atbare. Pri tem je popolnoma odvisna od zunanje pomoči. Egipt pa je bil, izkoriščajoč svojo politično moč, več let uspešen pri blokiranju mednarodne finančne pomoči Etiopiji (Dellapenna 2002, 44).

5.7 Odnosi med Sudanom in Etiopijo

Totalitaren režim in državljanska vojna v južnem Sudanu otežujeta mednarodno sodelovanje, ki bi bilo potrebno za večjo in primerno uporabo vodnih virov v regiji. Na drugi strani pa politična nestabilnost v Etiopiji dovoljuje Sudanu (kot tudi Egiptu) uporabo vode iz Nila, brez večjih pomislekov. Ta nestabilnost pa lahko končno privede tudi k mednarodnem vodnem sporu (Kratz 1996, 17).

Po koncu Mengistujevega režima v Etiopiji sta Sudan in Etiopija okrepila medsebojne vezi. Imata sicer malo ideoloških skupnih temeljev, vendar pa se obe državi trudita vzpostaviti občutek za narodno enotnost. Decembra 1991 so ponovno odprli etiopsko-sudansko mejo, pojavili pa so se tudi že načrti za izboljšanje cestnih povezav med državama. Istega meseca sta podpisali tudi Sporazum o miru in prijateljstvu, ki je utrl pot ekonomskemu sodelovanju, predvsem glede uporabe toka Nila. Sporazum se lahko interpretira tudi kot znamenje Etiopije, da spoštuje vodne pravice sosednjih držav ob spodnjem toku reke (Beschoner 1992, 60).

5.8 Pomen sodelovanja med državami

Za boljšo uporabo Nila bi Egipt moral sprejeti lokacijo za skladiščne jezove v obrežnih državah ob zgornjem toku reke. Vendar mu ta ideja preveč ne ustreza. Kljub temu Nil predstavlja dolgoročno možnost za plodno sodelovanje in korist vseh obrežnih držav, če se bodo uspele notranje poenotiti in spoznati svoj skupen interes (Kratz 1996, 17).

Tudi v najugodnejših okoliščinah večina obrežnih držav reke Nila ne bi zmogla prispevati dovolj kapitala za financiranje projektov skladiščenja in upravljanja z vodo. Za to je potrebna pomoč drugih držav in mednarodnih ustanov. Za pridobitev pomoči pa je potreben konsenz med državami in načrt o delitvi vode iz reke (Starr 1991).

Za sodelovanje obrežnih držav so torej pomembni skupni interesi. Uganda in Etiopija bi lahko proizvedli velike količine električne energije zase in za izvoz, pri tem pa ne bi omejevali namakalnih projektov v državah v spodnjem toku reke. Sudan bi imel celo korist od jezov v zgornjem toku, saj bi regulirali močno fluktuacijo rečnega toka, kateremu je trenutno izpostavljen (Stroh 2003, 98).

Spor glede vodnih pravic med Egiptom in Etiopijo je v središču mednarodnega spora glede reke. Sudan, ki leži med obema državama, pa je odvisen od dobrih odnosov z obema stranema. Pred nekaj leti je Egipt privolil v pogajanja glede sodelovanja v obliki pravnega okvira za celotno porečje, Etiopija pa je sprejela sodelovanje na osnovi posameznih projektov (Mason *et al.* 2007, 9).

Primarna interesa Etiopije sta ekonomski razvoj in varna dobava hrane. Brez razširitve namakalnega kmetijstva ne bo preživelo rastoče etiopsko prebivalstvo. Lahko bi proizvajali tudi električno energijo, ki bi jo prodajali v tujino. Glavna problematična točka pa ostaja vprašanje financ. Večstransko sodelovanje bi zelo koristilo državi, ker bi tako dobila tudi tehnično ekspertizo. Vendar mednarodne organizacije svoja posojila pogojujejo s privolitvijo vseh obrežnih držav (Stroh 2003, 107).

Pogajanja bodo v prihajajočih letih nedvomno potrebna, saj želijo tudi države v zgornjem toku reke razvijati svoje vodne vire, nekatere že imajo načrte za različne vodne projekte, ki bi vplivali na količino vode, ki doseže Egipt. S tega vidika je tudi v interesu Egipta, da podpira načrtovanje in razvoj celotnega porečja reke. Upravljanje z Nilom bi bilo najbolje izpeljano s pomočjo skupne komisije (*joint commission*), v kateri bi bile zastopane vse obrežne države. Komisija bi omogočila optimalno rabo reke in pomagala preprečevati spore med obrežnimi državami (McCaffrey 1993, 94).

Skupni interesi Etiopije in Sudana verjetno razložijo, zakaj sta državi že leta 1991 podpisali sporazum o Modrem Nilu in Atbari. Z njim sta določili načelo pravične uporabe rek v medsebojnih odnosih, ustanovila sta skupen tehnični odbor za izmenjavo podatkov in pospeševanje sodelovanja. Egipt pa se je uspel sporazumeti o vodnem toku z Etiopijo komaj leta 1993. Sporazum, ki pokriva dosti vprašanj skupnega sodelovanja, vključuje tudi določilo, da državi ne bosta izvajali aktivnosti, ki bi škodovale drugi državi. Zavezali sta se tudi h konzultacijam in kooperaciji pri vzajemno koristnih projektih, v skladu z določili mednarodnega prava. Ta sporazum je imel vsaj en neposredni učinek v korist Etiopije. Egipt ni nasprotoval prošnji za posojilo Etiopije, ko je šlo za majhen namakalni projekt na Modrem Nilu (Dellapenna 2002, 46).

Ko je Etiopija prešla v stanje, da začne uporabljati zgornji tok reke, so države začele sodelovati. Na srečanju v Tanzaniji, februarja 1995, so vodni ministri iz večine obrežnih držav Nila, vključno z Egiptom in Etiopijo, sklenili, da sestavijo odbor strokovnjakov, ki bodo sestavili okvir za pravično razdelitev reke. S tem bi naj tudi prispevali k trajnostni uporabi in razvoju Nila (Postel 1996, 45).

Šest dejavnikov, ki olajšujejo kooperativno delovanje glede toka reke Nila, je pomembnih zaradi (Stroh 2003, 107):

- možnosti za povečanje celotne zaloge vode, s čimer se zlomi vzorec ničelne vsote pri porabi vode;
- zavesti o vzajemni odvisnosti;
- različne asimetrije moči, ki se lahko medsebojno uravnovešajo;
- dediščine iniciativ za reševanje sporov in izgradnjo zaupanja;
- mednarodnopравnih norm, ki urejajo vodne spore;
- zunanjih akterjev, ki se zavzemajo za ureditev spora.

5.9 Multilateralno sodelovanje

Porečje reke Nila ni niti kohezivna geopolitična enota niti skupnost ekonomskih interesov. Razen rečnega sistema obrežne države zelo malo povezuje. To pa se je, skupaj z egiptovskimi varnostnimi interesi, izkazalo kot nepremostljiva ovira za sodelovanje glede vodnih virov in v multilateralnih pogovorih (Beschoner 1992, 57).

Poizkusi za sodelovanje v porečju reke Nila so se začeli že v 1960-ih letih s projektom *Hydromet*. Projekt je bil vzpostavljen s pomočjo UNDP-ja in Svetovne

meteorološke organizacije, cilj pa je bila izvedba hidrološke raziskave porečja. Vendar se projekta niso udeležile vse obrežne države (Kibaroglu 2007, 157).

Med državami vzhodne Afrike je bilo podpisanih več vodnih sporazumov. Multilateralno tehnično komisijo so leta 1967 ustanovile vse države, razen Etiopije. Leta 1978 pa so Tanzanija, Ruanda in Burundi oblikovale *Kagera Basin Development Organisation*, kateri se je leta 1981 pridružila še Uganda (Beschoner 1992, 58).

Pomembna je tudi malo kasneje začeta iniciativa *Undugu*, ki je predstavljala forum za neformalne ekonomske in razvojne razprave, v njenem okviru pa so bili pomembni zlasti dogovori o dobavi električne energije (Kibaroglu 2007, 157–8). *Undugu* (pomeni v jeziku suahili bratstvo), katero so tvorile vse države razen Etiopije, je bila ustanovljena leta 1983, pod okriljem Organizacije afriške enotnosti (*Organization of African Unity* - OAU). Redno se je sestajala, da se je dogovorila za okvir sodelovanja. Vendar so bile njene moči omejene, saj ne gre za skupino držav z enako pogajalsko močjo, agendo namreč še vedno diktira predvsem Egipt (Beschoner 1992, 58).

Egipt je v okviru *Undugu* predstavil obetajočo dolgoročno shemo za pridobitev električne energije na Nilu. To energijo bi izvažali, s pridobljenim denarjem pa financirali vodne in namakalne projekte v obrežnih državah. Po egiptovskem načrtu bi elektriko, ki se proizvede v zgornjem toku, pri Inga jezu v Ugandi in Asuanskem jezu v Egiptu, povezali s transmisijskimi cevmi do držav v spodnjem toku, vključno z Egiptom, poleg tega pa bi še elektriko dobavljali Jordaniji, Siriji, Turčiji in Evropskim skupnostim. Dodatni hidroelektrični jezovi, ki bi tudi bili del mreže, so predvideni še v Sudanu, na jezeru Mobutu v Kongu in jezeru Albert v Ugandi (Starr 1991).

Odločilen korak v kooperativnem razvoju porečja reke je bil leta 1992 ustanovljen *Teconile (Technical Cooperation Committee for the Promotion of the Development and Environmental Protection of the Nile Basin)*, ki je združil šest od desetih obrežnih držav, deloval pa je kot pripravljalna organizacija za nadaljnje aktivnosti na tem področju (Kibaroglu 2007, 157–8).

Konec hladne vojne in suša v Afriškem rogu v 1980-ih letih so prispevale k ugotovitvi, da sta skupno upravljanje z reko in sodelovanje potrebna za njen razvoj v prihodnosti. Tako je bila februarja 1999, v Dar es Salaamu (Tanzanija), ustanovljena *Nile Basin Initiative (NBI)*, kot prehoden forum za olajšanje sodelovanja, katerega cilj v prihodnosti je vzpostavitev obvezujoče ustanove za vso porečje (Mason *et al.* 2007, 9). NBI tako predstavlja obširno in obetajočo kooperativno shemo, saj prvič v zgodovini združuje vseh desetih obrežnih držav. Njen cilj je doseči pravično razdelitev rečne vode

in ekonomski razvoj v regiji (Kibaroglu 2007, 144). S podporo Svetovne banke so obrežne države za poglobitev sodelovanja sprejele Akcijski načrt za porečje Nila (*Nile Basin Action Plan*). V programu, ki odraža skupno vizijo obrežnih držav, so zapisana možna področja za prihodnje sodelovanje, ki vključujejo okolje, energetiko, kmetijstvo, načrtovanje in upravljanje, komunikacijo, izobraževanje in ekonomski razvoj. V okviru NBI je bilo razvitih osem velikih projektov, katerih glavni namen je, izkoreniniti revščino v obrežnih državah. Države, ki nimajo dosti medsebojnih vezi, namreč družijo ravno spopadanje z revščino in potreba po pospeševanju človekovega razvoja (Kibaroglu 2007, 157–8).

V okviru NBI so se Egipt, Etiopija in Sudan odločile za vodni projekt v Gambelli, v jugozahodni Etiopiji in na etiopsko-sudanski meji (Mason et al. 2007, 10). Zgradili naj bi kanal skozi močvirje, dodatno vodo pa bi dobila Egipt in Sudan, pravičen del od Modrega Nila pa Etiopija. Izkušnje pri neuspehu s kanalom Jonglei so pokazale, da je treba v projekt vključiti tudi lokalno prebivalstvo, ki mora imeti tudi neposredno korist od le-tega. Ta večnamenski projekt je usmerjen tudi v proizvodnjo hidroelektrične energije in za namakanje, izboljšal naj bi življenje in povečal dohodke v tem delu porečja (Mason et al. 2007, 10).

Vodni ministri obrežnih držav, so v okviru NBI že v začetku njenega delovanja sprejeli »Policy Guidelines«. V smernicah so posebej poudarili, da bodo akcijski programi temeljili na načelih pravične rabe, nestoritvi pomenljive škode in sodelovanja (Stroh 2003, 104).

5.10 Možni scenariji v prihodnosti

Kar dela situacijo v tej regiji še bolj eksplozivno, so v svetovnem merilu najvišje stopnje rasti prebivalstva. V novem stoletju se bo tako tekmovanje za reko le še povečalo. Kakšni so torej obeti za prihodnost? Najverjetnejši so zračni napadi Egipta na vodne projekte v določeni državi, saj ima močnejšo vojaško silo kot katerakoli njegova sosedka. Druga možnost je, da Sudan in Egipt združita sile proti grožnjam obrežnih držav v zgornjem toku reke. Možno je tudi, da bodo obrežne države podpirale upornike na ozemlju tekmeca, kar bi v teh državah zmanjšalo možnost za izvedbo vodnih projektov. Najugodnejša in najprimernejša rešitev bi, seveda, bila kooperacija in vzpostavitev regijskega razvojnega načrta, ki bi maksimiziral vodne zaloge vseh vpletenih strani. Tak načrt bi vključeval izgradnjo dodatnih jezov in rezervoarjev v zgornjem toku reke, kjer

bi bile ravni izhlapevanja najnižje. To bi omogočalo zmanjšanje vodnega nivoja v jezeru Nasser, kar bi prihranilo milijarde kubičnih metrov vode, ki so izgubljene zaradi izhlapevanja. Tudi izgradnja Jonglei kanala v južnem Sudanu bi prihranila sicer izgubljene količine vode zaradi izhlapevanja. Vse omenjeno bi prihranilo velike količine vode in omogočilo več vode za namakanje, prav tako pa tudi večje zaloge vode v času suš (Klare 2002, 156–60).

5.11 Konflikt in sodelovanje vzdolž Nila – teoretični pogledi

Jack Kalpakian (2004, 191–3) je s preučevanjem sodelovanja in konflikta v porečjih rek Nila, Evfrata in Tigrisa ter Inda ugotovil, da so kulturni dejavniki pomembnejši od vode, ko gre za razlago vzrokov za konflikt v preučevanih porečjih. Države in ljudje se prvenstveno borijo za svojo kulturo in identiteto. Borijo se proti »onim« oziroma »drugemu«, da s tem potrdijo lastno identiteto. Voda predstavlja bolj forum za izbojevanje teh večjih konfliktov – za neracionalne dejavnike, kot so vera, ideologija in identiteta.

Gledano s tega zornega kota sta za razlago takih fenomenov najprimernejši teoriji klasičnega realizma in družbenega konstruktivizma. Klasični realizem je primeren za razlago, ker v sklop njegove metodologije spadajo dejavniki, kot so geografija, nacionalna identiteta in pravni okvirji. Ta teorija je uporabna tudi zato, ker v svoj okvir sprejema nestrukturane dejavnike, kot sta kultura in religija. Seveda pa ima ta teorija tudi svoje omejitve. Poudarja namreč pomen moči in nacionalnih interesov držav. Vendar so se vse države v porečju Nila obnašale drugače – v nasprotju s svojim nacionalnim interesom. Hidrološka kooperacija, do katere počasi prihaja komaj v zadnjem času, bi namreč prinesla večje zaloge vode vsem obrečnim državam. Države ravnajo v nasprotju s svojimi hidrološkimi interesi, ko hočejo oslabiti soseda in njegov nadzor nad vodnimi viri. To se ne dogaja zaradi tega, ker bi voda pomenila sredstvo moči, pač pa je to povezano s tem, kako država zazna samo sebe, torej z njeno nastrojenostjo in identiteto. Obstaja namreč interes Sudana, da sodeluje z Etiopijo, vendar se je raje usmeril k Egiptu in to zaradi verskih razlogov. Sodelovanje se torej pojavi znotraj dobro definiranih kulturnih in verskih območij. Egipt in sever Sudana si namreč delita isti jezik in vero in vzajemno sta negativno nastrojena nasproti krščanstva, ki ga pooseblja večinsko koptska Etiopija (Kalpakian 2004, 183–6).

Na tem mestu pa v razpravo vstopi družbeni konstruktivizem. Pristaši te usmeritve se namreč ukvarjajo z analizo nacionalne identitete. Ta za slednje predstavlja mit, ki je lahko v kontekstu analize konfliktov zelo uporaben. Konstruktivisti se namreč ukvarjajo z raziskavo o tem, kako tak mit oziroma nacionalna identiteta povzroča ali preprečuje konflikte. Ljudje se namreč bojujejo za svoje dragocene mite in ne za vodo. Kot se je nekoč izrazil Joseph Campbell, ko je komentiral libanonsko državljansko vojno, »borijo se zaradi metafor« (Kalpakian 2004, 189, 193).

6. VODNI VIRI IN MEDNARODNO PRAVO

6.1 Splošne značilnosti mednarodnega prava

K virom mednarodnega prava štejemo mednarodne pogodbe, obče mednarodno običajno pravo, splošna pravna načela, enostranske pravne posle, kot pomožna vira pa sodno prakso (judikaturu) in pravno doktrino (jurisprudenco) (Statut Meddržavnega Sodišča 1945, 38. člen). Za mednarodne pogodbe je značilna pisna oblika in soglasje vseh pogodbenih strank, ki so s pogodbami sprejele obveznosti in določile pravice. Pravila mednarodnih pogodb veljajo med pogodbenimi strankami, ustvarjajo obveznosti le za njih. Zato so partikularno in ne obče pravo. Ravno nasprotno pa velja za obče mednarodno običajno pravo. Obstoj norme običajnega prava je treba razbrati iz prakse držav, sprejete kot pravo. Za nastanek norme običajnega mednarodnega prava morata biti kumulativno izpolnjena dva pogoja: objektivni pogoj razširjene mednarodne prakse in subjektivni pogoj, pravna zavest, s čimer so subjekti mednarodnega prava sprejeli to prakso za obvezujočo. Splošna pravna načela so temeljna načela, ki so tako pomembna, da je njihova veljavnost pogoj za sam obstanek sistema. Ta načela so skupna vsem pravnim redom. V mednarodnem pravu je na primer znano načelo *bona fide*, tj. načelo v dobri veri. K enostranskim pravnim poslom štejemo notifikacijo, priznanje, protest, obljubo in odrek. Pomožni pravni viri, za razliko od glavnih, ne vsebujejo norm mednarodnega prava, temveč pomagajo pri ugotavljanju vsebine pravnih norm in njihovi razlagi. Pravna doktrina pa vsebuje nauk najbolj kvalificiranih pravnih strokovnjakov različnih narodov (Türk 2007, 57–61, 238).

Mednarodno pravo je svojevrsten sistem, saj v mednarodni skupnosti ni centralnega zakonodajalca ali enotnega sodnega sistema. Norme mednarodnega prava so nastale z mednarodnimi pogodbami in običajnim pravom. V 20. stoletju se je pokazala močna potreba po kodifikaciji, zlasti po nastanku velikega števila novih držav. Tako je v tem stoletju kodifikacija postala stalna spremljevalka v delovanju mednarodnih organizacij. Najpomembnejša organizacija na tem področju so, seveda, ZN, v okviru vprašanj o delitvi vodnih virov pa je potrebno upoštevati tudi EU in še dve strokovni organizaciji, ki združujeta pravnike, specialiste za mednarodno pravo; to sta Institut za mednarodno pravo in Združenje za mednarodno pravo (Türk 2007, 64–9).

6.2 Glavni teoretični pogledi na mednarodno pravo

Za razložitev narave, funkcije in poudarkov znotraj mednarodnega prava so se izoblikovale različne teoretične perspektive. Za potrebe te naloge bom predstavila tri najbolj izstopajoče. To so pozicije realizma, neoliberalističnega institucionalizma in konstruktivizma.

Realisti so znani kot veliki skeptiki glede mednarodnega prava. Strinjajo se v postavki, da naravo mednarodnega prava v prvi vrsti določajo interesi držav in ravnotežje materialne moči med njimi. Mednarodne institucije imajo le marginalen vpliv, obstajajo pa le, če so jih ustanovile velike sile. Pomemben realist Hans Morgenthau loči med »političnim« in »nepolitičnim« mednarodnim pravom. Slednje mednarodno pravo sestavljajo pravila, ki služijo skupnim interesom velikih sil (npr. pravila diplomatskih izmenjav). »Politično« mednarodno pravo pa sestavljajo pravila, ki spodbijajo interese velikih sil (npr. Kellogg–Briandov sporazum). Slednje mednarodno pravo, po pričakovanjih, zelo slabo upošteva. Zaradi pomanjkanja osrednje zakonodajne oblasti, ki bi tudi razsojala in uveljavljala mednarodno pravo, realisti dvomijo, da je mednarodno pravo sploh pravo (Reus-Smit 2005, 359–60).

Neoliberalni institucionalisti sprejemajo anarhičnost mednarodnega sistema in pomembnost interesov držav. Vendar to ne omejuje sodelovanja, sploh ob močni medsebojni odvisnosti. V takšnih okoliščinah države spoznajo, da je za uresničitev skupnih interesov potrebno sodelovanje, ki bo prineslo večje individualne in skupinske koristi kot pa tekmovanje in konflikt. Države tako ustanovijo mednarodne ustanove in režime. Četudi ta usmeritev gleda na države kot na racionalne egoiste, priznava, da je pravo regulativna institucija, umeščena med cilje držav in politične rezultate (Reus-Smit 2005, 361).

Konstruktiviste pogosto imenujejo »nove idealiste« v mednarodnih odnosih. To pa predvsem zato, ker razlagalno moč polagajo v ideje, norme in verovanja. Za konstruktiviste so normativne in idejne strukture vsaj prav tako pomembne kot materialne strukture. Normativne in idejne strukture namreč pogojujejo interese in identitete akterjev. Za razumevanje obnašanja držav in drugih akterjev je potrebno ugotoviti, kako družbene identitete vplivajo na interese in strategije le-teh. Z razširjenim razumevanjem politike, ki vključuje vprašanja o identiteti in namenu in z zagovarjanjem idej, norm in pravil kot konstitutivnih dejavnikov (ne le omejujočih), pa tudi s poudarjanjem vloge diskurza, komunikacije in socializacije pri obnašanju akterjev,

prispeva dodatno razlago za politiko mednarodnega prava, ki ni prisotna v realistični ali neoliberalistični misli (Reus-Smit 2005, 361–2).

6.3 Pravna in politološka metodologija za interpretacijo pogodb

6.3.1 Pravna metodologija in nekateri pravni pojmi

Kot uvod v najbolj »pravno« poglobljeno pričajučega dela je primerna razjasnitev nekaterih dilem v zvezi z interpretacijo pogodb in pravno znanostjo nasploh. Za lažje razumevanje tega poglavja bom najprej opisala razliko med načeli in pravili v pravu ter razložila zavezujočnost pravnih virov (*de lege lata* in *de lege ferenda*), nato pa možnosti oziroma načine za pravno interpretacijo pogodb.

Pravna pravila ali pravne norme so temeljna sestavina prava, ki določajo, kako naj se pravni subjekti vedejo in ravna v družbenih razmerjih. Vsebujejo dovolitev, zapoved ali prepoved vedenja in ravnanja, ki naj bo uresničeno takrat, ko se pravni subjekt znajde v določenih življenjskih okoliščinah. Pravna načela pa vsebujejo vrednostna merila, ki zahtevajo, da jih uveljavimo preko posameznih tipov vedenj in ravnanj (da ravnamo »sorazmerno« in »s pravo mero« itd.). Najvažnejša kakovostna razlika med pravnim pravilom in pravnim načelom je, da pravno pravilo izraža tip vedenja in ravnanja, pravno načelo pa posreduje vrednostno merilo (npr. vestnost, poštenost) za ravnanje v pravnih razmerjih, v katerih smo nosilci določenih tipov vedenja in ravnanja (Pavčnik 2007, 91–)

Izraz *de lege lata* pomeni po »veljavnem pravu« oziroma po obstoječem pravu. Na drugi strani pa izraz *de lege ferenda* pomeni etično zaželjeno pravno stanje, to je takšno, kot bi si ga želeli oziroma kakršno bi pravo naj bilo, to je vsebovano v pravno nezavezujočih družbenih in moralnih normah. Razlikovanje je tesno povezano s tako imenovanim razlikovanjem med »soft law« in »hard law«. Pri slednjem gre v končni fazi za razlikovanje med pravnimi normami in nepravnimi normami, ko gre za zavezujočnost, torej med pravnim in političnim sistemom. »Soft law« predstavljajo smernice za delovanje in pojavljajo se v sivem območju med pravom in politiko. Taka določila najdemo tudi v sporazumih, ki še niso stopili v veljavo, pa v resolucijah mednarodnih konferenc ipd. Bistveno pa je, da gre za pravno nezavezujoče dokumente (Malanczuk 1997, 35, 54).

Dunajska konvencija o pogodbenem pravu, sprejeta leta 1969, ponuja prvi način za pravno interpretacijo pogodb. Kot splošno pravilo za interpretacijo (čl. 31) določa

interpretacijo v dobri veri, v skladu z običajno rabo izrazov v pogodbi ter v skladu s ciljem in predmetom pogodbe. Za interpretacijo se naj uporabi (če že obstaja) vsak sporazum, ki so ga pogodbeni stranke sklenile v povzvezi s to pogodbo. Za interpretacijo se naj uporabi tudi vsak nadaljnji sporazum v zvezi s pogodbo, praksa držav glede pogodbe ali pa relevantna pravila iz mednarodnega prava, ki obstajajo med pogodbenimi strankami. Če je po prejšnjih načinih prišlo do dvoumnosti, naj se kot dodatna sredstva za interpretacijo (čl. 32) uporabijo pripravljala dela za sklenitev pogodbe in okoliščine ob njeni sklenitvi (Dunajska konvencija o pogodbenem pravu 1969; Türk 2007, 260–1).

Marijan Pavčnik (2007, 52–64) pa za interpretacijo pogodb loči naslednje metode pravnih znanosti oziroma načine: dogmatično, aksiološko/teleološko, sociološko, zgodovinskopravno in primerjalnopravno. Dogmatična metoda ima za osnovo avtoriteto kot ustvarjalko prava. Zakona torej ne utemeljuje resnica, temveč oblast. Po dogmatični analizi je torej upoštevano pravo, ki je *de lege lata*, ne pa *de lege ferenda*. Avtoritativnost (dogmatičnost) je zaznavna pri cerkvenih, političnih, ekonomskih, pa tudi znanstvenih avtoritetah, ki ne priznavajo pravne pravilnosti, ki je drugačna od njihovega »uradnega« stališča (primer v avtokratično organiziranih državah).

Aksiološka/teleološka metoda je metoda vrednotenja v pravu; izhaja iz vrednostnih izhodišč (metod, meril, načel). Ta metoda sloni predvsem na posledični vezi »naj«: če nastopi nek dejanski stan, naj sledi določena pravna posledica. Gre za to, katere vrednote in kako naj bodo pravno zavarovane. Metoda je znana tudi kot deontološka metoda, ki se ukvarja s pravom, kakršno naj bi bilo: *de lege ferenda*. To je metoda pravne kritike in politike. Vsaka namenska ali teleološka razlaga ima vrednostni naboj.

Sociološka metoda sloni na vprašanjih: katere življenjske okoliščine naj bodo pravno urejene in zakaj so pravne posledice pomembne za družbo. Bistvo pravnega razvoja išče ta metoda v družbi in njenih zakonitostih (družbeni vzroki za nastanek pravnih virov). Pri tem je najpogostejši vzrok za pravno ureditev nekega družbenega razmerja zaradi konflikta interesov ali pa nevarnosti, da bi do konflikta prišlo. Zgodovinska in tudi teleološka razlaga sta tako primer pravnih razlag na socioloških osnovah. Sociološka metoda je pomembna tudi takrat, ko raziskujemo, kako se postavljeno pravo (*law in books*) odraža v pravni (npr. sodni) praksi (*law in action*).

Zgodovinskopravna metoda, enako kot prej naštetje, preučuje različne bistvene prvine prava (posamezne pravne panoge, nacionalno pravo in občo pravno zgodovino). V vseh teh primerih lahko uporablja sinhrono metodo, ki preučuje vsako obdobje posebej in

pravne pojave povezuje v vodoravnih zvezah. S sistematično metodo pa lahko raziskuje predmet preučevanja (npr. neko pravno panogo) navpično, to je preko razvoja v krajšem ali daljšem časovnem obdobju. Osnovna značilnost te metode je, da pravo in pravne pojave raziskuje razvojno in vzročno.

Primerjalnopravna metoda primerja iste pravne sestavine dveh ali več različnih pravnih redov, da ugotovi, kaj jim je skupno, podobno in v čem se razlikujejo. Pri tem je pomembno, da zajame tudi vzroke, zaradi katerih so si pravni redi podobni oziroma različni. Primerjalno pravo in pravna zgodovina sta med sabo povezani znanosti, saj je »primerjalno pravo nadaljevanje v sedanosti tistega, kar sestavlja zgodovino v preteklosti« (R. Saleilles v Pavčnik 2007, 64).

Izmed naštetih metod pravnih znanosti bodo v tem poglavju uporabljene aksiološka/teleološka, sociološka in primerjalnopravna metoda.

6.3.2 Neoliberalni institucionalizem in režimska teorija

Pristop neoliberalnega institucionalizma se je razvil iz tradicij Grotiusa in Kanta. V mednarodnih odnosih se osredotoča na dela režimskih teoretikov kot so Keohane, Young in Levy. Njegov prodor v 1990-ih letih je bil povezan z rastočo mednarodno soodvisnostjo in napredkom regionalne in ekonomske integracije. Usmeritev predpostavlja, da se lahko sodelovanje med državami organizira in formalizira v obliki institucij. Pristop se lahko skoraj v celoti enači z režimsko teorijo (Kütting 2000, 15).

Najsprejemljivejša definicija režima, katero je mogoče vnesti v sklop sodelovanja na Vzhodu in Zahodu, ima šest sestavin. Prve štiri, to so načela, norme, pravila in postopki odločanja, najdemo v Krasnerjevi definiciji, ki označuje režime kot »nize implicitnih in ali eksplicitnih načel, norm, pravil in procedur odločanja, o katerih se na določenem področju mednarodnih odnosov približajo pričakovanja akterjev« (Roter 1999, 42). Ostali dve sestavini, to sta trajnost in učinkovitost, je dodala skupina raziskovalcev na univerzi v Tübingenu v Nemčiji. Načela izražajo mnenje oziroma prepričanje o dejstvih, vzrokih in tako na splošno določajo namene, ki jih bodo skušali doseči akterji nekega režima. Norme so v obliki pravic in dolžnosti določeni standardi obnašanja. Pravila označujejo posebne predpise in prepovedi/omejitve delovanja. Procedure odločanja pa so prevladujoča praksa oblikovanja in implementacije kolektivne izbire (Roter 1999, 42–3). Keohane (Kütting 2000, 17) je definicijo zožil na »institucije z eksplicitnimi

pravili, o katerih so se sporazumele vlade, in ki se nanašajo na določene nize vprašanj v mednarodnih odnosih«.

Režimski teoretiki se strinjajo, da so mednarodni režimi določena oblika urejanja mednarodnih odnosov. Pri takem urejanju zainteresirani akterji sodelujejo in se ravnavo skladno z določenimi načeli in predhodno sprejetimi predpisi. Mednarodni režimi omogočajo sodelovanje na področjih kot so monetarna politika, varstvo okolja ipd. Akterji v sklopu mednarodnih režimov so predvsem države. Pomembna je ugotovitev, da mednarodnih režimov ni mogoče »videti«, četudi večina za svoje delovanje potrebuje neko mednarodno organizacijo. Keohane in Murphy (Roter 1999, 44) sta mednarodne režime posrečeno primerjala s pajkovo mrežo (režim kot splet pravil, norm), mednarodno organizacijo pa s pajkom (organizacija nadzira režim in se odziva na potrebe iz okolja).

Nastali so trije sklopi teorij mednarodnih režimov. To so neoliberalizem, ki se je oblikoval skladno s pojasnjevalno spremenljivko interesa, realizem, oblikovan skladno s pojasnjevalno spremenljivko moči in kognitivizem, ki se je oblikoval v skladu s spremenljivko znanja. Prevladujoči pristop k preučevanju režimov je neoliberalizem. Države po tej razlagi ustanavljajo režime in v njih sodelujejo, se ravnavo v skladu z njihovimi pravili zaradi interesa in koristi (Roter 1999, 50).

V sklopu režimov pa je dobrodošel tudi kratek ekskurz na področje nastajanja norm. Kolektivne norme v mednarodni skupnosti nastajajo iz posameznih idej. Na razvoj norme na sistemski ravni vplivajo štirje sklopi dejavnikov: normativni, spremembe v strukturi mednarodne skupnosti, družbeni odnosi in materialni vplivi. Za mojo analizo so pomembni zlasti materialni vplivi. Med te spada nadvlada kot eden ključnih dejavnikov, ki so potrebni za širitev norm. Norme in pravila nastajajo na podlagi moči in interesov dominantne države ali skupine držav v mednarodni skupnosti (Peter in Brglez 2007, 826–29).

6.4 Splošne značilnosti mednarodnega prava o mednarodnih vodnih tokovih

V skladu z indeksom, ki ga je pripravila Organizacija za prehrano in kmetijstvo ZN (*Food and Agriculture Organization - FAO*), obstaja več kot 2000 instrumentov, ki se nanašajo na mednarodne vodne tokove. Za te sporazume je značilno, da izvirajo že iz prvega in drugega stoletja n. št. Večina sporazumov glede deljenih vodnih virov je bilateralnih, nanašajo pa se na določene reke ali jezera, ki prečkajo ali oblikujejo mejo.

Število multilateralnih pogodb je mnogo manjše, vendar strmo raste. Skoraj vse pogodbe pa se nanašajo na določene vodne tokove, le dve vsebujeta načela za splošno rabo (McCaffrey 1993, 97).

Čeprav je težko posploševati, večina sporazumov, ki urejajo količino ali kakovost vodnega toka med obrežnimi državami ali vzpostavljajo upravljalne mehanizme, vsebuje načelo pravične uporabe (*principle of equitable utilization*). Kaj pa je pravično, pa se določi v posameznem primeru, glede na relevantna dejstva in okoliščine. Drugo temeljno pravilo, ki se prav tako odraža v sporazumih, določa, da država ne sme s posegi v mednarodni vodni tok pomenljivo škodovati drugim državam (*no harm rule*) (McCaffrey 1993, 98). Danes obstaja široko sprejet konsenz o tem, katero je temeljno pravilo mednarodnega prava na področju mednarodnih rek. To temeljno pravilo se nahaja v 5. členu Konvencije o neplovni uporabi mednarodnih vodnih tokov, ki navaja »pravično uporabo« mednarodnega vodnega toka. Dolžnost, »ne povzročiti pomenljive škode« drugi obrežni državi (7. člen), je podrejena prvemu načelu (Dellapenna 2002, 36–37).

Na podlagi preteklih in sedanjih izkušenj glede mednarodnih sporazumov o deljenih vodnih tokovih lahko izluščimo še nekatere zaključke. Prvič, vključitev tretje strani je pogosto ključnega pomena za razrešitev vodnih sporov. Ta podpora pa mora vključevati tudi finančna sredstva. Primer najdemo na indijski podcelini, ko je Svetovna banka kot posrednik delovala v več kot dvanajst let trajajočem sporu o reki Ind, med Indijo in Pakistanom. Banka je finančno prispevala tudi k izvajanju tehničnega dela sporazuma k Vodni pogodbi o Indu, ki sta jo državi podpisali leta 1960 (Indus Waters Treaty 1960; Postel 1996, 46–7).

Drugič, vodne sporazume je mogoče lažje doseči, hkrati pa so tudi ekonomsko bolj učinkoviti, če vključujejo ob vodi tudi druge vire. V vodnih porečjih je npr. naravna zamenjava med zalogo vode in energijo. V Sporazumu o Aralskem jezeru (1996) se od Kirgizistana v zameno za uzbekistanski zemeljski plin in kazahstanski premog zahteva zagotovitev elektrike (na bazi vodnega vira) in zadostno količino toka Sir Darje za namakalne potrebe v omenjenih dveh državah (Postel 1996, 47).

Tretjič, pogosto dosežejo napredek pri pogajanjih glede razdelitve vodnih tokov takrat, ko pogajanja preidejo od razprav o vodnih pravicah do razprav o vodnih potrebah. Primer predstavlja Johnstonov sporazum iz 1950-ih let, ki iz političnih razlogov ni bil nikoli ratificiran (Postel 1996, 47–8).

Četrtrič, koristno je tudi izraziti količino spornega rečnega toka v denarni vrednosti. Ta vrednost sporne vode v porečju reke Jordana npr. znaša 110 milijonov ameriških dolarjev (USD). To pa ni količina, kot prisegajo raziskovalci s Harvardske univerze, ki bi države pripeljala do vojne (Postel 1996, 48).

Končno pa je zelo pomembna tudi vzpostavitev ustanov in postopkov, ki omogočajo skupno upravljanje z vodnim tokom, ki prečka meje držav. Prvi izziv pri porečjih, kjer primanjkuje vode, je pravična razdelitev porečja, drugi izziv pa je optimalna uporaba in upravljanje z vodnim virom. Takega sodelovanja pa ni enostavno doseči, saj se države le težko odrečejo suverenosti in neodvisnosti pri upravljanju z rečnim tokom (Postel 1996, 49).

6.4.1 Štirje doktrinarni temelji za mednarodno pravo o vodnih tokovih

Poznamo štiri doktrinarne temelje za mednarodno pravo o vodnih tokovih. To so: doktrina absolutne teritorialne suverenosti, absolutne teritorialne integritete, omejene teritorialne suverenosti in doktrina skupnosti interesov (McCaffrey 2003, 113).

Doktrina *absolutne teritorialne suverenosti* je tesno povezana s Harmonovo doktrino. Ta doktrina ima svoj izvor v letu 1895, ko je ameriški državni tožilec s tem imenom podal mnenje v sporu med ZDA in Mehiko glede uporabe vode v reki Rio Grande. Mnenje je v mednarodno pravo vneslo stališče, da lahko država v zgornjem toku reke poljubno ravna z vodo mednarodne reke na svojem ozemlju, ne glede na posledice, ki bi jih to ravnanje imelo za druge obrežne države. Doktrine absolutne suverenosti pa niso nikoli pojmovali kot temeljnega in vladajočega načela na področju prava o vodnih virih. Tako bi lahko rekli, da je anahronizem, ki nima mesta v današnjem povezanem svetu, kjer vodnih virov pogosto primanjkuje (McCaffrey 2003, 115).

Doktrina *absolutne teritorialne integritete* zadeva situacijo, ki je ravno nasprotna zgoraj navedeni doktrini. Določa namreč, da obrežna država v zgornjem toku reke ne sme ukreniti ničesar, kar bi vplivalo na naraven tok reke v državo ob njenem spodnjem toku. Prav tako kot prvo imenovana doktrina, je tudi ta pravno anarhična. Obe doktrini namreč ne upoštevata potreb drugih držav glede mednarodnega vodnega toka, hkrati pa zanikata, da suverenost ne vsebuje le pravic, ampak tudi dolžnosti. Doktrina absolutne teritorialne integritete v mednarodnem pravu ni bila sprejeta v taki meri, da bi postala regionalni ali pa mednarodni običaj (McCaffrey 2003, 128, 135).

Doktrina *omejene teritorialne suverenosti* je verjetno prevladujoča teorija v današnjem mednarodnem pravu na področju vodnih virov. V skladu s to teorijo je

namreč suverenost države omejena z dolžnostjo uporabe svojega ozemlja na tak način, da se ne povzroči pomenljiva škoda drugim državam. Ideja, ki stoji za to doktrino, je temeljna in potrebna za dobro delovanje vsake družbe. Priznavajo jo v državnih pravnih redih, hkrati pa je tudi dominantna teorija v današnjem mednarodnem pravu (McCaffrey 2003, 137).

Četudi se tako zdi, doktrina *o skupnosti interesov* vendarle ne predstavlja novosti v pravu. Prednike ima že v rimskem pravu in zgodnjih pogodbah. Izhaja iz ideje, da je skupnost interesov glede vodnega toka ustvarjena na podlagi naravne, fizične enotnosti vodnega toka. Take ideje, da je pitna voda skupna last skupnosti, najdemo že pri Platonu, Ovidu, Virgilu in Grotiusu. Pri tej teoriji pa ostaja problematično to, da se je ne more uporabiti kot vira konkretnih pravnih pravic in dolžnosti, temveč le kot opis stanja, ki se pojavlja med obrežnimi državami. Teorija pa je našla svoje mesto v sporazumih, ki vzpostavljajo skupne institucionalne mehanizme za zaščito, upravljanje in razvoj deljenih vodnih virov (McCaffrey 2003, 149–50, 172).

6.4.2 Vzorci v mednarodnih pogodbah o vodnih virih

V zbirki *Transboundary Freshwater Dispute Database* je zbranih 145 mednarodnih pogodb o vodnih virih, ki imajo določene skupne značilnosti (Hamner in Wolf, 1998). Glede na pogodbenice je 124 od 145 pogodb (86 %) bilateralnih, 21 pogodb (14 %) pa jih je multilateralnih. Če upoštevamo glavni predmet pogodb, je večina pogodb usmerjena na električno energijo ali dobavo vode. Celih 57 pogodb (39 %) ureja dobavo električne energije, 53 pogodb (37 %) pa razdelitev vode za potrošnjo. Obstaja tudi 9 pogodb (6 %), ki omenjajo industrijsko rabo vode, 6 (4 %) jih ima kot predmet plovbo, prav tolikšno število pa jih ima določbe glede onesnaževanja okolja. Le 13 pogodb (9 %) ima kot glavni fokus nadzor nad poplavami, 1 pogodba pa se v glavnem ukvarja z ribištvom. Glede na nadzorovanje (*monitoring*) uresničevanja pogodbenih vsebin je 78 (54 %) takih, ki imajo določila o tem, 67 (46 %) pa takih določil nima. Pogodb, s katerimi se razdeljuje vodo med strankami, je 54 (37 %).

Glavna značilnost bilateralnih mednarodnih pogodb s področja vodnih virov je njihova številčnost. Več kot dvatisoč instrumentov se nanaša na mednarodne vodne tokove. Zanimivo je tudi, da nekateri datirajo že iz prvega ali drugega stoletja. Za sporazume je značilno tudi to, da se v njih v večini primerov odraža načelo pravične razdelitve vodnega toka. Kaj pa je »pravično«, se odloči od primera do primera, glede na posamezna dejstva in okoliščine. Tako načelo pravične uporabe reke velja za temeljno pravilo na tem področju. Kot drugo temeljno pravilo velja načelo »neškodovanja« državi, s katero si določena država deli mednarodno reko (McCaffrey 1993, 97–8).

Posamezni bilateralni sporazumi so se izkazali za učinkovitejše od multilateralnih mednarodnih pogodb. Za pomembne bilateralne pogodbe štejejo: leta 1959 sprejeta pogodba o reki Nilu med Egiptom in Sudanom, leta 1977 sprejeta pogodba o delitvi reke Gangesa, bilateralne pogodbe o reki Evfratu med Irakom in Sirijo ali pa med Irakom in Turčijo in leta 1944 med Mehiko in ZDA sprejeta pogodba o reki Koloradu (Gleick 1993, 109–10).

Glede razdelitve vode se pojavljajo štirje splošni trendi (Hamner in Wolf, 1998). Prvič, med pogajanjem pogosto pride do premika stališč od kriterijev, ki temeljijo na pravicah (hidrografskih ali kronoloških) do vrednot, ki temeljijo na potrebah (namakalne površine in število prebivalstva). Drugič, v sporih med državami v zgornjem in spodnjem toku reke, glede sedanje in prihodnje uporabe reke, so pogosteje

opisane oziroma ovrednotene potrebe držav v spodnjem toku. Tretjič, ekonomske koristi se izrecno ne upoštevajo pri razdelitvi vode. Četrtrič, v pogodbah se zelo pogosto pojavlja določilo o enkratnosti porečja. Zelo zanimivo je tudi, da so največ tistih pogodb, ki se ukvarjajo z električno energijo, podpisale gorate države, v zgornjem toku reke.

V pogodbah se pojavljajo tudi določila o razreševanju sporov med strankami. Takšnih pogodb, ki vsebujejo določila o svetovalnem svetu ali telesu za reševanje spora znotraj vlade v državi stranki, je 52 (36 %). V 14 (10 %) pogodbah se za razreševanje spora sprejme tretja stran ali ZN. V 32 (22 %) pogodbah pa ni določil za razreševanje sporov. Pogodb, ki so nepopolne ali pa nedoločljive glede mehanizmov za reševanje sporov, je 47 (32 %) (Hamner in Wolf, 1998).

6.5 Evropska unija in ureditev vprašanja o deljenih vodnih virih

Ob ustanovitvi leta 1957, EU ni imela izoblikovane svoje okoljske politike, niti ni imela okoljskih zakonov in birokracije za to področje. Evropska ekonomska skupnost je bila namreč primarno medvladni sporazum med šestimi podobno mislečimi državami, ki so se združile za spodbuditev gospodarskega blagostanja in za krpanje raztrganih političnih odnosov po drugi svetovni vojni (Jordan 2005, 1). Ko je vprašanje o okolju prišlo v ospredje javne razprave v poznih 1960-ih in zgodnjih 1970-ih, je Evropska ekonomska skupnost takoj prepoznala pomen čezmejnega sodelovanja za spopadanje s skupnimi problemi. Leta 1973 je Evropska komisija predstavila prvi Okoljski akcijski program, leta 1994 pa je bila v Kopenhagenu ustanovljena še Evropska okoljska agencija (Day 2005, xvii; Nugent 2003, 319).

V evropsko zakonodajo je bilo vprašanje o okolju vključeno komaj z Enotnim evropskim aktom, leta 1986. Z njim je bilo v evropsko zakonodajo vnešeno novo poglavje, imenovano »okolje«. V Pogodbi o ustanovitvi Evropske skupnosti (PES) sta tako z okoljem povezana dva pomembna člena. Prvi je 6. člen, ki določa da je *»zahteve varstva okolja treba vključevati v opredelitve in izvajanje politik in dejavnosti Skupnosti iz člena 3, zlasti zaradi spodbujanja trajnostnega razvoja.«* Drugi pa je 174/2. člen, ki določa, da je *»cilj okoljske politike Skupnosti doseči visoko raven varstva, pri čemer se upošteva raznolikost razmer v posameznih regijah Skupnosti. Politika temelji na previdnostnem načelu in na načelih, da je treba delovati preventivno, da je treba okoljsko škodo prednostno odpravljati pri viru in da mora plačati povzročitelj obremenitve.«* Od začetka nastanka okoljske politike Skupnosti so se razvila številna načela, med katerimi so najvažnejša: trajnost, preventivna akcija, deljena odgovornost,

onesnaževalec plača in integracija okoljskih vprašanj v druge politike (Nugent 2003, 318–19).

Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES, z dne 23. oktobra 2000, o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, je sestavljena iz 26 členov. V 1. členu je zapisan namen direktive, ki je v najširšem smislu varstvo in trajnostni razvoj različnih tipov vodnih virov. Drugemu členu, v katerem so opredeljeni različni pojmi s področja vodne politike, sledi 3. člen, z naslovom »usklajevanje upravnih ureditev na vodnih območjih«. Namen tega člena je, uvesti učinkovitejšo upravljanje z določenim vodnim virom, kar omogoča njegov trajnostni razvoj. V 4. členu so določeni okoljski cilji za različne vodne vire, zopet z namenom varovanja pred onesnaženjem vodnih virov in trajnostnega razvoja le-teh. V 5. členu je govora o značilnostih vodnega območja, pregledu vplivov človekovega delovanja na okolje in ekonomski analizi danega vodnega vira. Manj pomembnemu 6. členu sledi 7. člen, ki določa zaščito in trajnostni razvoj voda, ki služijo za pitno vodo. V 8. členu so določbe o spremljanju stanja različnih vodnih virov. Med pomembnejše člene sodi vsekakor 9. člen, ki obravnava povračilo stroškov storitev za rabo vode, vsebuje pa pomembno načelo »plača povzročitelj obremenitve«. V 10. členu ni važnejših določil, v 11. členu pa je predviden program ukrepov, po katerem se ohranijo vodni viri in omogoči njihov trajnostni razvoj. Člen 12 ureja širše sodelovanje, ko gre za zadeve, ki se jih ne da rešiti na ravni države članice. V 13. členu so opredeljeni načrti za upravljanje s povodji, v 14. pa obveščanje in posvetovanje z javnostjo. V tem členu se kaže pomembna lastnost EU, to je usmerjenost k državljanom. Manj pomembnemu 15. sledi 16. člen, z določbami o strategijah za preprečevanje onesnaževanja vode, spet s ciljem zaščite in trajnostnega razvoja vodnih virov. Podoben je 17. člen, ki v tem kontekstu obravnava podzemne vode. Omeniti je tudi 23. in 24. člen direktive; prvi določa nacionalne sankcije ob kršitvi predpisov, povezanih s to direktivo, drugi pa določa izvajanje te direktive (Direktiva 2000/60/ES 2000).

Na podlagi sistematične analize Direktive lahko ugotovimo, da v njej ni nasprotij med posameznimi deli. Direktiva je namreč notranje povezan oziroma koherentni dokument.

Direktiva uvaja enoten sistem upravljanja z vodami, t.i. upravljanje s porečjem (*river basin management*). Ta model naj bi bil uspešen, ker obravnava porečje kot naravno geografsko in hidrološko enoto, ne pa skladno s političnimi in upravnimi mejami. Čezmejno sodelovanje in skupno zastavljeni cilji naj bi zagotavljali učinkovitost tega

pristopa. Potrebno pa bo izdelati tudi načrt za upravljanje s porečjem (*river basin management plan*), ki naj bi predstavljal kontekst za koordinacijo med državami (Introduction to the new EU Water Framework Directive, ND).

Direktiva naj bi služila za doseg štirih ciljev. Preprečila naj bi slabšanje stanja vodnih ekosistemov, pospeševala trajnostno rabo voda in zmanjšala onesnaženje voda, tudi podtalnic (Water Framework Directive, ND).

Marleen van Rijswijk, profesorica okoljskega prava z Univerze v Utrechtu, pa ima kar nekaj pomislekov glede učinkovitosti nove vodne direktive. Le-ta namreč vsebuje le dolžnost, da se uporabijo vsi možni napor in sredstva, ne zahteva pa dolžnosti glede rezultatov upravljanja z vodami. Ureditev, ki jo zahteva direktiva, vodi tudi v več birokracije in nepravilno delitev bremen in profitov vzdolž porečja. Države, ki ležijo ob spodnjem toku reke, nimajo nobenih sredstev, da bi prisilile države v zgornjem toku, da bi sprejele dodatne ukrepe glede upravljanja z reko (Doubts cast over EU water directive, ND).

6.6 Pomen resolucij Instituta za mednarodno pravo

Institut za mednarodno pravo (*Institute of International Law; Institut de Droit International*) je nevladna organizacija, ustanovljena leta 1873. Sestavlja jo 120 izvoljenih članov. Izdaja resolucije, ki vsebujejo obstoječa pravila mednarodnega prava ali pa predlagajo taka pravila. Mednarodna sodišča in v diplomatskih praksah držav se pogosto sklicujejo na izsledke te organizacije. Ustanova je med leti 1911 in 1979 sprejela tri resolucije, katerih vsebina se nanaša na deljene vodne vire. Leta 1911 je izdala Madridsko resolucijo o mednarodni ureditvi glede uporabe mednarodnih vodnih tokov (*Madrid Resolution on International Regulations regarding the Use of International Watercourses*), leta 1961 je sprejela Salzburško resolucijo o uporabi mednarodnih nemorskih voda (*Salzburg Resolution on the Use of International Non-Maritime Waters*), leta 1979 pa Atensko resolucijo o onesnaževanju rek in jezer in o mednarodnem pravu (*Athens Resolution on the Pollution of Rivers and Lakes and International Law*) (McCaffrey 1993, 98; McCaffrey 2003, 318).

Madridska resolucija je pomembna že zato, ker je nastala v začetku 20. stoletja, ko je bilo mednarodno pravo o neplovbnih rabi mednarodnih rek še v povojih. V resoluciji sta pomembnejša dva člena. V prvem členu je določeno, da ne sme nobena država na deljeni reki, brez privolitve druge države, izvajati sprememb na vodnem toku, ki bi

škodovale drugi strani. Prav tako ne sme nobena država uporabljati reke na način, ki bi resno vplival na uporabo reke v drugi državi. V drugem členu so navedena številna določila o uporabi reke, med drugim tudi o stalni skupni komisiji, ki bi preprečevala in reševala spore med državami. Brez pretiravanja lahko rečemo, da je bila resolucija s temi določili dosti pred časom (Madrid Resolution 1911; McCaffrey 2003, 318–19).

Salzburška resolucija je uporabo vodnega vira naslonila na načelo pravične uporabe. Ob novi uporabi reke resolucija predvideva vnaprejšnjo obvestilo, če pa to druga stran zavrne, pa predvideva pogajanja. Atenska resolucija zahteva, da države zagotovijo, da aktivnosti znotraj njihovih meja ne onesnažujejo mednarodnih rek ali jezer izven njihovih meja. Resolucija vsebuje tudi natančna določila o sodelovanju držav ob istem porečju, npr. izmenjavo podatkov o onesnaževanju, obveščanje o potencialnem onesnaževanju v prihodnosti in vzpostavitev mednarodnih komisij, ki se bodo ukvarjale z onesnaževanjem v porečju (McCaffrey 1993, 98; Salzburg Resolution 1961; Athens Resolution 1979).

Vse resolucije kažejo na to, da ustanova podpira fleksibilen pristop k reševanju mednarodnih vodnih problemov. Poudarja predvsem stalno komunikacijo med stranmi in vzpostavitev mehanizmov, znotraj katerih lahko strokovnjaki iz določenih držav sodelujejo in rešujejo težave na tehnični ravni. Iz resolucij pa sta razvidna še druga dva trenda: prvič, pravni predpisi vse bolj obravnavajo celotno porečje reke, ne le površine vodnega kanala. V večji meri pa se uveljavlja tudi ideja, da je v interesu vseh obrežnih držav, da deljen vodni vir uporabljajo na razumen in pravičen način (McCaffrey 1993, 98; McCaffrey 2003, 320).

6.7 Združenje za mednarodno pravo in Helsinška ter Berlinska pravila

Enako kot Institut za mednarodno pravo, je bilo tudi Združenje za mednarodno pravo (*International Law Association* - ILA) ustanovljeno leta 1873, vendar ima sladnje dosti več članov, to je okoli 1000. Tudi to združenje sprejema resolucije, ki vsebujejo pravila in priporočila iz mednarodnega prava. Najbolj znani »proizvod« združenja so leta 1966 sprejeta Helsinška pravila o uporabi vode v mednarodnih rekah (*Helsinki Rules on the uses of the Waters of International Rivers*). Iz Pravil in drugih aktov združenja je razvidno, da le-to kot temeljno vodilo na področju mednarodnih vodnih virov obravnava načelo pravične uporabe oz. razdelitve. Iz tega tudi sledi, da lahko preneha obstoječa uporaba, če se s tem doseže pravična razdelitev deljenega vodnega vira. Vendar se mora

za prenehanje obstoječe uporabe plačati kompenzacija. Pravila vsebujejo tudi določila o onesnaževanju vode in preprečevanju in reševanju sporov med obrežnimi državami (Helsinki Rules – Wikipedia, ND; McCaffrey 1993, 98; McCaffrey 2003, 321).

Helsinška pravila o uporabi vode v mednarodnih rekah so sestavljena iz 37 členov, razporejenih v 6 poglavij. Že 1. člen je zelo pomemben, saj določa, da pravila veljajo za države ob rečnem toku, če drugače ne določa konvencija, sporazum ali zavezujoč običaj med obrežnimi državami. V 2. in 3. členu najdemo definicijo o mednarodni odtočni vodi oziroma obrežni državi. V drugem poglavju so določila o pravični rabi vode v mednarodnem porečju in v njem 4. člen določa, da ima vsaka država pravico do pravične in razumne rabe vode iz mednarodnega porečja. V 5. členu je navedenih 11 dejavnikov, ki določajo, kaj je »razumno« in »pravično« v posameznem primeru. V 6. členu pa je eksplicitno poudarjeno, da v prejšnjem členu navedenih 11 dejavnikov ne smemo jemati hierarhično, temveč medsebojno enakopravno. Člena 7 in 8 prav tako opredeljujeta razumno rabo, vendar v okviru celotnih pravil nista preveč važna. Členi od 9 do 11 se ukvarjajo z onesnaževanjem mednarodnih voda in določajo dolžnosti države, ki onesnaži vodo, predvsem s kompenzacijo, če je utrpela škodo druga država. Četrto (členi 12–20) in peto poglavje (členi 21–25) sta z mednarodnopravnega vidika manj pomembna, saj obravnavata plovbo oziroma plovbo lesa po mednarodni reki. Zato pa je pomembno 6. poglavje, ki določa postopke za preprečevanje in reševanje rečnih sporov. Členi v tem poglavju vsebujejo različna določila o izmenjavah informacij med državami glede rečnega toka, o pomenu in načinih mirnega reševanja sporov in podobno (The Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers 1966).

Iz tega sistematičnega pregleda pravil je mogoče sklepati, da ne obstajajo neskladja med deli besedila, ki je notranje povezano, usmerjeno k pravični in razumni rabi mednarodne reke in mirnemu reševanju sporov, če pride do nesoglasij med državami glede pojmov razumnosti in pravičnosti.

ILA je s Helsinškimi pravili vzpostavila sistem navodil za pravično in razumno razdelitev rečnega toka. V pravilih je navedenih vsaj enajst vodil, ki naj bi določila, kaj je razumna in pravična razdelitev, vendar ne določajo prednostnega vrstnega reda med njimi (Postel 1996, 43). Pravila torej vsebujejo enajst dejavnikov, ki definirajo razumno in pravično uporabo vode v mednarodni reki. Ti dejavniki so: geografske, hidrološke in klimatske danosti, zgodovinska in trenutna raba, ekonomske in socialne potrebe države, od vodnih virov odvisno prebivalstvo, komparativni stroški za alternativno zadovoljitev ekonomskih in socialnih potreb, razpoložljivost drugih virov, preprečevanje

nepotrebnega onesnaževanja vode, možnosti za plačevanje kompenzacijskih stroškov in stopnja zadovoljitve potreb obrežne države, pri tem pa se ne povzroči pomenljiva škoda drugi državi (Thobaben 2005, 54–5).

Helsinške smernice, žal, niso pravno zavezujoč dokument, ki bi odvrnil potencialnega agresorja od zahtev po reki ali bi uspel razrešiti spor zaradi vodnega vira. Smernice pa so verjetno vplivale na stranke, ki so bile zainteresirane, da oblikujejo bilateralne ali multilateralne sporazume za uporabo deljenega vodnega vira. Obstajajo pa še veliki pravni problemi, pa tudi politični, ekonomski in socialni pomisleki. Ob vsem tem pa je težavna tudi verska interpretacija prava o vodnih virih, predvsem v muslimanskih državah (Bulloch in Darwish 1993, 168).

Pravila so uporabna za vsa porečja, ki prečkajo državno mejo, z izjemo tistih, kjer je v uporabi že drug sporazum med mejnimi državami. Kot mednarodno vodilo urejajo Pravila uporabo mednarodnih rek in njihovih podtalnic. Čeprav so pionirsko delo na tem področju, pa ne vsebujejo mehanizma za uveljavitev le-teh. Leta 2004 so Helsinška pravila zamenjala Berlinska pravila o vodnih virih (*Berlin Rules on Water Resources*) (Helsinki Rules – Wikipedia, ND).

Berlinska pravila o vodnih virih zajemajo 73 členov, razdeljenih v 13 poglavij. Že 1. člen, ki opisuje obseg pravil, je pomemben, saj določa, da ta pravila ne posegajo v pravice in dolžnosti, ki jih določajo pogodbe ali posebni običaji. V 2. členu so navedeni načini za implementacijo teh pravil, medtem ko je člen 3 namenjen definicijam različnih pojmov, uporabljenih v pravilih. V drugem poglavju (4.–9. člen) so navedena načela mednarodnega prava, ki veljajo za upravljanje z vsemi vodnimi viri. V tretjem poglavju, ki obravnava mednarodno deljene vodne vire, sta pomembna zlasti 12. in 13. člen; prvi vsebuje načeli o pravični in razumni rabi vodnega vira ter o nepovzročanju pomenljive škode drugim državam, drugi pa natančneje opredeli in določa, s pomočjo različnih dejavnikov, kaj je pravična in razumna raba vodnega vira. Naslednji, to je 14. člen, določa, da morajo države pri delitvi pravične in razumne rabe vode najprej zadovoljiti temeljno človekovo potrebo po vodi, drugače pa med (v prejšnjem členu) določenimi dejavniki ni hierarhije. Člen 16 določa, da se ob uporabi čezmejnega vodnega vira naj ne povzroči pomenljiva škoda drugim obrežnim državam. Četrto poglavje obravnava pravice oseb, to je pravico dostopa do vode (17. člen), pravico dostopa do informacij in javnega sodelovanja (18. člen). Obravnava pa tudi izobraževanje (19. člen), zaščito posameznih skupnosti (20. člen) in kompenzacijo (21. člen). Peto (22.–28. člen), šesto (29.–31. člen), sedmo (32.–35. člen), osmo (36.–42. člen) in deveto poglavje (43.–49.

člen) so z vidika moje analize manj pomembna poglavja, saj se ukvarjajo s plovbo, podzemnimi vodami itd. Zato pa je pomembnejše deseto poglavje, ki vsebuje določila o zaščiti vode in vodnih naprav med vojno in oboroženim spopadom. Zanimiv je 55. člen, ki poudarja, da sporazumi o vodnih virih ne prenehajo veljati, če pride do vojne ali oboroženega spopada. V enajstem poglavju so določila o mednarodnem sodelovanju in mednarodnem upravljanju z vodnimi viri. Dvanajstemu poglavju, ki navaja pravna sredstva ob povzročitvi škode osebam zaradi upravljanja z vodnim virom, sledi zadnje, trinajsto poglavje, namenjeno obravnavi načinov za mirno reševanje mednarodnih vodnih sporov (Berlin Rules on Water Resources 2004).

Berlinska pravila združujejo mednarodno običajno pravo, ki se v modernih časih uporablja za področje vodnih virov, ki se nahajajo znotraj države ali pa prečkajo državno mejo. V skladu z Berlinskimi pravili morajo države ustrezno ukrepati za trajnostno upravljanje z vodnimi viri in zmanjšanje okolju škodljivih učinkov. Pomembno je, da pravila vsebujejo tudi določila glede ukrepov za vodne vire v času vojaških spopadov. Določajo pa tudi, da morajo države sprejeti določila v ustrezno zakonodajo, ki jo zaradi skladnosti, po potrebi, lahko predložijo tudi v mednarodni pregled (Berlin Rules – Wikipedia, ND).

6.8 Komisija za mednarodno pravo in Konvencija o neplovni uporabi mednarodnih vodnih tokov

Komisija za mednarodno pravo (*International Law Commission - ILC*) je telo ZN, ki ga sestavlja 34 strokovnjakov za mednarodno pravo, izvoljenih v Generalni skupščini ZN (GS ZN). Strokovnjaki niso predstavniki vlad, temveč služijo stroki v osebnem svojstvu. Komisija prav tako, kot prej omenjeni ustanovi, pripravlja osnutke za že veljavna in predlagana pravila iz mednarodnega prava. Teme, katere obdeluje komisija, določa GS ZN. Najbolj znano delo komisije s področja mednarodnega vodnega prava, ko gre za neplovne zadeve, je nedvomno leta 1991 sprejet osnutek Konvencije o neplovni uporabi mednarodnih vodnih tokov (*Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*), ki ima 32 členov. Konvencijo o neplovni uporabi mednarodnih vodnih tokov (odslej Konvencija) je sprejela GS ZN 21. maja 1997 (McCaffrey 1993, 98–9).

Kot vodila ILA, naj bi tudi ta pravila predstavljala splošna načela, ki se jih lahko uporabi pri razdelitvi posameznih porečij. Pravila dajo jasno prednost načelu »pravične

in razumne uporabe toka« pred načelom »dolžnosti, da se ne povzroči pomenljiva škoda«. Slednje načelo ni po godu obrežnim državam ob gornjem toku reke, ker naj bi vplivalo na njihove razvojne aktivnosti na reki. Pravila prav tako naštevajo dejavnike, ki se jih naj upošteva pri določitvi pravične in razumne uporabe rečnega toka, vendar jih prednostno ne razvrstijo (Postel 1996, 43).

Med »splošnimi načeli« v Konvenciji najdemo načelo pravične uporabe (5. člen), dolžnost neškodovanja drugim obrežnim državam (7. člen), dolžnost o redni izmenjavi hidroloških in drugih smotrnih podatkov in informacij (9. člen). V členih najdemo še številna druga določila, npr. o postopkih glede nove uporabe mednarodnih vodnih tokov (3. del), o zaščiti ekosistemov in vodne kakovosti (4. del), o skupnem upravljanju (26. člen), in o enakem dostopu do sodnih in administrativnih postopkov (32. člen) (McCaffrey 1993, 98–9).

V 1. členu Konvencije je določen njen obseg. Konvencija se torej nanaša na neplovbno uporabo mednarodnih vodnih tokov, vključno z ukrepi za njihovo zaščito in upravljanje. Ne nanaša se na plovbo, razen v primerih, ko to vpliva na neplovbno uporabo ali pa neplovbna uporaba vpliva na plovbo. V 2. členu so definirani določeni pojmi iz Konvencije. Naslednji, t.j. 3. člen, izpolnjuje štiri funkcije: prvič, Konvencija ne vpliva na pravice in dolžnosti strank po predhodnih sporazumih. Drugi namen tega člena je v tem, da naj bi stranke splošna načela Konvencije uporabile in prilagodile za posebne značilnosti in uporabo pri posemeznih mednarodnih vodnih tokovih s posebnimi sporazumi (t.j. sporazumi o vodnem toku). To določilo priznava »okvirni« značaj Konvencije v tem smislu, da jo lahko države prilagodijo v svoji uporabi različnim značilnostim vodnega toka. Tretji namen 3. člena je v tem, da lahko države sklenejo sporazum za posamezni del vodnega toka, vendar ne sme to negativno vplivati na uporabo reke za druge obrežne države, razen s privolitvijo le-teh. Zadnji namen 3. člena je zahteva, da se morajo obrežne države posvetovati o tem, da bi kasneje sklenile sporazum o vodnem toku, če ena izmed obrežnih držav meni, da bi lahko Konvencijo prilagodila posameznim značilnostim vodnega toka. Vsebina 4. člena se nanaša na sodelovanje strank v posamičnih sporazumih o vodnih tokovih. V 5. členu najdemo pravni temelj za področje mednarodnih rek, določa pa pravično in razumno uporabo ter sodelovanje pri vodnem toku. V 6. členu so predstavljeni nekateri dejavniki, ki so pomembni za pravično in razumno rabo reke. Sledi 7. člen, ki vsebuje obveznost, da se ne povzroči pomenljiva škoda drugim državam (McCaffrey 2003, 307).

V 8. členu najdemo določila o sodelovanju med obrežnimi državami v dobri veri in vzpostavitvi skupnih mehanizmov ali komisij za skupno upravljanje z mednarodnim vodnim tokom. Določilo v 9. členu zahteva redno izmenjavo podatkov in informacij glede vodnega toka med obrežnimi državami. V 10. členu so določila o različnih izrabah rečnega toka. Pri tem je pomembno določilo, ki navaja, da nobena vrsta rabe reke nima prednosti pred drugo vrsto, razen če obstajajo posebni sporazumi ali običaji glede tega. V III. delu Konvencije je opredeljena vrsta postopkov, ki se jih mora držati država, če na rečnem toku izvaja aktivnosti, ki bi imele pomenljiv, škodljiv učinek na druge obrežne države. V IV. delu so navedena številna okoljevarstvena določila, v V. delu je govora o škodljivih pogojih in izrednih situacijah. V VI. delu so zbrana mešana določila. Konvencija se v VII. delu konča s standardnimi določili o ratifikaciji in začetku veljavnosti (McCaffrey 2003, 313–14).

Konvencija ima svojo vrednost, ne glede na to, če bo stopila v veljavo,¹² ker so pogajanja zanjo potekala v forumu, v katerem je lahko sodelovala vsaka država z interesom. Tako Konvencija odraža pogled mednarodne skupnosti, ob tem pa lahko še dodamo, da je bila sprejeta na podlagi glasov velike večine držav, z le tremi negativnimi glasovi. To pomeni, da je dobila širok konsenz držav v mednarodni skupnosti glede splošnih načel na področju neplovnosti uporabe mednarodnih vodnih tokov. Konvencija tako predstavlja mejnik v razvoju prava na področju mednarodno deljenih vodnih virov (McCaffrey 2003, 316–17).

Konvencija ZN je spodbudila nekaj nasprotovanj zaradi uporabe tekmujočih se načel »pravične in razumne uporabe reke« ter dolžnosti »neškodovanja drugi državi«. Moramo pa priznati, da Konvencija dejansko ni oskrbela držav s posebnimi smernicami za razreševanje sporov. Hotela je le kodificirati običajno pravo na najsplošnejši ravni, kot soglasje držav. Ni želela zamenjati posebnih sporazumov, ki nastanejo s pogajanjem držav glede določenega spora (Dinar 2006, 415).

Podobni dejavniki kot v Helsinških pravilih so navedeni tudi v Konvenciji ZN glede pravične in razumne rabe, le da se mogoče malo slogovno razlikujejo. Je pa potrebno te dejavnike gledati v celoti, brez določene hierarhije. Ker nobenemu izmed faktorjev ni dana prednost, v obeh konvencijah ni jasnih in neposrednih predlogov za razdelitev vodnih virov. Oba dokumenta sta namreč vzpostavila le temelje za sodelovanje med državami, ki bi se nato poenotili glede na sporno vodno vprašanje (Thobaben 2005, 55).

¹² Da bi Konvencija stopila v veljavo, je potrebno, da jo ratificira 35 držav, vendar jo je do leta 2008 ratificiralo komaj 16 držav (Konvencija o neplovnosti uporabi mednarodnih rek ND).

6.9 Pomanjklivosti mednarodnega prava o mednarodnih vodnih virih

Mednarodno pravo o vodnih virih se ukvarja le s pravicami in dolžnostmi držav. Primeri vodnih sporov se obravnavajo pred Meddržavnim sodiščem (*International Court of Justice* - ICJ), le s soglasjem vseh vpletenih strank, pri tem pa ni najti nobenih praktičnih mehanizmov za uveljavljanje rzsodb z omenjenega sodišča, razen v izjemnih primerih. Multilateralna porečja so, skoraj brez izjeme, predmet bilateralnih pogodb. Od 145 pogodb, katerih predmet je ureditev mednarodnih rek, jih več kot polovica nima določil o nadzoru, štiri petine od njih pa ne vsebuje mehanizmov za uveljavljanje določil (Wolf 1998). Hkrati pa tudi ni nobene globalne ustanove, ki bi upravljala s čezmejnimi vodnimi viri. Številne agencije ZN, pa tudi Svetovna banka, se ukvarjajo z vprašanji, povezanimi z vodo, vendar nobena od njih v svoj mandat ne vključuje mehanizmov za reševanje čezmejnih sporov glede vodnih virov (Wolf 1999).

Čeprav so v veljavi številne pogodbe, ki urejajo uporabo vodnih virov, ki si jih delita dve državi ali več, pa so mednarodni sporazumi pogosto pomanjkljivi, v določenih delih sveta, kjer je potreba po vodi največja, pa jih sploh nimajo. Pogosto pogodbeni režimi niso sprejeti zaradi napetosti med vpletenimi državami, te napetosti pa so včasih prav posledica pomanjkanja vodnih virov v regiji (McCaffrey 1993, 92).

Mednarodno pravo torej nima nevtralnega mehanizma za izvajanje svojih določil, tako da se na kršitve prava »najbolje« odgovori s protiukrepi oziroma samopomočjo (Türk 2007, 294–5). Običajno mednarodno pravo tako ni bilo sposobno rešiti problema o upravljanju z mednarodnimi rekami. Razrešitev sporov glede mednarodnih vodnih tokov je torej ponavadi zahtevalo pogajanja in vzpostavitev pogodbenega režima (Dellapenna 2002, 36–7). Pri tem pa ostaja problematično dejstvo, da za nobenega izmed današnjih »hot spotov« za vodne spore ne obstaja pogodba, ki bi vključevala vse obrežne države (Postel 1996, 44).

Čeprav so na voljo številni regionalni in mednarodni pravni mehanizmi za zmanjševanje z vodo povezanih napetosti, ti mehanizmi niso nikoli dobili mednarodne podpore ali pozornosti, ki bi bila potrebna za reševanje številnih sporov zaradi vode. Znanih pa je vse več dokazov, da je obstoječe mednarodno vodno pravo nesposobno, da bi se spopadlo s sedanji ali prihodnji vodni problemi (Gleick 1993, 83, 105). Mednarodno vodno pravo torej ostaja neučinkovito, ker nima mehanizma za uveljavljanje svojih določil. Četudi lahko z arbitražo ali rzsodbo mednarodnega

sodišča dosežemo neko odločitev v vodnem sporu, je njena uveljavitev odvisna od dobre volje vpletenih strani (Butts, 1997).

Vzpostavitev pravičnosti in razumnosti kot glavnega načela za razdelitev in uporabo deljenega vodnega toka je jasen doprinos mednarodnega prava, vendar je zaradi določenih nejasnosti le minimalno uporabno v praksi. Tako na primer določitev, kaj je »razumno in pravično«, ostaja glavni problem v vsakem sporazumu o razdelitvi vodnih virov, odprto je namreč za široke interpretacije. To lahko prikažemo s primeroma Egipta in Etiopije. Egipčanski pogled na razdelitev reke bi nedvomno poudarjal število prebivalstva in zgodovinsko uporabo reke. Etiopija pa bi verjetno poudarjala prispevek države k celotnemu odtoku v porečju in potencial za namakanje v prihodnosti (Postel 1996, 43–4).

Mednarodno pravo zahteva od obrežnih držav, da mednarodno reko uporabljajo na medsebojno pravičen in razumen način. Kot vidimo, sta načeli pravičnosti in razumnosti s strani opazovalca lahko zelo različni, odprti za številne, tudi konfliktne interpretacije (Amery 2002, 322).

V obeh konvencijah najdemo tudi načelo ne prizadejati pomenljive škode. Kdaj pa je škoda pomenljiva, do tega pa se dokumenta ne opredelita. Ob tem pa so dejavniki, ki določajo pravično in razumno rabo reke preštevilni in ker med njimi ni hierarhije, so tudi preveč elastični (Thobaben 2005, 56, 60).

Številni avtorji pa imajo to manjkajočo jasnost v določilih za razumljivo, saj bi natančna določitev zaradi različnosti vodnih sistemov in pogojev ob njih ne bila mogoča. Tako pa je vsem stranem dana možnost, da nejasna določila nadomestijo z lastno razvitimi rešitvami. Pomanjkljiva določila namreč prisilijo države, da stopijo v medsebojna pogajanja, ne pa da obstojijo na lastnih pravnih pozicijah in se zavlačujejo z dolgotrajnimi pravnimi spori. Velik interpretacijski maneverski prostor in dolžnost do sodelovanja države prisili v neposredna pogajanja s sosedomi (Thobaben 2005, 61–2).

6.10 Aplikacija teoretičnega in metodološkega modela na mednarodno pravo o vodnih virih

Kot je razvidno iz tega poglavja, mednarodno pravo, v skladu z realističnim pogledom nanj, določajo interesi držav. To je razvidno tudi iz prevladovanja bilateralnih pogodb med državami, saj je na tak način lažje ohraniti svoj hegemonski status in vsiliti svoje interese drugi pogodbeni stranki.

S prebiranjem tega poglavja lahko tudi opazimo, da glede pravnih virov jasno prevladuje »soft law«. Pojavljajo se pravno nezavezujoči dokumenti, ki imajo določeno politično težo. To velja še toliko bolj, ker so ti dokumenti nastali na podlagi prakse v državah. Načela in pravila v pravnih virih namreč izvirajo oziroma so prevzeta iz bilateralnih sporazumov med državami s tega področja.

O prisotnosti mednarodnih režimov na področju prava o mednarodnih vodnih virih še ne moremo govoriti. Lahko sicer govorimo o določenih načelih, pravilih in normah na tem področju, ne moremo pa trditi, da je zaznati tudi trajnost in učinkovitost le-teh. Pa tudi organizacije, ki bi nadzirala mednarodni vodni režim, še ni.

7. REČNI SPORI V PRIHODNOSTI?

A. Wolf je s sodelavci (2003), na podlagi izbranih indikatorjev,¹³ navedel porečja, ob katerih bi v prihodnjih petih do desetih letih lahko prišlo do rečnih sporov. To so porečja rek Ganges-Brahmaputra, Han, Inkomati, Kunene, Kura-Araks, jezero Čad, La Plata, Lempa, Limpopo, Mekong, Ob (Ertis), Okavango, Orange, Salween, Senegal, Tumen in Zambezi. Porečja, zaradi katerih trenutno potekajo spori oz. se zaradi njih pogajajo, pa so: Aral, Jordan, Nil, Evfrat-Tigris.

Sandra Postel (1996, 38) je menila, da so rečna porečja, zaradi katerih bi se lahko v prihodnje najverjetneje razplamtele sovražnosti, tista, kjer si reko delita najmanj dve državi, ni dovolj vode glede na povpraševanje, se šteje razdelitev reke za nepravilno in ni sklenjene pogodbe, ki bi delila vodo med vse obrežne države. Ti imenovani »hot spots«, kjer bi lahko prišlo do sovražnosti, so porečja reke Gangesa, Nila, Jordana, Evfrata in Tigrisa ter Amu Darje in Sir Darje (Postel 1996, 38).

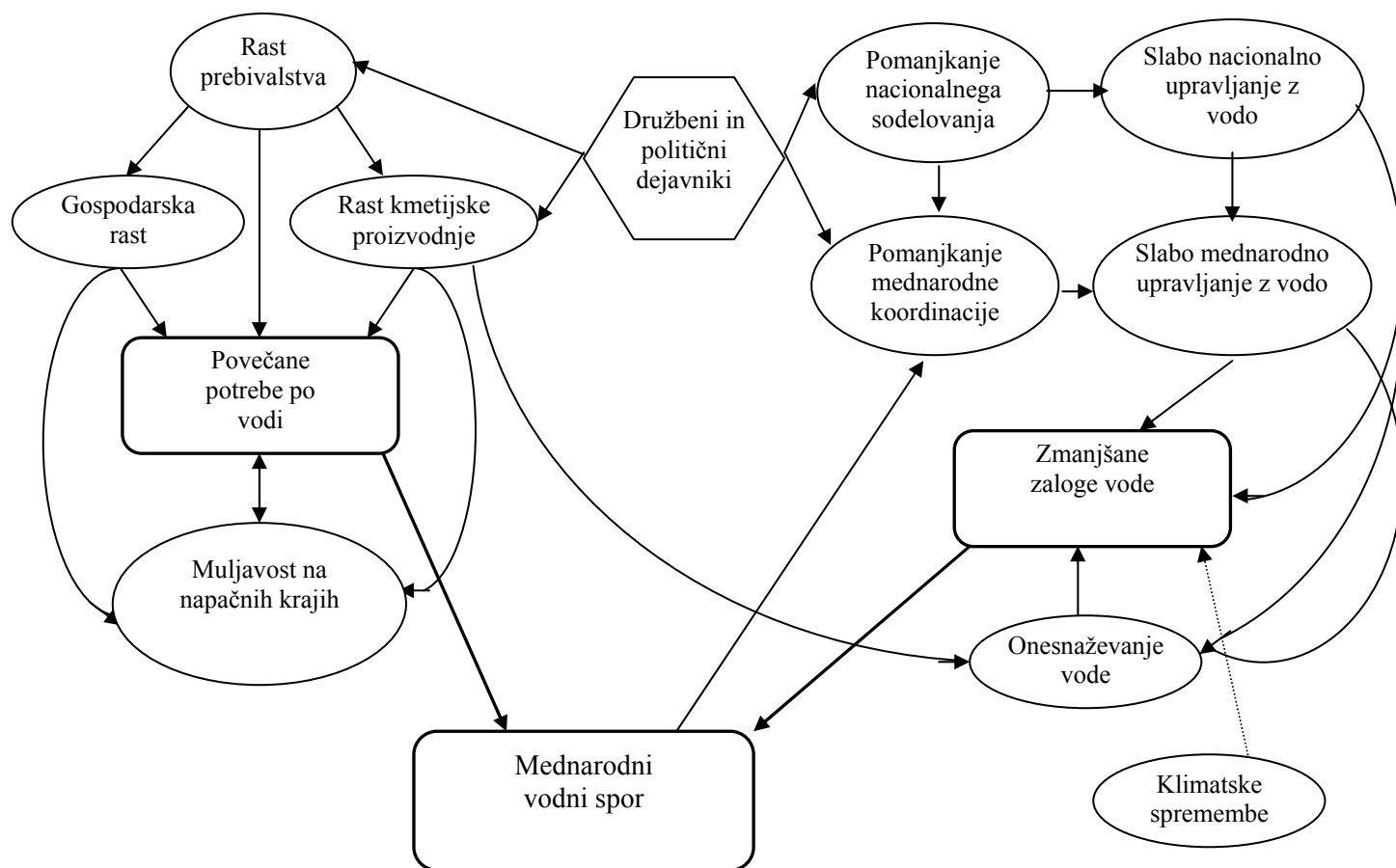
Tudi Alan Dupont (Dimitrov 2002, 688) je poudaril, da so »vodne vojne« v azijsko-pacifiški regiji manj verjetne, če obstajajo kooperativni aranžmaji. V tem primeru pa pomembno povezovalno vlogo igrajo tudi skupne vrednote.

Homer-Dixon (1995b, 178–9) je ugotovil, da pomanjkanje okoljskih virov povzroča znotrajdržavne oborožene spore. V naslednjih desetletjih se bo njihovo število močno narastlo, ker se bo povečalo pomanjkanje okoljskih virov. Posebej pomembno je pomanjkanje pridelkov, vode, gozdov in rib, medtem ko podnebne spremembe, kot je segrevanje ozračja, v naslednjih desetletjih ne bodo vplivale na okoljske spore, razen v interakciji s prej navedenimi dejavniki.

S. Kratz (1996, 25–8) je na podlagi preučevanja porečij rek Nila, Jordana, Evfrata in Tigrisa ter Gangesa zaznal štiri glavne dejavnike za povečane potrebe po vodi in štiri glavne dejavnike za zmanjšanje regionalnih vodnih zalog, ki bi lahko, v povezavi z družbenimi in političnimi dejavniki, v prihodnosti pripeljali do mednarodnih vodnih sporov. Povečane potrebe po vodi se porajajo zaradi rasti prebivalstva, kmetijske proizvodnje in gospodarske rasti ter nastajanja mulja. Zmanjšanje vodnih zalog je posledica slabega nacionalnega in mednarodnega upravljanja z vodo, onesnaževanja vode, klimatskih sprememb ipd. Medsebojne vplive vseh teh dejavnikov prikazuje naslednja shema:

¹³ Več o tem v Aaron T. Wolf, Shira B. Yoffe in Mark Giordano: International Waters: Indicators for Identifying Basins at Risk, Unesco Series, No.20.

Shema 7.1: Vplivi različnih dejavnikov po Stefanu Kratzu

Vir: prirejeno po Kratzu (1996)

Na dinamiko mednarodnih rečnih sporov ali sodelovanja vplivajo različni dejavniki, ki so bili identificirani z empiričnimi preučevanji. Ti dejavniki se delijo v kontekstualne, ki težje neposredno vplivajo in neposredne (bližnje) dejavnike. H kontekstualnim dejavnikom se prištevajo: naravna obdarjenost z vodnimi viri, stopnja ekonomske in politične integracije in obstoj neokoljskih sporov v regiji, simetrija moči med obrežnimi državami, število obrežnih držav, ekonomski razvoj obrežnih držav in svetovni trg s kmetijskimi pridelki. Neposredni ali bližnji dejavniki obsegajo: nacionalne politike o upravljanju z vodo in razdeljevanja vode, mednarodne politike, institucionalni, pravni okvir v porečju, obliko vključenosti akterjev izven porečja, politično sodelovanje

različnih akterjev in skupin pri upravljanju z vodo in razdelitvi vode na podnacionalni in mednarodni ravni (Mason et al. 2007, 6–7).

Peter Stucki (2005, 64–5) je razlagal, zakaj moramo v mislih še vedno obdržati povezavo med omejenimi vodnimi viri in oboroženimi spopadi. Epistemski konsenz, ki podpira hipotezo o »vodnemu miru«, še nima močnega vpliva na ravnanje odločujočih v politiki. Drugič, liberalistični (funkcionalistični) argument, ki govori o t.i. *spillover* efektu, od sodelovanja pri vodnih virih na sodelovanje na drugih področjih, je lahko prepričljiv v teoriji, vendar mora biti podkrepjen še z mnogimi empiričnimi študijami. Tretjič, vodni spori in oboroženi spopadi se bodo še vedno pojavljali na poddržavni ravni.

V skladu z mnenjem dr. Zupančiča je težko neposredno napovedati napetosti, spore in oborožene spopade zaradi mednarodnih rek. Lahko pa jih pričakujemo na območju porečja Inda (med Indijo in Pakistanom), v osrednji Aziji, na Afriškem rogu, v Sahelu, Palestini in drugod. Ta imenovana območja pa so znana tudi po tem, da prihaja do velikih nihanj v količini in časovni razporeditvi padavin. Območja se tako soočajo s poplavnimi nevarnostmi na eni strani in problemi suše na drugi strani (Zupančič 2009b).

Natančne geografske analize glede pomanjkanja vode na Bližnjem vzhodu, ki sta jih izdelala Beaumont in Lonergan (Barnett 2000, 277), pa so pokazale, da ni razloga, da bi pričakovali spore zaradi vode v bližnji prihodnosti.

Seveda pa moramo upoštevati tudi dejstvo, da napetosti, sporov in vojn zaradi vodnih virov ni mogoče enostavno napovedati. V svojih raziskavah so Meredith Giordano, Mark Giordano in Aaron Wolf (2002) ugotovili, da so z vodo povezani dogodki na nacionalni ravni prepleteni z vodo povzanimi dogodki na mednarodni ravni, pa tudi z dogodki na mednarodni ravni, ki nimajo povezave z vodo. Narava teh odnosov in njihova razširjenost pa se razlikuje med državami in regijami. Za razumevanje teh odnosov glede vodnih virov je potrebno upoštevati tudi politični in zgodovinski kontekst v regiji ali ob porečju.

Gilbert White je davnega leta 1957 dejal: »Če lahko nekaj zaključimo iz primerjalnega preučevanja rečnih sistemov, je to le sklep, da niti dve porečji nista enaki.«

ZAKLJUČEK

V pričujočem delu sem (v drugem poglavju) ugotavljala, kakšna je dejanska povezava med dejavnikom okolja in meddržavnimi oboroženimi spopadi. Pri tem sem ugotovila, da so si različne šole enotne vsaj v stališču, da je vzroke za take spopade težko izolirati, ker gre pri večini spopadov za multikavzalne vzročne povezave, kjer si podajajo roko politični in ekonomski vzroki. Kljub tej ugotovitvi pa je razveseljivo, da večina šol in raziskovalcev izključuje dejavnik okolja iz obroča vzrokov za oborožene spopade. Med pristopi pa se na drugi strani izkaže, da je okolje pomemben vzrok, ko gre za znotrajdržavne spopade.

Kakšna pa je povezava med mednarodnimi rekami, pomembnim okoljskim virom za številne države, in meddržavnim oboroženim spopadom, je predmet analize v tretjem, četrtem in petem poglavju. Analiza je pokazala, da dejansko ni povezave med meddržavnim oboroženim spopadom in omejenimi vodnimi viri. Iz tega so, seveda, izključeni znotrajdržavni oboroženi spopadi, pa tudi spopadi, kjer so vodni viri sredstvo, metoda ali žrtev vojskovanja. Izključeni pa so tudi oboroženi spori, kjer gre naključno za boj za vodne vire. Tukaj mislimo predvsem na spore zaradi ribolovnih pravic, dostopa do pristanišč, ipd. Politične tenzije ali nestabilnost niso enako kot vojna, prav tako pa o »vodnih vojnah« ne moremo govoriti, če je vodni vir sredstvo, cilj ali žrtev v oboroženih spopadih. Ker je splošna povezava med okoljskimi viri oz. okoljem in oboroženimi spopadi zelo šibka, to še dodatno podkrepi drugo hipotezo o neprisotnosti mednarodnih oboroženih spopadov zaradi vodnih virov.

Kot lahko ugotovimo na podlagi preučenih primerov rek Jordana in Nila, se »vodne vojne« niti ne spleščajo. Četudi so v obeh primerih že grozili z »vodnim orožjem«, do oboroženega spopada zaradi omenjenih rek še ni prišlo. V primeru Nila se vsekakor bolj obrestuje sodelovanje, kar so v bližnji preteklosti ugotovile tudi same države. S sodelovanjem je namreč mogoče pridobiti boljši izkupiček od vode iz reke, pa še mednarodna finančna pomoč je po tej poti dosegljiva.

Iz dela je tudi razvidno, da večina avtorjev, ki se ukvarja z »vodnimi vojnam«, le-te postavlja nekam v prihodnost. Vsi ti avtorji namreč razpravljajo o prihajajočih »vodnih vojnah«. Pri tem pa ne izhajajo s stališča, da se bodo tudi obrežne države (Bližnjega vzhoda in Afrike) v prihodnosti še politično, ekonomsko in okoljsko razvijale in zato razmišljale o sodelovanju s sosedi, ne pa o vojni, ki bi samo še zavrla napredek v državi.

Na drugi strani pa avtorji, ki ne zagovarjajo mednarodnih »vodnih spopadov«, svoje trditve zagovarjajo na podlagi preteklih izsledkov.

Mednarodno pravo na področju deljenih vodnih virov oziroma mednarodnih rek je sicer vsebinsko obsežno in dobro pokrito, vendar je njegova glavna slabost ta, da najobsežnejši mednarodnopravni vir, to je Konvencija o neplovni uporabi mednarodnih rek, še ni stopila v veljavo. Mednarodno pravo je s pogodbami kodificiralo obstoječe obče mednarodno običajno pravo na tem področju, dejansko uveljavitev določil v praksi pa je prepustilo pogajanjem med državami. Zajetno število bilateralnih sporazumov o vodnih virih to le še dokazuje. To pa zagotovo ne preseneča, če upoštevamo specifičnost vsakega porečja, tako da je bilateralni dogovor boljša izbira. Zato tudi o prisotnosti mednarodnih režimov na tem področju še ne moremo govoriti. Osnovni nastavki za režime so sicer že dani, tako da je pričakovati, da se bodo mednarodne pravne norme s tega področja poglobljale tudi v reševanje teh sporov v mednarodni praksi.

Če hočemo napovedati prihodnje meddržavne oborožene spopade zaradi mednarodnih vodnih virov, lahko zajadramo v nevarne vode. Prvič že zato, ker je vsako napovedovanje sila nehvaležna, lahko pa celo tudi tvegana, stvar. Drugič pa zato, ker je težko izluščiti določen in pravi vzrok za meddržavne spopade. V nekaterih porečjih je sicer večja verjetnost (kot je bilo prikazano v zadnjem poglavju), da bo prišlo do spopadov zaradi vodnega vira, ker je pomanjkanje le-tega tako pereče vprašanje. Vendar lahko upamo, da je vse vpletene zgodovina naučila, da sodelovanje prinaša večje koristi, ker omogoča optimalno izrabo vodnega toka, ob tem pa se države tudi ne zapletajo v vojne morije, ki so, dolgoročno gledano, dražje kot pa bi bilo na primer pridobivanje vode z desalinizacijo. Da o človeških žrtvah in uničenem okolju sploh ne govorimo. V obeh študijah primerov gre za reki, ki ležita na območju, kjer je razmerje med številom prebivalstva in vodnimi zalogami v svetovnem merilu najbolj kritično. Ker tukaj še ni prišlo do oboroženih spopadov zaradi vode, lahko iz tega sklepamo, kljub nekaterim drugačnim napovedim, da je vojna zaradi mednarodnih rek malo verjetna.

Gledano s stališča teorije mednarodnih odnosov, lahko v magistrskem delu zasledimo obe temeljni usmeritvi, torej racionalizem oziroma pozitivizem in konstruktivizem oziroma postpozitivizem. V drugem in tretjem poglavju, ob preučevanju razmerja med okoljem oziroma mednarodnimi rekami in oboroženimi spopadi, prevladuje racionalizem. Obe študiji primerov pa kažeta na številne poteze

konstruktivistične misli. Verjetno najzanimivejša in v okviru študij konfliktov najbolj konsenzualna ugotovitev v sklopu konstruktivističnega preučevanja vzrokov konfliktov pa je trditev, da so vzroki za meddržavne spopade medsebojno prepleteni in jih je težko razvozlati oziroma posamično analizirati. Zato je tembolj presenetljivo, da je bilo dokaj enostavno zavrniti pozitivno povezanost med okoljskimi/vodnimi viri in oboroženimi spopadi. Odgovor na to bi lahko našli v temeljni trditvi o nastanku okoljskih problemov, na katere vplivajo številni dejavniki, kot so revščina, rast prebivalstva itd. Te ekonomske, socialne in politične dejavnike navajajo številni avtorji kot glavne vzroke za oborožene spore. Ti dve medsebojno paradoksalni trditvi, ki se sedaj več ne zdita tako nezdružljivi, sta tudi glavni ugotovitvi v tem magistrskem delu. Takšna je pač politična in družbena realnost. V njej se dogajajo številni, medsebojno prepleteni fenomeni. Okolje in vodni viri ter njihova uporaba, pogosto pa tudi zloraba, so tesno povezani s politično, ekonomsko in socialno realnostjo. Nedvomno se bodo vojne tako v bližnji kot v daljnji prihodnosti še pojavljale. Meddržavni spopadi si namreč s terorizmom delijo bistveni vzročni faktor – globalne krivice. Zaenkrat nam je uspelo izločiti okolje in vodne vire kot dejavnik, zaradi katerega naj bi se pojavljale vojne med državami. Globalne krivice pa imajo svojo zgodovino in, če se lahko tako izrazim, tudi zelo »obetajočo« prihodnost.

SEZNAM VIROV

- Allan, J.A. 2002. Hydro-Peace in the Middle East: Why no Water Wars?: A Case Study of the Jordan River Basin. *SAIS Review* 22 (2): 255–72.
- Amery, Hussein A. 2002. Water Wars in the Middle East: A Looming Threat. *The Geographical Journal* 168 (4): 313–23.
- Athens Resolution on the Pollution of Rivers and Lakes and International Law. 1979. Institute of International Law. Dostopno prek: <http://www.fao.org/DOCREP/005/W9549E/w9549e08.htm> (11. januar 2010)
- Baechler, G. 1999. Violence through Environmental Discrimination: Causes, Rwanda Arena, and Conflict Model. *Social Indicators Research Series*, Vol. 2. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Barnett, Jon. 2000. Destabilizing the environment–conflict thesis. *Review of International Studies* 26 (2): 271–88.
- Barnett, Michael. 2005. Social Constructivism. V *The Globalization of World Politics*, ur. John Baylis in Steve Smith, 251–70. Oxford in New York: Oxford University Press (OUP).
- Baylis, John. 2005. International and global security in the post-cold war era. V *The Globalization of World Politics*, ur. John Baylis in Steve Smith, 297–324. Oxford in New York: Oxford University Press (OUP).
- Behaviorismus – Wikipedia*. Dostopno prek: <http://de.wikipedia.org/wiki/Behaviorismus> (11. januar 2010)
- Benko, Vlado. 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Berlinska pravila o vodnih virih - *Berlin Rules on Water Resources*. 2004. International Law Association. Dostopno prek: http://www.cawater-info.net/library/eng/l/berlin_rules.pdf (11. januar 2010).
- Berlin Rules – Wikipedia*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_Rules_on_Water_Resources (11. januar 2010).
- Beschorner, Natasha. 1992. *Water and instability in the Middle East*. Adelphi Paper No. 273. London: Brassey's in International Institute for Strategic Studies.
- Blankenship, Erin. Kashmiri Water: Good Enough for Peace? *Pugwash Online*. Dostopno prek: <http://www.pugwash.org/reports/rc/sa/kasmiri-water.htm> (11. januar 2010).
- Brglez, Milan, Bojko Bučar in Petra Roter. 2004. O dejavni in prepoznavni Sloveniji v svetu. V *V svetu dejavna in prepoznavna Slovenija: prednostne naloge prihodnje slovenske zunanje politike*, 51–5. Ljubljana: Urad predsednika Republike.

- Bulloch, John in Darwish, Adel. 1993. *Water Wars: Coming Conflicts in the Middle East*. London: Victor Gollancz.
- Butts, Kent Hughes. 1997. The Strategic Importance of Water. *Parameters* (spring): 65–83. Dostopno prek: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/97spring/butts.htm> (11. januar 2010).
- Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses* - Wikipedia. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Convention_on_the_Law_of_Non-Navigational_Uses_of_International_Watercourses (11. januar 2010).
- Cooley, John K. 1984. The War over Water. *Foreign Policy* 54 (spring): 3–26.
- Coskun, Bezen Balamir. 2007. Več kot vojne za vodo: voda in mednarodna varnost. *Revija Nato*, (4). Dostopno prek: <http://www.nato-otan.org/docu/review/2007/issue4/slovene/analysis5.html> (17. december 2009).
- Crossette, Barbara. 1995. Severe Water Crisis Ahead for Poorest Nations in Next Two Decades. *New York Times*, 10 August, A-13.
- Cunningham, William G. 1998. Theoretical Framework for Conflict Resolution. Dostopno prek: <http://cain.ulst.ac.uk/conflict/cunningham.htm#chap3> (17. dec 2009)
- Cunningham, William P. in Mary Ann Cunningham. 2009. *Principles of Environmental Science: Inquiry and Applications*. New York: McGraw-Hill.
- Dalby, Simon. 2002. Environmental Change and Human Security. *Isuma: Canadian Journal of Policy Research* 3 (2): 71–9.
- Dannreuther, Roland. 2007. *International Security: The Contemporary Agenda*. Cambridge in Malden: Polity Press.
- Day, Catherine. 2005. Foreword. V *Environmental Policy in the European Union*, ur. Andrew Jordan, xvii–xviii. London in Sterling: Eartscan.
- Deakers, Christine. 2009. Amidst Realism and Constructivism: Steps Toward Israeli-Palestinian Peace. *Berkeley Political Review*. Dostopno prek: <http://www.ocf.berkeley.edu/~bpreview/?p=523> (11. januar 2010).
- Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements. 1993. Dostopno prek: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/dop.html> (11. januar 2010)
- Dellapenna, Joseph W. 2002. The Nile as a Legal and Political Structure. V *Conflict and cooperation related to international water resources: historical perspectives*, ur. Castelein, S in Otte, A., 35–47. Selected papers of the international water history association conference on The role of water in hystory and development, Bergen, Norway 10-12 avgust 2001. Paris: UNESCO. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001280/128073e.pdf> (17. december 2009).

- Deudney, Daniel. 1991. Environment and security: Muddled thinking. *Bulletin of the Atomic Scientists* 47 (3): 23–8.
- Dillman, Jeffrey D. 1989. Water Rights in the Occupied Territories. *Journal of Palestine Studies* 19 (1): 46–71.
- Dimitrov, R. S. 2002. Water, Conflict, and Security: A Conceptual Minefield. *Society & Natural Resources* 15 (8): 677–91.
- Dinar, Shlomi 2006. Assessing side-payment and cost-sharing patterns in international water agreements: The geographic and economic connection. *Political Geography* 25 (4): 412–37.
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES, 2000 *O.J.* (L 327)1
- Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam II - *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, sprejet 8. junija 1977. Dostopno prek: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/475?OpenDocument> (11. januar 2010)
- Doubts cast over EU water directive*. 2009. Dostopno prek: <http://www.emwis.net/thematicdirs/news/2009/04/doubts-cast-over-eu-water-directive> (11. januar 2010).
- Dunajska konvencija o pogodbenem pravu - *Vienna Convention on the Law of Treaties*, podpisana na Dunaju, 23. maja 1969, v veljavo stopila 27. januarja 1980. 1155 *UNTS* 331. Dostopno prek: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (11. januar 2010).
- Economist. 2008. Streams of blood, or streams of peace. *Economist* (1st May). Dostopno prek: http://www.economist.com/world/international/displayStory.cfm?story_id=1129377 (11. januar 2010).
- Elhance, Arun P. 1999. *Hydropolitics in the Third World*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Elhance, Arun P. 2000. Hydropolitics: Grounds for Despair, Reasons for Hope. *International Negotiation* 5 (2): 201–22.
- European Commission Check-list for Root Causes of Conflict*. 2009. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/external_relations/cfsp/cpcm/cp/list.htm (11. januar 2010).
- Faulenbach, Jürgen in Elke Diehl. 2002. Informationen zur politischen Bildung, *Internationale Beziehungen II, Frieden und Sicherheit zu Beginn des 21. Jahrhunderts*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung (BpB).
- Fearon, James in Alexander Wendt. 2005. Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 52–72. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.

- Gaza-Jericho Agreement. 1994. Dostopno prek:
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace%20Process/Guide%20to%20the%20Peace%20Process/Main%20Points%20of%20Gaza-Jericho%20Agreement> (11. januar 2010)
- Giordano, Meredith, Mark Giordano in Aaron Wolf. 2002. The geography of water conflict and cooperation: internal pressures and international manifestations. *The Geographical Journal* 168 (4): 293–312.
- Gleditsch, Nils Petter. 1998. Armed Conflict and the Environment: A Critique of the Literature. *Journal of Peace Research* 35 (3): 381–400.
- Gleditsch, Nils Petter, Kathryn Furlong, Håvard Hegre, Bethany Ann Lacina in Taylor Owen. 2006. Conflicts over Shared Rivers: Resource Wars or Fuzzy Boundaries? *Political Geography* 25 (4): 361–82.
- Gleick, Peter H. 1993a. Water and Conflict – Fresh Water Resources and International Security. *International Security* 18 (1): 79–112.
- Gleick, Peter H., ur. 1993b. *Water in Crisis: A Guide to the World's Fresh Water Resources*. New York in Oxford: Oxford University Press.
- Greene, Owen. 2005. Environmental issues. V *The Globalization of World Politics*, ur. John Baylis in Steve Smith, 451–78. Oxford in New York: OUP.
- Gross Stein, Janice. 2005. Psychological Explanations of International Conflict. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 292–308. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
- Haddadin, Munther J. 2002. Water in the Middle East peace process. *The Geographical Journal* 168 (4): 324–40.
- Hamner, Jesse in Aaron Wolf. 1998. Patterns in International Water Resource Treaties: The Transboundary Freshwater Dispute Database. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*. 1997 Yearbook.
- Harris, Leila M. 2005. Navigating Uncertain Waters. V *The geography of war and peace: from death camps to diplomats*, ur. Colin Robert Flint, 259–79. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Helsinška pravila o uporabi vode v mednarodnih rekah - *Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers*, sprejeta avgusta 1966. International Law Association.
- Helsinki Rules* – *Wikipedia*. Dostopno prek:
http://en.wikipedia.org/wiki/Helsinki_Rules (11. januar 2010).
- Hobden, Stephen in Richard Wyn Jones. 2005. Marxist theories of international relations. V *The Globalization of World Politics*, ur. John Baylis in Steve Smith, 225–49. Oxford in New York: OUP.

- Homer-Dixon, Thomas F. 1995a. On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict. V *Global Dangers: Changing Dimensions of International Security*, ur. Sean M. Lynn-Jones in Steven E. Miller, 43–83. Cambridge, Massachusetts in London: The MIT Press.
- Homer-Dixon, Thomas F. 1995b. Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases. V *Global Dangers: Changing Dimensions of International Security*, ur. Sean M. Lynn-Jones in Steven E. Miller, 144–79. Cambridge, Massachusetts in London: The MIT Press.
- Indus Waters Treaty. 1960. Dostopno prek: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOUTHASIA/Resources/223497-1105737253588/IndusWatersTreaty1960.pdf> (11. januar 2010).
- International relations theory* – *Wikipedia*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/International_relations_theory (11. januar 2010).
- Introduction to the new EU Water Framework Directive*. 2009. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/info/intro_en.htm (11. januar 2010).
- Ishtiaq, Ahmed. 2002. The Kashmir dispute – a cause or a symptom? *Politologen* (Fall): 37–48. Dostopno prek: <http://www.sasnet.lu.se/ishtiaqkashmir.html> (11. januar 2010).
- Israel-Jordan Peace Treaty, 1994. Dostopno prek: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/isrjor.html> (11. januar 2010)
- Israeli-Palestinian Interim Agreement. 1995. Dostopno prek: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/THE+ISRAELI-PALESTINIAN+INTERIM+AGREEMENT.htm> (11. januar 2010)
- Jackson, Richard. 2009. Constructivism and Conflict Resolution. V *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, ur. Jacob Bercovitch, Viktor Aleksandrovich Kremeniuk, I. William Zartman, 172–89. Los Angeles: Sage.
- Jogan, Savin. 1997. *Mednarodno vojno/humanitarno pravo*. Ljubljana: Uprava za razvoj MORS.
- Jordan, Andrew. 2005. Introduction: European Union Environmental Policy – Actors, Institutions and Policy Processes. V Andrew Jordan, ur. *Environmental Policy in the European Union*, 1–15. London in Sterling: Eartscan.
- Kalpakistan, Jack. 2004. *Identity, Conflict and Cooperation in International River Systems*. Hants in Burlington: Ashgate.
- Kibaroglu, Aysegül. 2007. Politics of Water Resources in the Jordan, Nile and Tigris-Euphrates: Three River Basins, Three Narratives. *Perceptions* (Spring): 143–64.

- Klare, Michael T. 2002. *Resource wars: the new landscape of global conflict*. New York: Henry Holt.
- Klem, Bart. 2003. Dealing with Scarcity and Violent Conflict. *Working Paper 24*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', The Hague. Dostopno prek: www.clingendael.nl/publications/2003/20031000_cru_working_paper_24.pdf (11. januar 2010).
- Konvencija o neplovni uporabi mednarodnih vodnih tokov - *Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*, sprejeta 21. maja 1997, še ni stopila v veljavo. Res. GS 229 (LI).
- Kratz, Stefan. 1996. *International Conflict over Water Resources: A Syndrome Approach*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Krebs, Charles J. 2001. *Ecology: The Experimental Analysis of Distribution and Abundance*. New York: Benjamin Cummings in Addison Wesley Longman.
- Križnar, Tomo in Maja Weiss. 2008. *Dar Fur – vojna za vodo*. Ljubljana: Bela film.
- Kütting, Gabriela. 2000. *Environment, Society and International Relations*. London in New York: Routledge.
- Kurki, Milja. 2008. *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laferrière, Eric in Peter J. Stoett 1999. *International Relations Theory and Ecological Thought*. London in New York: Routledge.
- Lamy, Steven L. 2005. Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism. V John Baylis in Steve Smith ur. *The Globalization of World Politics*, 205–24. Oxford in New York: OUP.
- Leslie, Jacques. 2000. Running Dry. *Harper's Magazine* (July): 37–52.
- Levy, Jack S. 2005. War and Peace. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 350–68. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
- Libiszewski, Stephan. 1995. Water Disputes in the Jordan Basin Region and their Role in the Resolution of the Arab-Israeli Conflict. *ENCOP Occasional Paper No. 13*. Dostopno prek: http://www.mideastweb.org/Mew_water95.pdf (17. december 2009)
- Lipschutz, Ronnie. 1992. What resource will matter? Environmental Degradation as a Security Issue. V *Environmental Dimensions of Security*, ur. Elizabeth Kirk, 1–8. Washington: American Association for the Advancement of Science.
- Lipušček, Uroš. 1980. *Spopad na Šat et Arabu: zakaj je prišlo do vojne med Irakom in Iranom v jeseni 1980?* Ljubljana: Delavska enotnost.

- Lonergan, Steve. 1999. »Global environmental change and human security.« *IHDP Report No. 11*, Bonn, Germany. Dostopno prek: <http://www.ihdp.uni-bonn.de/html/publications/reports/report11/gehssp.htm> (11. januar 2010).
- Lowi, Miriam R. 1995. Bridging the Divide: Transboundary Resource Disputes and the Case of West Bank Water. V *Global Dangers: Changing Dimensions of International Security*, ur. Sean M. Lynn-Jones in Steven E. Miller, 118–43. Cambridge, Massachusetts in London: The Mit Press.
- Madrid Resolution on International Regulations regarding the Use of International Watercourses. 1911. Institute of International Law. Dostopno prek: <http://www.fao.org/DOCREP/005/W9549E/w9549e08.htm> (11. januar 2010)
- Malanczuk, Peter. 1997. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London in New York: Routledge.
- Mason, Simon A., Tobias Hagmann, Christine Bichsel, Eva Ludi in Yacob Arsano. 2007. *Linkages Between Sub-national and International Water Conflicts: the Eastern Nile Basin*. Working Paper, Switzerland: ISN Publishing House.
- Mason, Simon A., Adrian Muller, Albrecht Schnabel, Rina Alluri in Christian Schmid. 2008. Linking environment and conflict prevention: the role of the United Nations. *Report of the CSS Environment and Conflict Transformation Series*. ETH Zurich: Center for Security Studies (CSS) in Bern: Swisspeace. Dostopno prek: http://www.css.ethz.ch/UNstudy_Long-June-2008.pdf (11. januar 2010)
- Mathews, Jessica Tuchman. 1989. Redefining Security. *Foreign Affairs*, 68 (2): 162-77
- McCaffrey, Stephen C. 1993. Water, politics, and international law. V *Water in Crisis*, ur. Peter H. Gleick, 92–103. Oxford: Oxford University Press.
- McCaffrey, Stephen C. 2003. *The law of international watercourses: non-navigational uses*. Oxford: OUP.
- Mlinarič, Martina. 2004. Religije in mednarodno varstvo okolja s posebnim ozirom na vlogo krščanstva. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
- Morgenthau, Hans J. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf. Dostopno prek: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/morg6.htm> (11. januar 2010)
- Naff, Thomas in Ruth Matson. 1984. *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?* Boulder in London: Westview Press.
- Nash, Linda 1993. Water quality and health. V *Water in Crisis*, ur. Peter H. Gleick, 25–39. Oxford: Oxford University Press.
- Nau, Henry R. 2007. *Perspectives on International Relations: power, institutions and ideas*. Washington: CQ Press.

- Nugent, Neill. 2003. *The Government and Politics of the EU*. Houndmills in New York: Palgrave Macmillan.
- Nzwili, Fredrick. 2007. *Darfur-Krise durch Wasserkonflikte ausgelöst; kleinere Wasserkonflikte sind ebenfalls tödlich, erklärt Wasserkonferenz*. Ökumenischer Rat der Kirchen. Dostopno prek: <http://www.oikoumene.org/de/nachrichten/news-management/a/ger/browse/5/article/1634/darfur-krise-durch-wasser.html> (11. jan 10).
- OECD. 2005. *Water and Violent Conflict*. Issues Brief. Mainstreaming Conflict Prevention, Development Assistance Committee (DAC). Dostopno prek: http://www.deza.admin.ch/.../Conflict.../Conflict.../resource_en_92767.pdf (11. januar 2010).
- Omerzu, Urša in Nuša Urbančič. 2007. Upravljanje z mednarodnimi vodnimi viri. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
- Overdorf, Jason. 2009. The coming war for water. *Global Post* (21st September). Dostopno prek: <http://www.globalpost.com/dispatch/india/090731/the-coming-war-water> (11. januar 2010).
- Paterson, Matthew. 2009. Green Politics. V *Theories of International Relations*, ur. Scott Burchill, 260–83. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Pavčnik, Marijan. 2007. *Teorija prava*. Ljubljana: Založba Gospodarski vestnik (GV).
- Peace and Conflict Studies* – Wikipedia. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Peace_and_conflict_studies#Conflict_triangle (11. januar 2010)
- Peter, Mateja in Milan Brglez. 2007. Dinamika razvoja mednarodnih norm – preventivna uporaba sile v mednarodnih odnosih po drugi svetovni vojni. *Teorija in praksa*, let. 44 (6), 823–841.
- Porečje reke Jordana. Dostopno prek: commons.wikimedia.org/wiki/Category:UN_map_images (11. januar 2010)
- Porečje reke Nila. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/EXTAFRNILEBASINI/Images/map_full_size.jpg (11. januar 2010)
- Postel, Sandra 1993. Water and agriculture. V *Water in Crisis*, ur. Peter H. Gleick, 56–66. Oxford: Oxford University Press.
- Postel, Sandra 1996. Dividing the Waters: Food Security, Ecosystem Health, and the New Politics of Scarcity. *Worldwatch Paper* 132. Washington, DC: Worldwatch Institute.
- Prebilič, Vladimir. 2006. Vojne v Afriki - afriški vsakdan. *Geografski vestnik* 78 (1): 51–60.

- Reus-Smit, Christian. 2005. International law. V *The Globalization of World Politics*, ur. John Baylis in Steve Smith, 349–68. Oxford in New York: OUP.
- Roter, Petra. 1999. Od režimske teorije do teorij mednarodnih režimov: razvoj preučevanja mednarodnih režimov. *Časopis za kritiko znanosti*, (197): 33–64.
- Salzburg Resolution on the Use of International Non-Maritime Waters. 1961. Institute of International Law. Dostopno prek: <http://www.fao.org/DOCREP/005/W9549E/w9549e08.htm> (11. januar 2010)
- Sancin, Vasilka, Dominika Švarc in Matjaž Ambrož. 2009. *Mednarodno pravo oboroženih spopadov*. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje.
- Security Council Resolution 242. 1967. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/sc/res/1967/scres67.htm> (11. januar 2010)
- Seliktar, Ofira. 2005. Turning water into fire: The Jordan river as the hidden factor in the six-day war. *Middle East Review of International Affairs* 9 (2): 57–70. Dostopno prek: <http://meria.idc.ac.il/journal/2005/issue2/jv9no2a4.html> (17. december 2009).
- Shiklomanov, Igor A. 1993. World Fresh Water Resources. V *Water in Crisis*, ur. Peter H. Gleick, 13–24. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Steve in Patricia Owens. 2005. Alternative approaches to international theory. V *The Globalization of World Politics*, ur. John Baylis in Steve Smith, 271–93. Oxford in New York: OUP.
- Snidal, Duncan. 2005. Rational Choice and International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 73–94. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
- Starr, Joyce R. 1991. Water Wars. *Foreign Policy* 82 (Spring): 17–36. Dostopno prek: <http://www.ciesin.columbia.edu/docs/006-304/006-304.html> (17. december 2009).
- Statut Meddržavnega sodišča. 1945. Dostopno prek: <http://www.unaslovenia.org/dokumenti/sms> (11. januar 2010)
- Stroh, Kassian. 2003. Water: An Advocate for Reason. Win-win Solutions for the Nile Basin. *International Politics and Society*, (4). Dostopno prek: http://www.fes.de/ipg/IPG4_2003/ARTSTROH.HTM (17. december 2009).
- Stucki, Phillip. 2005. Water Wars or Water Peace? Rethinking the Nexus between Water Scarcity and Armed Conflict. *PSIS Occasional Paper*, No. 3, Programme for Strategic and International Security Studies, Geneva, Switzerland. Dostopno prek: http://www.psis.org/pdf/PSIS-OccPap-2_2004-Stucki.pdf (17. december 2009).
- Svetovna banka. 2003. Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development policy. *World Bank Policy Report*.

- Swain, Ashok. 2001. Water wars: fact or fiction? *Futures* 33 (8-9): 769–81.
- Switzer, Jacqueline Vaughn. 1994. *Environmental politics: domestic and global dimensions*. New York: St. Martin's Press.
- Šterbenc, Primož. 2005. *Šiti: geneza, doktrina in zgodovina odnosov s Suniti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Taliaferro, Jeffrey W. 2006. Neoclassical realism: The Psychology of Great Power Intervention. V *Making Sense of International Relations Theory*, ur. Jennifer Sterling-Folker, 38–53. Boulder in London: Lynne Reinner Publishers.
- Thobaben, Henning. 2005. »Der Wasserkonflikt im Jordanbecken. Kooperationspotentiale im Wassersektor als Beitrag zur Lösung des Nahost-Konflikts?« *Forschungsbericht*, Nr. 63. Dostopno prek: <http://www-public.tu-bs.de:8080/~umenzel/inhalt/forschungsberichte/BlaueReihe63.PDF> (11. jan 2010).
- Timberlake, Lloyd in Jon Tinker. 1985. The Environmental Origins of Political Conflict. *Socialist review* 15 (6): 57–75.
- Türk, Danilo. 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
- Uitto, Juha I. in Alfred M. Duda. 2002. Management of transboundary water resources: lessons from international cooperation for conflict prevention. *The Geographical Journal* 168 (4): 365–78.
- Ullman, Richard H. 1983. Redefining security. *International Security* 8 (1). V *Global Dangers – changing dimensions of international security*, ur. Sean M. Lynn – Jones in Steven E. Miller, 15–39. Cambridge, Mass in London: The MIT Press.
- UNDP (United Nations Development Programme). 1994. *Human Development Report 1994: New dimensions of human security*.
- Vogrin, Andreja, Iztok Prezelj in Bojko Bučar. 2008. *Človekova varnost v mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Water Framework Directive*. 2009. Dostopno prek: <http://www.defra.gov.uk/environment/water/wfd/> (11. januar 2010).
- Weaver, Ole. 1997. Concepts of security. Doktorska dizertacija. University of Copenhagen: Institute of Political Science.
- Wolf, Aaron T. 1998. Conflict and Cooperation along international waterways. *Water Policy* 1 (2): 251–65. Dostopno prek: http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/conflict_coop/#table1 (11. januar 2010).
- Wolf, Aaron T. 1999. Water and Human Security. *AVISO*, No. 3. Dostopno prek: <http://www.gechs.org/aviso/03/> (11. januar 2010).

Wolf, Aaron T., Shira B. Yoffe in Mark Giordano. 2003. »International waters: Indicators for Identifying Basins at Risk.« IHP-VI, *Technical Documents in Hydrology, PC/CP Series*, No. 20, Unesco/IHP/WWAP. Dostopno prek <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001333/133306e.pdf> (11. januar 2010).

Zagrajšek, Uroš. 2009. V iskanju celovitega koncepta človekove varnosti: prednosti in slabosti. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.

Zupančič, Jernej. 2009a. Vojna za vodo. *7 dni* (8. april): 14–15.

Zupančič, Jernej. 2009b. Razgovor z dr. Jernejem Zupančičem, profesorjem politične geografije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 2. novembra 2009.